SOSYALİST DEMOKRASİ İÇİN YENİ YOL

HAZİRAN-TEMMUZ 2005 Fiyatı: 5 YTL. ISBN 1300-6339

"Ermeni Meselesi", "Modernite" ve "Soykırım
Masis Kürkçügil

Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Enternasyonalizm
Foti Benlisoy

DİSK: Direniş geleneği yeniden...
Ecehan Balta

1908 Türk Devrimi
Kristian Rakovski

Emperyalist Saldırı ve Irak İşgali Venezüella - Brezilya
IV. Enternasyonal

Pierre Bourdieu dosyası

Alternatif Küreselleşme Hareketi ve Toplumsal Özgürleşim
Philipe Corcuff ile söyleşi

Feminist Bir Alternatife Doğru

YENİ DİZİ 16/17

SOSYALİST DEMOKRASİ
İÇİN
YENİYOL

ISBN 1300-6339

Haziran-Temmuz 2005 Yeni Dizi Sayı: 15-16

3 "Ermeni Meselesi", "Modernite" ve "Soykırım"
Masis Kürkçügil

62 1908 Türk Devrimi /Kristian Rakovski

67 Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Enternasyonalizm
Foti Benlisoy

77 DİSK: Yeniden Mücadele Derken...
Ecehan Balta

89 IV. Enternasyonal yönetimi toplantısı

90 Dünya Emperyalist Saldırısı ve Irak'ın İşgali

104 Venevüella Devrimci Süreciyle Dayanışma

104 Brezilya'daki Duruma Dair Karar Metni

109 Sosyalist Demokrasi'ye Mektup/Chico, Daniel ve Micahel

119 Pierre Bourdieu Dosyası: Sunuş

121 Bourdieu'de Habitus, Alan ve Eylem Sosyolojisi
U. Uraz Aydın

129 İşsizler Hareketi Toplumsal Bir Mucize/ Pierre Bourdieu

131 Yeni Bir Enternasyonalizm İçin / Pierre Bourdieu

142 Alternatif Küreselleşme Haraketi ve Toplumsal Özgürleşim
Phillipe Corcuff ile Söyleşi/Yeniyol

159 Danimarka: Kızıl-Yeşil İttifak'ın Büyük Yükselişi
Nurcan Turan

165 Feminist Bir Alternatife Doğru/LCR-Devrimci Komünist Birlik

172 Asya Kalkınma Bankası/Barış Alp Özden

Sosyalist Demokrasi İçin Yeniyol

Sahibi: Yazın Yayıncılık Ltd. Şti. adına Ömer Oyal

Yazı İşleri Müdürü: Ömer Oyal

Baskı: Kitap Matbaacılık

Baskı Tarihi: Haziran 2005

Adres: Asmalımescit 13/6 Tünel İstanbul

Dergiden

Kurulu düzenin sigortalarını ideolojik ve politik olarak attıracak Kürt meselesi ve islami hareket, şu veya bu şekilde –özellikle de AB kervanında– halledilecek diye beklenirken "Ermeni Meselesi" geçmişten kopup gündeme oturdu. Yeniyol'un baskıya verildiği günlerde akademi dünyasında düzenlenen bir tartışma TBMM'de ulusal bir konsensüsle mahkum edildi. "Ermeni Meselesi"nin, benzeri ve diğer tarihsel meseleler gibi geçmişle değil gelecekle ilgili olduğundan hareketle yeniden inşası, bilince çıkartılması gerekmektedir. Tarihsel bir hesaplaşma değil insanlık tarihinde benzer olayların yenilenmemesi için devletten, yukardan değil ezilenlerden, aşağıdan bir tarih okumasına ihtiyaç vardır. "Ermeni Meselesi"... bu yönde "kaybedenlerin, yenilenlerin" tarihine bir yaklaşım için sorular üreten bir yazı.

Daha kısa bir süre önce Mersin ve Trabzon'da kaynatılan cadı kazanı reel politikayı bir ikileme sürüklemiş gibi algılandı. Şahlanan milliyetçiliğin panzehiri aslında aynı sorunsallardan hareket eden yurtseverlik olabilir miydi? Zihinsel olarak bir kopuşdan ziyade aynı problematiğin etrafında dolanan bu yaklaşım tarihte çokça denenmiş ve maalesef akibeti hüsran olmuştur. Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Enternasyonalizm yazısı ayrışmaktan ziyade örtüşen bu akımların karşısında otantik bir sosyalist duruşun temel unsurlarını vermekte.

Pierre Bourdieu bizde hem adı çok geçen hem de pek fazla bilinmeyen bir militan sosyolog. Bourdieu dosyası ve Philppe Corcuff ile yapılan söyleşi doğrudan siyasetin alanına giriyor. Böylece siyasetle "teori"nin kavuşturulmasında büyük zorluk çekilen Türkiyle'de bir pratiği yakından izlemek mümkün.

Ernest Mandel'in aramızdan ayrılışı on yıl oluyor. Yeniyol, Michael Lowy'nin katılımıyla Temmuz ayında anısına bir toplantı düzenleyecek. Yazın Yayınları yazılarından bir derleme yayınlayacak. Onu bir insan, marksizmin sürekliliği içinde vazgeçilmez biri olarak saygıyla anıyoruz.

Bir başka tarih mümkün müydü? ya da "Ermeni Meselesi" "Modernite" ve "Soykırım"

Masis Kürkçügil

Pandoranın kutusu

Adı konamayan "Ermeni Meselesi"nin 90. yılında, Cumhuriyet tarihinde rastlanmadık yoğunlukta bir tartışma medyadan sol dergilere ve Millet Meclisi'nden Avrupa Parlamentosu Yeşiller grubuna, Arjantin, Polonya meclislerine kadar uzandı. Bütün bu çeşitlilik içinde oldukça anlamlı etkinliklerden biri tereciye tere satan Justin McCharty'nin mecliste yaptığı konuşmaydı. Tıpkı Bernard Lewis gibi (hazretin soykırım inkarcılığından Fransa'da başına geleni unutmadan)[1] McCharty'nin de Türk devleti politikasına, maaşlı memurları aratmayacak(!), yatkınlığı bilinmekteydi. Ancak Millet Meclisi'ni irşad eylemesi zaten durumun vehametini göstermesi açısından tek başına anlamlıydı. Ahali de ders kitaplarında okumadığı birtakım olayların cereyan etmiş olabileceğine dair derin kuşkulara sürüklenmiş oldu. Öyle ya koskoca milletvekillerinin bile açıklamaktan, anlamaktan aciz oldukları meseleler için taa Amerikalardan buralara gelen Türkten fazla Türkün

1. Edward Said'in "son oryantalist" diye nitelediği Lewisin neo-con'ların akıl hocalığını yaptığı gözlenirse bizim İttihatçı artıklarının hayranlıklarının ne kadar tehlikeli bir mecraya uzanacağı düşünülebilir. 13 Mayıs 2005 *Radikal kitap ekinde* Haluk Hepkon'un "Lewis'ten 'akıllı-fikirler'" tanıtım yazısı belki kimilerinin aklını başına getirir.

dostu olan birinden hızlandırılmış kurs almaları gerektiğine göre, ahalinin durumu pek parlak değildi. Hele televizyon bombardımanı arasında, düne kadar Ziya Gökalp'in "mukatele" olduğu tezinin arkasına saklananların zat-ı muhteremin böyle bir beyanı olmadığını öğrenerek şaşırmaları karşısında ahali daha da şaşkına dönüyordu. Veya "mukatele" ne demek, esas olarak Ermenilerin Türkleri katlettiği iddiaları öne çıkacak gibi olurken, aslında herşeyin Almanların denetimi altında olduğu belirtiliyordu.[1] Meğer efsunlu izahlar da uydurmaymış.

Doksanıncı yılın öne çıkardığı kişiler arasında özel bir yer tutan ve İsviçre'de işgüzar bir savcının reklamını yaptığı Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu'nun[2] tam da 24 Nisan'daki beyanatının gazetedeki son satırı, gerçekten tarihsel olarak ne kadar kritik bir meseleyle karşı karşıya bulunduğumuza kesinlik kazandırdı: "*Savaşı kimin çıkardığına bakmalı.*"(Radikal, 25 Nisan 2005). Ayrıca meseleyi enternasyonalize etmesi açısından değme indirgemeci solcuları aratmayacak bir öneride de bulunuyor: "*Ben Ermenilerin yerinde olsam Rusları, İngilizleri, Fransızları dünyaya şikayet eder onların tazminat ödemesini isterdim.*" Neden Almanya yok aralarında belli değil. Yine de Ermenileri birilerinin peşine sürüklemeye çalıştığına göre ortada izi sürülecek bir tarihsel mesele var. Ya da en azından savaşı Ermenilerin çıkarmadığı kesin!

---

1. Nurşen Mazıcı, *Ermeni Sorunu'nun Kökeni*, Pozitif, 2005, s.116. Alev Alatlı nezaretindeki TV programında kitaptaki görüşleri dile getirince biraz şaşkınlıkla karşılanıyordu. Yani milletçe vesayet altında bulunma ihtimali!

2. Hans-Lukas Kieser, Türk Ulusal Tarihçiliğinin Gölgesinde, 'Ermeni Tehciri'nde Halaçoğlu'nun Ermeni Tehciri ve Gerçekler kitabını değerlendirir (*Tarih ve Toplum*, Bahar 2005, s. 241-258). Bu değerlendime hem resmi iddiaların dayanaksızlığını ve hem de ortada bir muhakeme sorunu olduğunu sergiler.

Oysa gazete haberlerine göre ("Almanya ve 'Ermeni Soykırımı'"; Semih İdiz, *Milliyet*) Almanya kendi sorumluluğunu "'Kısmen' de olsa kabul ettiği için gelebilecek tazminat taleplerinin önünü kesmeye çalışıyor"muş. Tabii Almanya'nın Cihan Harbi'nde Osmanlı'nın en birinci müttefiki olup askeri idareyi de elinde tuttuğu hatırlanırsa sonuç hiç de Halaçoğlu'nun sandığı gibi olmayabilir. Bu arada diğer ülkelerde, özellikle Amerika ve Fransa'da bu mesele üzerinde tartışmalar, lobilere ve oy avcılığına bağlanırken, Almanya'da birkaç bin kişilik Ermeni seçmenin karşısında yüzbinlerce Türk seçmeninin bulunduğu atlanmakta. Polonya'da ise ne lobi ne oy avcılığını gerektirecek bir durum var. Arjantin'in neredeyse Ermenistan olduğu iddia edilebilir! Böylece geleneksel paranoya devam ediyor. Ne hikmetse bilumum emperyalistler, NATO'nun ikinci asker besleyen ülkesi ve ABD'nin yürürlüğe sokulmuşsa (!) Büyük Ortadoğu Projesinin vazgeçilmez unsuru Türkiye karşısında, herhangi bir yeraltı zenginliğine sahip olmayan, taş-toprak yığınından ibaret olup nüfusu da ortalama bir kenti geçmeyen Ermenistan'ı destekler durumdaymışlar! Emperyalizmi hâlâ gavurluktan öte birşey görmeyenlerin milliyetçiliği de buraya kadar.

Tarih nasıl okunur?

Tarih nasıl yazılır-okunur dendiğinde bunun tek bir yolunun olduğunu söylemek abestir. Fransız ihtilalini bir kralcının, bir cumhuriyetçinin ve bir sosyalistin ya da örneğin bir kadının, bir sömürge insanının, bir kölenin okuması da farklı farklıdır. Bu farklı okumalardan yaşadığımız dünya ve gelecek açısından zenginleştirilmiş sonuçlar çıkartmak için aşağıdan, bileşik bir tarih anlayışı geliştirmek durumundayız. Böylesi bir tarih anlayışı için yapılagelen tartışmaların hayli sınırlı olduğu

söylenebilir. Ama giderek insanlık tarihinin sade suya "sınıf mücadelesi" olduğu fazla anlamlı gelmiyor. Çünkü sınıf mücadelesi bir avuç insanın kendi arasında cereyan etmiyor. Araya modern, belirleyici denilen sınıfların yanısıra kadim denebilecek, tasnif dışı kalan, yeni beliren, farklı ezilen, dıştalanmış kesimlerin (doğrudan sınıfsal olmayan) meseleleri de katılıyor. ABD tarihini yalnızca bir avuç zengin ve işçi sınıfı ile açıklamaya çalıştığımız zaman aslında bizzat işçi sınıfının en bilinçli kesimlerinin neden göçmen, renkli olduğunu da anlama imkanımız kalmıyor. Bugün Latin Amerika'da beliren yerli-köylü hareketi ve bizzat Latin Amerika'nın kimliğine dair tartışmalar da bu çokyönlülüğü –eksensiz olmamak kaydıyla– göstermekte.

Ancak Osmanlı-Türk tarihi had safhada bir saray tarihine indirgenmiş durumda. Kimilerine göre "sivil toplumun" gelişmemişliğine dayanan bu durum aslında araştırmacıların zihniyetinden kaynaklanmakta. Örneğin koskoca imparatorluğun devasa zanaatkar ve köylü kitlesinin yaşamı üzerine çalışmalar Enver Paşa'nın köpeği, Kara Kemal'in nargilesi ve belki de Talat Paşa'nın terlikleri kadar incelenmeye değer bulunmamakta.

"Ermeni Meselesi" açısından bu çalışmaların önemi, büyük kentlerle sınırlı kalmayarak, yaşadıkları yerlerde aynı zamanda zanaatkar olarak temayüz etmelerinden ötürü toplumsal doku içindeki yerlerinin daha açıklıkla anlaşılabilecek olmasında. Bu da bize "milli" olmanın ötesinde "sosyal" olarak çok daha net perspektifler üretme imkânı verecektir. İster hain olsunlar, ister muhbir, ister kurye bu kadar geniş emekçi ve zanaatkar kitlesinin yaşadıkları toplumla ilişkileri irdelenmeye değer. Gerçekten o toplumun içinde tipik bir "sınıf kinini" ayaklandıracak kadar ezen ve sömüren bir kesim miydiler, yoksa bir avuç "yukardakilerin" dışında varlıklarını sürdürme güvencesinden yoksun, her an kıyıma, talana ve yağ-

maya açık bir kesim mi? Meselenin bu yanı bölgede yaşayan Kürtlerin toplumsal örgütlenme biçimlerine ve tabii ki Kürt ağa ve beylerinin kendi toplumlarında egemenliklerini sürdürme açısından ne tür bir politik tutuma sahip olduklarına da bağlıdır. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun buralarda nasıl bir yönetim sürdürdüğü ve ne tür bir vergi politikası izlediği de mutlaka hesaba katılmalıdır. Muhacirlerin, Çerkezlerin yerleştirilmesi veya mülki ve askeri memurların konumu da herhalde atlanmamalıdır.

Eğer bir sınıf analizi yapılacaksa –E.P. Thompson'un izinden giderek– mümkün emekçi kitlesinin yalnızca varolduğu söylenen gelişkin/modern fabrika veya işletmelerde değil aynı zamanda oldukça türdeş olmayan, tarımdan zanaata farklı kesimlerde de aranması gerekecektir. Böylesi bir emek dünyası hem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki aşağıdan hareketleri izleme imkânını hem de sanıldığı kadar yoksul olmayan bu sınıflaşma sayesinde mümkün siyasal alternatiflerin zeminini sunabilir. O zaman Osmanlı'da işçi sınıfının 200 bin mi 2 milyon mu olduğu tartışmasını (Kirkor Zohrap mecliste sendikalar üzerine bir tartışmada sendikalı olabilecek çalışan sayısını 600 bin olarak gösterir) onların gündelik mücadeleleri açısından irdelemek mümkün olabilir. Örneğin Şam vesilesi ile böylesi bir çalışma elde bulunmakta.[1] Dolayısıyla farklı açılardan, örneğin emek tarihi açısından, Kürtler açısından yeni değerlendirmeler mümkün olabilir. Abdülhamit dönemi de dahil olmak üzere Kürt aşiret reisleri kendi egemenliklerini sürdürmenin yolu olarak Ermenileri ezmek ve payitaht karşısında böylece özel konumlarını sürdürme peşinde olmuşlardır. "Aşiret-

1. Sherry Vatter, "Şam'ın Militan Tekstil İşçileri: Ücretli Zanaatkarlar ve Osmanlı İşçi Hareketi", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler*, İletişim, 1998, içinde s. 55.

ten ulusa geçiş" sürecinde, yoksul Kürt köylülerinin kendilerini idame ettirmeleri için gereken değişimlerin önündeki temel engellerden biri olan bu kesim hem ulusal-kültürel gelişimi engellemiş ve hem de Ermeni halkının yaşamını köreltmiştir.

Ermeni köylüsünün devletin yanısıra, Kürt bey ve ağalarından çektiklerini ortaya koymadan sözü edilen isyanlar (özsavunma eylemlerinin) ve buradan hareketle merkeze olan güvensizliğin pekişmesi sonucu, dışardan bir çözüm arayışına sürüklenilmesi anlaşılamaz. Gariban Kürt açısından Ermeni tefecisinin, tüccarının da pek kardeşçe duygular uyandırmadığı muhakkak ki eklenmelidir. Zaten sarmalın neresinden tutulsa Osmanlıya yarayan bir yanı vardı. Büyük güçler arasında sıkışmış "mazlum Osmanlı" soyutlama ve güzellemesinden hareket etmek her tür aşağıdan okumayı köreltir. Aşağıdan, geniş kitlelerin gündelik hayatlarından bir okuma onların deneyimlerini öne çıkarır ve bu deneyim içinde ne tür akımların, örgütlerin yer aldığını irdeler.

Bir başka tarih mümkün müdür?

Ermeni meselesinin anlaşılması aslında pek mümkün gözükmüyor. Hükümet erbabı ve resmi ideoloji üreticileri tam bir bilimcilik saplantısıyla "belge"ye iman etmekteler.[1] Ancak

1. Hans-Lukas Kieser'in yazısında görüldüğü üzere resmi ideoloji sözcülerinin belge kullandığı oldukça şüpheli. Hatta sonunda Mavi Kitap hakkında İngiliz parlamentosuna gönderilen metnin "intihal" olduğu (*Radikal* 16 Mayıs 2005) bile iddia edildi. Onların tercihi ya korku salmak ya da "ihanet"le itham etmek. Oysa Vahakn N.Dadrian'ın çeşitli kitaplarının yanısıra türkçede yayınlanan son çalışması *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*'de (Belge yay, 2004) de görüldüğü üzere Osmanlıca-Türkçe malzeme bile resmi ideoloji sözcülerinden fazla kullanılmakta. Önümüzdeki dönemde R.Kevorkian'ın da yayınlanacağı ilan edilen kitabında ise tanıklıklar da dahil omak üzere zaten "arşiv" malzemesi kullanılıyor.

bu tartışmayı herkes bir diğeri gibi yapmak zorunda değil. Nihayetinde yapılacak tartışma herkesin ortak geçmişinde değil inşa etmek istediği gelecekte temellenecektir. Tarihsel gerçeklik böylece kimsenin kiralık katili olmayacak, tasarlanan dünyanın geçmişi olarak geleceğe hizmet edecektir. Bu açıdan birinci dereceden geniş kitlelerin konumundan hareket etmek gerekecektir. Yoksa Enver Paşa'nın karısına veya köpeğine olan sevgisinden veya Ermeni edebiyatında köylü sosyalistliğini hicveden bir şaheser olup başlıbaşına bir tip olan *Yoldaş Pançuni*[1] gibilerin hayallerinden hareket edilirse rahatlıkla başka tarihler yazılabilir. Ancak bu tarih geleceğe ihtiyacı olmayanları yani kurulu düzen simsarlarını tatmin etmekten başka bir işe yaramaz.

Gerçekten Ermeni meselesi XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı Osmanlı İmparatorluğu'nda –ve bununla sınırlı kalmayarak Rusya ve İran'da da– siyaseten nelerin mümkün olduğunun yeniden tartışılmasını gerektirmektedir. Tarihin doğrusal gidişine meraklı olanlar, ulus devletlerin inşa çağında veya dünya kapitalist ekonomisinin yeni bir evresinde olup bitenleri en azından makul karşılayabilirler. Yani –bir miktar dış tahrik ve destek ilave edilerek– Yunanistan bağımsızlık mücadelesinden başlayarak en son milliyetçilik kervanına katılan Arapların Osmanlı egemenliğinden çıkmaları da dahil neredeyse tam bir asırlık süreçte olup bitenler tarihsel kaçınılmazlıklardır!

Ancak başka bir tarih mümkün müdür diye soracak olanlar, o gün için cılız da olsa Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan halklar için savaşsız, barışçıl, demokratik ve daha sosyal bir çözümün de gündemde olduğunu rahatlıkla söyleyebilir-

1. *Yoldaş Pançuni*, Yervant Odyan, Aras yayınları, 2000. Gerçeklikle ilgisi kopuk, yalan yanlış öğrendiklerini her ne pahasına olursa olsun tatbik etmeye çalışan bir tip.

ler. Mesele bir siyasi irade meselesidir. Bu iradenin ete kemiğe bürünmesi için gerekli toplumsal dayanakları ve tabii onların deneyimleri, bilinçleri bu durumda önem kazanmaktadır. Nesnel gerçekliğin elverişsizliğini dillerine dolayacak olanlar ve buradan olup bitene bir meşruiyet kazandırmaya yeltenenler, "Paylaşım Savaşı" sürecinin aslında kendine karşı bir dinamiği de harekete geçirdiğini ve dünyadan tecrit edilmiş bir biçimde ele alınmaması gereken bu topraklarda dünyanın halleriyle birlikte bir dönüşümün, en azından nesnel olarak mümkün olduğunu görmeleri gerekecektir. Burada rehber daha henüz XIX. yüzyılın ortasında Avrupa devrimleri sırasında Marx'ın İspanya'da devrim için söylediklerinde aranmalıdır. O eli kulağında olan bir Avrupa devriminin parçası olarak İspanya'da devrimin mümkünlüğünü; nesnel elverişsizliklerin mücadele ile giderilebileceğini, yani mücadelenin de bu nesnelliğe katılması gereken bir faktör olmasıyla birlikte ele alınması gerektiğini belirtmekteydi.

XX. yüzyıl başı Osmanlı İmparatorluğu için yapılacak sınıfsal analizler de maalesef fazlasıyla azımsanmaktadır. Daha önemlisi 1908 devriminin cereyan ettiği günlerdeki tarih sahnesine bakıldığında: Üç yıl sonra dünyanın bir ucunda Çin'de Sun Yat-Sen önderliğinde birinci Çin devrimi gerçekleşecektir; aynı yıl dünyanın bir başka ucunda Meksika'da Zapata'nın önderliğinde[1] (insanlara verdiği umut, özgürlük ufku bugün de geçerli olduğundan Zapatistalar böylesi bir mirasa sahip çıkmışlardır) bir devrim gerçekleşecektir. Aralık 1905'te Tah-

1. Adolffo Gilly, Lenin'in Kesintisiz Devrim formülasyonuna gönderme yaparak, kurulu düzenin yıkıldığı ancak yerine halkçı bir düzenin kurulamadığı bu devrim için Kesintili Devrim tabirini kullanmıştır. Bkz, Adolfo Gilly, *1910-1926 Meksika Devrimi: Kesintili bir devrim, toprak ve iktidar için bir köylü savaşı*. Fransızcası, 1995, Editions Sylleps.

ran'da, Temmuz 1908'de Tebriz'de ihtilal patlak verdikten sonra hemen yanı başımızda İran'da Anayasa Devrimi olacak ve tabii bunların ardında bütün bu ayaklanmaları esinlendiren, Japon-Rus savaşının yenilgisinin de etkilediği, mutlakiyetçiliğin alaşağı edilebileceğini dosta düşmana gösteren daha birkaç yıl önce kimsenin beklemediği 1905 Rus Devrimi.

Balkanlar'da Jön Türklerin çete dedikleri gerillalar Narodnikler'dir, yani siyaseten etraf sosyalist kaynamakta. Buna karşılık Jön Türkler benzer ülkelerdeki yeni siyasal hareketler içinde siyaseten en geri ve dolayısıyla da dünya egemenliğine karşı, yani emperyalizme karşı öyle ciddiye alınabilir bir karşı tutuma sahip olmayan herhalde ender hareketlerden biridir.

Daha sonra Türkiye sosyalist hareketi –Türk denmesi daha uygun mu?– kendine bir mazi aradığında Mustafa Suphi'nin Jaurès'i dinlediği falan söylenecektir, ama Jaurès'e sorulsa o sosyalist diye bir dizi Ermeninin adını verebilir. Ne de olsa kendisi *Pro-Armenia* dergisinin yazı kurulunda! Ama gerçekten toplumsal tabanıyla kaynaşmış olan Selanik'teki Sosyalist İşçi Federasyonu, onu fazla "Yahudi" bulursanız İstanbul'daki Rum sosyalist çevreler, çeşitli Ermeni sosyalist örgütler, onu da uygun görmezseniz Osmanlı Sosyalist Fırkası vd. neden kale alınmasın?

Açıkçası cılız denilen kimi alternatifler hiç değilse fikir düzeyindeki arayışlarla ve şu veya bu oranda hareket düzeyine yükselecek kadar topraktan fışkırmış durumdaydı.

Anasır–Hürriyet–İmparatorluk

Çokuluslu bir imparatorlukta egemen bir ulusun olmadığı bir yurttaşlığın yerleştirilmesi XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında oldukça yaygın bir tartışmaydı. Ancak ne yazık ki bu zengin tartışmalar pratik sonuçlarıyla birlikte derinlemesi-

ne bir değerlendirmeye tabi tutulmuyor. Bu sorunun çözülememiş olması Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Kafkasya'da facialara yol açmıştır. Osmanlı somutunda Tanzimat'tan itibaren sürekli olarak dış mihrakların etkisi altında ayrılıkçı milliyetçiliğin tohumlarının ekildiği ve örneğin 93 harbi'nden itibaren de bu tohumların iyice filizlendiği iddia edilir. Burada geleneksel devlet bakışlı bir zihniyet sözkonusu. Haklar açısından azınlıkların konumu meşrulaştırılmaktadır. Yani ayrılıkçılığın zemini dışarda aranmakta, devletin baskısı veya azınlık yurttaşın güven duymasını engelleyen hususlarda aranmamaktadır.

Prens Sabahattin'in, *Terakki* dergisinin Nisan 1906 sayısında yayınlanan "Rus İhtilalinin Mana-yı İçtimaiyesi" adlı makalesinde, Rus hürriyetperveranın vatandaşları bulunan diğer anasıra karşı nasıl hareket ettiğini anlattıktan sonra konuyu Osmanlı'ya getirerek, "*anasırın selamet-i milliyesini müterakki ve hürriyetşinas bir Devlet-i Osmaniye'nin mevcudiyetinde*" aramanın zorluklarından sözedip şöyle devam eder: "*Artık separatist olmalarında taaccübe şayan bir şey kalır mı? Biz de derhatır etmeliyiz ki asırlarca müddet Hıristiyan vatandaşlarımıza bir mahluk-i âdi nazarıyla baka gelmişiz. Verdiğimiz imtiyazatı hak değil ihsan makamında telakki etmişiz... Memleketlerini işgale biz yürüdüğümüz için kalplerini teshire yürümek de bizim vazifemiz ve bizim menfaatimiz icabından idi.*"[1]

Prens Sabahattin bugün kimilerinin sandığından daha fazla o günlerde Jön Türk hareketinin ideolojik olarak çerçevesini şekillendiriyordu. Ne de olsa ötekilerin düşünce ile fazla ilgisi yoktu. Onun fikriyatına bir başka düşünce ile değil şerh-

1. Mehmet Ö. Alkan, "Prens Sabahattin ve Terakki'si" (1906-1908), *Mütefennika*, Kitabiyat dergisi, Güz 2004-2, s.49-50.

lerle, amalarla yaklaşıyordu İttihatçılar ve oldukça baştan "dış düşmanlar" meselesi onların kalkanı oluyordu. Cemal Paşa "*...dış düşmanlar olmasaydı, İttihat ve Terakki cemiyeti de Prens Sabahattin Bey'in hararetli bir müdafii olduğu bu prensibi kabul etmekte bir dakika tereddüt etmezdi.*"[1] derken kendi adına konuşuyor olabilir.

Geçmişle gelecek açısından bir bağlantı kurma çalışması tabii ki alışılmadık birşey değil. Geçmişte mümkün bir başka seçenek üzerinde en cesur tahayüllerden birini Çağlar Keyder yapmış bulunmakta. Açıkçası Keyder XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşan bir orta sınıfın harb-i umumi yıllarında kırılması ve sürgün edilmesiyle ortadan kalkmasının sonucunda bugün Avrupa Birliği sayesinde sağlanacak olan demokratikleşmenin o günlerde kaçırıldığı fikrindedir. 1908'de çözüm için söyledikleri aslında yer yer (ilerde değineceğimiz) Rakovski'nin söyledikleriyle örtüşmektedir: "*Bütün uyrukların eşit vatandaşlık haklarının bulunduğu, etnik ve bölgesel otonominin tanındığı anayasal bir düzen imparatorlukları yok olmaktan kurtarabilirdi.*"[2] Böylece ulus devlet oluşumunun Balkanlardan Kafkasya'ya yarattığı felaketlerden sakınılabilirdi. XIX. yüzyılın sonu itibarı ile *"büyüyen şehirlerde, kulüp dernek ve basınıyla kentsel bir kamusal alan yaratmaya çalışan varlıklı, eğitimli, faal bir Rum ve Ermeni orta sınıf ortaya çıktı. Bu sınıf, imparatorluğun ve vilayetlerin yönetimine katılma konusunda artan bir isteklilik sergiliyordu."*[3] Burada ulus devletin kaçınılmaz bir durak olması gerekmediği ve felaketli durağın dışında kapsayıcı bir yurttaşlık temelinde imparatorluk ölçeğinde bir çözüm tartışması var. Ama bu tartış-

1. *Hatıralar*, Cemal Paşa, Çağdaş Yay, 1977, s. 416.

2. Çağlar keyde, Memâlik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne, İletişim Yay, 2003, s. 22.

3. Aynı eser, s.31.

manın öznesi belli ki "orta sınıf". Böyle olunca şu andaki AB hedefi de büyük kayıplara mal olmuş geç kalmış bir yolculuğun rayına oturmasından ibaret gibi gözükebilir. Nitekim, sivil toplumun inşasındaki arızalar ve buradan kaynaklanan meseleler hakkında hüküm yürütenlerden Feroz Ahmad ve Jacob M. Landau yazdıkları *sonuç* bölümünde "*...tek suçlu, önemli bir gelişme gösterdiği halde doğmakta olan sivil toplumu yönlendirme sorumluluğunu almayan burjuvazidir... Türkiye artık Avrupa Birliği'ne adaydır, asker bürokrat seçkinlerin rolü azalmalı; burjuvazi önderliği ele alıp hem İslâmcılarla hem de Kürt halkıyla ilgili, onları da kapsayan politikalar benimsemelidir.*"[1] diyerek bu güzergahı pekiştirmekte.

Feroz Ahmad giriş yazısında tıpkı Çağlar Keyder gibi Karl Renner'in çokuluslu imparatorluktan organik yurttaşlığa geçiş meselesinden sözeder... Burada aslında bu kapsayıcı, organik yurttaşlık tabirinin çeşitli düzeylerde eşitliği de içermesi gerektiğini eklemek gerekir ki bu ayrıca bir tartışmayı gerektirecek; yani "onların" ve "bizim" yurttaşlık kavramını.

Bu da biraz kaba bir ifadeyle Prens Sabahattin'de temayüz eden siyasal çizginin en azından cennete giden yolu değilse de felakati engelleyen yolu gösterdiği anlamına gelmekte. Tabii bu da özgürleştirici bir tasarıma dayanmayan bir tahtırevallinin iki ucunda salınmaktan ibaret bir zihniyete varır. "Milli tarih"in bir çeşitlemesine karşı çıkarken "yukardan" tarihin başka bir türüne meşruiyet yaratmak aşağıdan, yoksunların ve yoksulların tarihi belleğini oluşturmaya zerre kadar katkı sunmaz.

Yine de bu tartışma "bir başka tarihin" mümkünlüğünün sorgulanması, yani ortada bir kaderin bulunmadığının irdelenmesi açısından dikkate alınmalıdır.

---

1. *Orta Asya ve İslâm Dünyasında Kimlik Politikaları*, der: Willem van Schendel-Erik J. Zürcher, İletişim Yay, 2004, içinde s. 295-296.

1908

Dolayısıyla XIX. yüzyıldaki dünya hallerinin ve imparatorluğun toplumsal formasyonundaki derin değişimlerin yarattığı aşağıdan bir siyasallaşmanın ayrıntılı bir tahlili gerekmektedir. Bu nesnel durumları atlamadan 1908'in ne olup ne olmadığı ve 1908'in etrafında, onun ürünü ne gibi alternatiflerlerin sözkonusu olabileceğini yeniden tartışmak gerekecek. Tarık Zafer'in tabiriyle "*II. Meşrutiyet Cumhuriyetin laboratuvarı*" olduğuna göre yalnızca gelenekselleşen İttihatçılıkla Kemalizm arasında, II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet arasında bir kopuş veya sürekliliğin olup olmamasıyla sınırlı olmayan; cumhuriyette nasıl bir işçi hareketi, nasıl bir sol hareket, nasıl bir "yurttaşlık" gelişti derken devralınan mirası da buradan değerlendirmeye almak mümkün olabilir.

Türkiye'de araştırmacılar uzun süre haberdar olmasalar veya meraklı olmasalar da 1908 "yabancı" sosyalistlerin, marksistlerin ilgisini çokça çekmiştir.

"1908 Genç Türk Devrimi, Avrupa sosyalist çevrelerinde Osmanlı İmpaartorluğu sorunları üzerine büyük bir ilgi uyandırdı... Ancak Jön Türk Devrimi'ne hayranlık giderek yerini düş kırıklığına bırakacaktı. İttihat ve Terakkki Cemiyeti otoriter tavrından ve gerçek reformları getirememekten dolayı kınanacaktı."[1]

Varsayımsal olarak elimizdeki ilk metin, Rakovski'nin 1908 Temmuz Devrimi'nin akabinde (bir hafta sonra) 1 Ağustos tarihinde Fransa'da Guesde yanlılarının çıkardığı haftalık *Sosyalizm* dergisindeki yazısı.[2] Rakovski'nin yazısının içeriği

1. Bkz; Paul Dumont, "20 Yüzyıl başları Osmanlı İmparatorluğu işçi hareketleri ve sosyalist akımlar tarihi üzerine yayımlanmamış kaynaklar", *Toplum ve Bilim* , Güz 1977, s.44.

2. Türkçe'de ilk kez *Yeniyol*'un bu sayısında.

kadar önemli yanı kendisinin Balkan marksizminin önde gelen temsilcilerinden biri olmasının (1917 Ekim Devrimi'nden sonra Ukrayna Devlet başkanı olacaktır) yanısıra bütün Balkan dilerini ve Türkçe'yi de bilmesi. Rakovski yazısında emperyalistlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerinden; bunun yanısıra o gün için kimilerine ilginç gelecek "*yaklaşan savaş*"tan söz etmekte. Bu durumda değişik halkların haklarının tanınacağı federal bir çözümün ancak felaketin önünü alacağını eklemekte. Ama bunun için Jön Türkler konusunda pek umutlu değil. Hele onların hızla saraya intisap etmeleriyle hareketin yörüngesinin değiştireceğini kahince belirtmekte (sanki Mithat Cemal'in *Üç İstanbul*'una veya Nahid Sırrı'nın *Sultan Abdülhamit Düşerken*'ine yazılmalarından yıllar önce göndermede bulunmakta).

Rakovski sözü edilen makalede "*Otokrat sultanın yerine daha az otokrat olmayan bir oligarşi olacaktır.*" demekte. Yıllar sonra Tarık Zafer Tunaya, "'*Kültürü zayıf, kini çok' bu kuşak, Abdülhamit rejimini yıkmıştır. Yıktığının yerine ne koyacağını bilemeyen* bugün'*le yarın arasındaki şoktan şaşakalmış insanlar, geleceği yaratma programına sahip değillerdi. Bu bilgisizliğe, devleti ve toplumu dışa bağlayan baskılar da eklenince, değişiklik, bir özlem olmaktan öteye gidememiş ve düzen pek az rötüşla aynı kalmıştır*"[1] diyerek Rakovski'nin öngörüsünü doğrular.

Lenin –1908 Ekiminde, esin kaynakları bilinmemekle birlikte– Türk Devrimi'nin başarısından Avrupa'nın bütün burjuvazilerinin, bu devrimin Balkan halklarının özerklik ve demokrasi yolunda ilerlemesine neden olacağından ve İran Devrimi'nin zafere ulaşmasına katkıda bulunacağından ve de As-

1. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler,* Bilgi Üniversitesi, 2003. s. 134-135.

ya'daki demokratik harekete yeni bir ivme kazandıracağından ötürü karşı olduğunu belirtmekte. II. Enternasyonal'in Ekim 1908 büro toplantısında alınan "*Türk imparatorluğundaki halkların böylece kendi kaderlerini tayin etme olanağını bulmalarını ve doğmakta olan proletaryanın sınıf mücadelesinin dünya proletaryasıyla sıkı bir birlik içinde yürütülebileceği özgür bir siyasi rejimin kurulmasını selamlar*"[1] kararının Lenin'in notlarında yer aldığı bilinmekte.

1908 Devrimi'nin sözü edilen türden bir özgürlük ve demokrasi yürüyüşüne yol açtığı takdirde olası etkilerinin Rusya'yı da etkilemesinden açıkça söz edenler var. Milyukov anılarındaki[2] bir anektodu şöyle değerlendirmekte: "*Osmanlı İmparatorluğunda Hıristiyan ve Müslüman eşitliği çarın Ortodoks Hıristiyanların üzerindeki korumasının sonu anlamına geldiği noktada, Miljukov gibi bir liberal Rus için bile istenmemekteydi.*"

Mefhumun muhalifinden, Çarlığın halklar hapishanesi olarak Osmanlı halklarının özgürleşmesini istemeyeceği açıktır. İngilizlerin bir raporunda "*liberal eğilimler gösteren güçlü bir Türkiye, Rus Müslümanları arasında bir harekete neden olabilir ki bu da çok utanç verici bir durum yaratır*"[3] diye özetlenmekte Rus hükümetinin tutumu. Böylece 1908 devriminin bir Turan hülyası ile değil, aslında özgürlükçü ve demokratik bir yolda yürüyerek "mazlum milletlere" bir katkı sağlayacağı açığa kavuşmaktadır.

Öte yandan Goltz Paşa'nın askeri eğitiminin orduda "milliyetçiliği" güçlendirerek 1908 hareketinde önemli bir rol oynadığı da belirtilmiştir. 1908'den sonra Osmanlı üzerine İngilte-

1. *Türkiye Üzerine*, Aydınlık Yay., 1977, s. 27.
2. Zikreden Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı, 1996. s. 270.
3. Aynı eserde, s. 296.

re'nin etkisinin arttığı yolundaki bir rapora Alman Kaiser'i şöyle not düşüyordu: "*Bu ihtilal Paris ve Londra'da yaşayan Genç Türklerin işi değildir. Bu münhasıran Alman zabitleri tarafından yetiştirilen Türk subayları tarafından yapıldı ve tam manasıyla askeri bir ihtilaldir. Kuvvet ve kudret bu subayların elindedir. Bunlar Alman olan herşeye mütemayildirler.*"[1]

Dönemin ilginç Sırp siyaseteçisi Vladan Georgevitch'in o günlerde hayli popüler olan kitabında şu özetlemesi de hatırda tutulmalı: "*Türkiye'de anayasanın tekrar iadesi en azından kısmen, Reval'deki İngiliz-Rus anlaşmasına verilmiş Alman cevabıydı.*"[2]

Zaman Kayzer'i haklı çıkardı. Ancak ihtilalin sivil ve askeri diye ayrılabilecek kanatlarının yanısıra o günün halk sınıflarının, çeşitli siyasal akımlarının beklentileri açısından bir değerledirilmesi yapılabilmeli. Tek başına "sınıfsal" tahlil yetmeyecek. Yusuf Akçura 1924 yılında, o dönemde aylığıyla geçinen ufak taşra memurları ve memur zabitleri "*proleter memurîn-i askeriye ve mülkiye*" diye tanımladığına göre 1908'i allah göstermesin bir proleter devrim olarak da görmek mümkün olabilir. 1908'den çıkarı olan mülki ve askeri memurların sınıf konumları yalnızca nasiplendikleri gelir düzeyi ile değil, kendilerini ne tür bir mücadele, ortak çıkar birliği içinde gördükleriyle, nasıl bir gelecek tasarladıklarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bu açıdan bazılarının sandığı gibi toplumsal bir merkez-çevre ilişkisi kurmak yerine, aynı kategorinin, bürokrasinin kendi içinde bir kutuplaşmadan sözedilebilir. Köhneyen

---

1. Ernst Jackh, Yükselen Hilal, İstanbul, 1946. Zikreden İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Bilgi Üniversitesi, 2003. s.50.

2. *Türk Devrimi ve İstikbali*, İletişim, 2005, s. 47. Troçki, *Balkan Savaşları*, Arba yay, 1995, s. 15'de de yazarın çalışmasından sözeder.

Osmanlı bürokrasisinin "moderniteden" yana kanadı olarak takdim edilebilecekse de aslında emperyal hedefleri olan güçlü, otokratik bir burjuva devletinden yana olan bu kesimin "ilerici-devrimci" olarak vaftiz edilmesi hayli tehlikeli sonuçlar doğurmuştur.

Umuttan hayal kırıklığına:
Osmanlıcılıktan Türkçülüğe

Hanioğlu Jön Türk ideolojisini bilimci, materyalist, sosyal darvinci, elitist ve din karşıtı, ayrıca temsili hükümetten yana olmayan diye sunmakta.[1]

Tarık Zafer Tunaya'nın da İttihatçıların tek partici saplantılarının altını çizdiği hatırlanırsa, içinde bulunulan hal ve şerait altında İttihatçıların değil Ermenilere isterse Müslüman olsun diğer ulusal akımlara veya Türk olsun kendilerinden farklı siyasal akımlara hayat hakkı tanımaya niyetli olmadıkları bellidir. Örgüt içinde örgüt kurarak partinin çekirdek kadrosunun devletten ve kendi partisinden de gizli işler çevirdiği düşünülürse böylesi bir siyasal akımla "demokratik" bir çözüm arayışı umutsuz bir vakadır. Azınlık siyasetler İttihatçılara sahip olmadıkları bir rol yüklemişlerdir.

İttihat ve Terakki'nin milliyetçiliği ne zaman öne çıktı meselesi ideolojik-politik düzeyden ziyade genellikle "Ermeni Meselesi"nin yürürlüğe konması açısından ele alınmaktadır. Daha tarihsel bir bakışla örneğin Şükrü Hanioğlu şöyle demekte: "*...diaspora milliyetçiliğinin bir diğer ciddî etkisi ise II. Abdülhamid döneminin kapsamlı istihbarat ağı nedeniyle 1908 öncesinde örgütlenmesini "Türk diasporasında" gerçekleştiren* İttihat *ve Terakki'nin bu milliyetçiliği içselleştirmesi ve bunu va-*

1. *The Youngs Turks in Opposition,* s. 32. Aktaran Ronald Grigor Suny, Empire and Nation, *Armenian Forum,* Volume 1 Number 2, yaz 1998. s.

tandaşlık temeline dayalı 'Osmanlı vatanseverliği'nin yerine koymasıyla ortaya çıkmıştır."[1] Dolayısıyla Türk milliyetçiliğini Balkan yenilgisine bağlamak, önceki hazırlıkları yoksaymak anlamına gelir. Düşünsel kökleri açısından Yusuf Akçura gibi yerel olanlara göre –daha çok demagog veya propagandacılar– çok daha gelişkin kişilerce zemini atılan "ırk esasına müstenit" milliyetçilik hazır ve nazır beklemekteydi.

Yine de, İttihat ve Terakki yönetimi hatta yönetimi bile değil doğrudan Enver ve Cemal'den hareketle şöyle derin analizlere girişilebilmiştir: *"Uzun ve yıpratıcı bir savaşın altüstlükleri arasında feodaliteden burjuva bir düzene geçişin sancıları içinde tipik sayılabilecek bir hastalık ortaya çıkmıştır: Bonapartizm, yani bir yönüyle feodale (hükümdarlık heves ve ihtiyacı), bir yönüyle burjuva ve ilerici, askeri diktatörlük."*[2] Diktatörlük ve kaba bir diktatörlük dışında bütün bu analizler temelsizdir. Bonapartizm burjuvazinin ulusu yönetme becerisini kaybettiği ve ancak proletaryanın bunu henüz kazanamadığı andaki iktidar biçimidir. Sanki bir egemen sınıfın ifadesi olmayan bir rejim. Toplumsal temeli de köylülüğe dayanmaktadır. Marx'a göre başlıca uzlaşmaz sınıflar arasında tarihsel bir denge durumunu temsil eder. Bir tek şey doğrudur "heves". Otokrasiye müthiş hevesliydiler.

Ama milli körlük İttihat ve Terakki'nin savaş sırasında Alman oyuncağı haline gelmesini fark etmez. *"İttihat ve Terakki sola kaydıkça, yani anti-feodal, burjuva-devrimci çizgisi belirginleştikçe, ya da savaş sıkıntıları arttıkça..."*[3] demek için tarihçiliği herhalde aşmış olmak gerekiyor! İttihat ve Terakki'nin bir küçük subaylar hareketi olarak başlayıp giderek es-

1. *Zaman*; 13 Nisan 2005.
2. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, 1987. s. 291.
3. Age, s. 287.

ki rejimin yönetici bileşimine dönüştüğüne bakılırsa bu dinamik neredeyse tersine işlemiştir. Yusuf Akçura'nın sözünü ettiği "proleter memurların" yerini taşra teşkilatının önde gelen kesimleri ve kentlerde hızla yükselen veya sivil hayata, yani ticarete geçip cebren ve hile ile gayrımüslim burjuvazinin yerini almaya yeltenen "devrimciler" almıştır.

Öte yandan 1908 devrimi ile birlikte aniden ve hızla parlayan iyimserliğin toplumsal ve siyasal temellerinin de irdelenmesi gerekmektedir. İttihat ve Terakki yönetimi kısa zamanda bırakalım güçlü bir devlet oluşturma yönündeki eğilimini, toplumsal alanda da çıkardığı kanunlarla sınıfsal tercihini açığa çıkarmış, muhalefeti gerektiğinde temizlemiş ve Mahmut Şevket Paşa suikastında olduğu gibi ilk fırsatını bulduğunda da genel bir sindirmeye girişmiştir. Milliyetçiliğinden zerre kadar kuşku duyulmayacak Mustafa Suphi bu sindirme sonucunda Sinop cezaevine düşmüştür.

Türkiye sosyalist hareketinin çeşitli eğilimleri açısından ilginç olan bir başka durum ise İttihatçılarla işbirliği içinde olan Taşnakları milliyetçi olarak tarihe gömüp gerisiyle ilgilenilmemesidir. Hürriyetler açısından bakıldığında kimilerine garip gelse de aslında Hürriyet ve İtilaf partisinin programının yalnızca bir kısım Ermeni siyasal gruplara değil Araplara da yakın görünmesidir. Burada zikredilmesi gereken iki husus var: Sosyal Demokrat Hınçaklar'ın ve Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın, Selanik Sosyalist Federasyonu'nun 1912 seçimlerinde Hürriyet ve İtilafı desteklemesi. Ayrıca Arap çevrelerinin de aynı türden bir tutum geliştirdikleri düşünülürse yalnızca Ermeni milliyetçiliğinin veya ayrılıkçılığının gelişimi açısından değil Arap milliyetçiliğinin gelişimi açısından da meseleyi irdelemek gerekecektir. İmparatorluk içinde en son milliyetçilik kervanına katılan Arapların bu yola nasıl girdik-

lerini anlama bile tek başına anlamlı olabilir: "*Türk unsurunun üstünlüğünü vurgulamaya yönelik her girişim Türkler ile Araplar arasındaki dengeyi bozuyordu. Arap ulusçuluğu tepki yoluyla adım adım ortaya çıktı.*"[1] Hourani'nin bir diğer kitabında ise şyöyle demekte: "*Yeni Türk milliyetçiliğine karşı tepki olarak, Ermeni milliyetçiliği güçlendi, Arap, Arnavut ve Kürt milliyetçilikleri politik bir olgu olarak ortaya çıktı.*"[2]

Siyasal analizlerde nedense bir yerlerden kurulan senaryolar makbul addedilir de siyasal alternatifler veya ihtimallerden bir diğerinin üzerinde durulmaz. Örneğin Hürriyet ve İtilaf'ın cemaatlere dayanan bir vatandaşlıkla birlikte parlamentoda farklı milletlerin oransal temsilini talep etmesinden ötürü daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. O takdirde diğer unsurlar için siyasal eşitlik açısından daha tatminkar bir durum sözkonusu olmaz mıydı? Bu iki parti arasındaki ayrım tartışmalı olmakla birlikte özellikle sol açısından bir toplumsal taban, program tasnifine gidilmesi gerekir. İttihat ve Terakki bir diğerine göre daha cisimleşmiş bir partiydi ve toplumsal bakımdan artık esas olarak devlet katına kapaklanan ve bununla birlikte devletle muhabetini daim kılmaya çalışan bir ticaret erbabına dayanmaktaydı. Burada halk sınıflarından herhangi bir iz yoktur. Hürriyet ve İtilafın ademi merkeziyetçiliğinin yanısıra özel girişim taraflısı olduğu bilinmektedir. Ama bu sınırlama kimseyi tek başına sağcı yapmıyor. Hatta devletluları feodalizmin temsilcisi, ademi merkeziyetçileri de burjuvazi diye gördüğümüzde ufaktan bir demoratik devrim tartışması bile çıkarabiliriz. Her halü karda İttihat ve Terakki'nin halk sınıfları içinde bir destek aramaya niyeti olmadığını, şimdinin muhafazakar demokrat tabirine nazire

1. Albert Hourani *Arap Halklarının Tarihi*, İletişim, 1997, s.364.
2. *Arabic Thought*, s.282. Zikreden Çağlar Keyder, age. 45.

muhafazakar ve tabii otoriter modernleşmeci olduğu söylenebilir. Eski rejimin dayanaklarını sürdürüp buradan nasiplenerek yeni bir rejim inşa etmek mümkün değildi. İttihat ve Terakki'nin de böylesi bir yenileşmeye ve hele hele Osmanlı halklarına "reform" sunmaya niyetli olduğunu gösterir zerre kadar emare gösterilemez. Tarık Zafer'in tabiriyle "*İttihatçılar, Tanrının bu memleketin kaderini kendilerine emanet ettiğine inanan kişilerdi.*"[1]

Balkan Savaşı ile mutlaka alevlenen bir hassasiyet vardır. Ama bunun öncesinde azımsanmayacak bir mayalanma sözkonusudur. Cemil Bilsel "*Umumi harbin patladığı gün, kalbinde Balkan felaketinin acılariyle intikam ateşi yanan her Türk, lekelenen namusunu temizlemek için fırsat gününün geldiğini sezdi.*"[2] diyerek aslında ideoloji diye bu intikamcı, yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun kayıplarını telafi ederek bilmediği ülkelere uzanmaya yönelen milliyetçiliğin çapını belirtmektedir. "*...ruh düşkünlüğümüzü tedavi eden Turanizm... Ama Turan nedir kendi de bilmiyor. Ama Turan hakkında bir kitap yazmak lazım gelince bir yahudi bulup yazdırıyorlar, adı da Levi Kohen. Ama kitaba Tekinalp diye yazıyorlar.*"[3] diyor Turan uğruna yollara düşen Şevket Süreyya. Yani bu İttihatçı milliyetçiliğe derin düşünsel ve hatta tarihi temeller yakıştırmak, bulup araştırmak da zorlama bir çaba olacaktır.

"Ağustos 1910'da Manastır'daki İngiliz konsolos vekili, Talât Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selanik "gizli meclisi"nde yaptığı iddia edilen bir konuşmayı şu deyimlerle bildiriyordu:

---

1. *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü*, İİTİA. 1973, içinde, s.81.
2. Cemil Bilsel, *Lozan*, İstanbul 1933, (Sosyal Yayınları-tıpkı basım tarihsiz) s.126.
3. *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü*, İİTİA. 1973, s.76.

"Meşrutiyet'in şartlarıyla Müslüman ve gâvurun eşitliğinin teyit edildiğiden haberdarsınız; fakat siz ve herkes bunun gerçekleştirilemez olduğunu biliyor ve hissediyorsunuz. Şeriat, bütün geçmiş tarihimiz, yüzbinlerce Müslümanın duyguları ve hattâ kendilerini Osmanlılaştırmak için yapılan bütün teşebbüslere inatla direnmiş olan bizzat gâvurların duyguları, gerçek eşitliğin kurulmasına aşılmaz bir engel teşkil etmektedir..."

Birkaç gün sonra İngiliz büyükelçisi Edward Grey'e şunu iletiyordu: "...şimdiki 'Osmanlılaştırma' politikaları Türk olmayan unsurların bir Türk havanında döğülmesinden ibarettir..."[1]

Ermeni hayranı olduğu iddia edilemeyecek olan Bernard Lewis, "Genç Türklerin merkezi ve bastırıcı politikası hiç de sadece imparatorluğun Hıristiyan tebasına karşı değildi" diye devam etmekte. Onun dediğine bakılırsa bu Türkleştirmede Müslüman kanı dökmekten sakınan Abdülhamit'teki tereddüt Genç Türklerde sözkonusu değildi.

Bu durumda Ermeni Devrimci Federasyonu ile İttihat ve Terakki arasındaki ilişkilerin geçirdiği evrimi irdelerken, Taşnakların günah ve sevabı dışında bir dinamiğin baskın olduğunu görmek gerek. Tarık Zafer Tunaya, 1911 yılında Selanik'te yapılan gizli kongreden sonra beraberliklerin "savaşa dönüştüğünü" belirtmektedir. Burada dönüşün yalnızca Ermeniler veya gayrımüslimler arasından değil Türk olmayanlar açısından da belirleyici olduğu kesin.

---

1. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 216 . Vahakn Dadrian da *Jenosid* adlı kitabında Bernard Lewis ile aynı belgeleri kullanarak "Türkiye'nin zorla homojenleştirilmesinin planladığını" belirtmektedir. Belge Yayınları, 1995, s. 39.

Bu tarihin altının özenle çizilmesi gerekmekte. Çünkü İttihat ve Terakki'nin olayların zorlamasıyla siyasal pozisyon aldığını savunurcasına, özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra geçirilen travmayla, imparatorluk veya vatan elden gidiyor kaygısıyla Türkçülük politikasının tercih edildiği belirtilmekte. Böylece Turancılığa harika bir mazlumluk zemini sunulmaktadır. Oysa bu tarih Balkan savaşından da Babıâli baskınından da öncedir. Hatta (seçilen 270 mebustan altısının muhalif olduğu) "sopalı seçim" diye anılan 1912 seçimlerinden de önce. "İttihat ve Terakki, hukuk ve demokrasi ilkelerini zorladı ve hatta zaman zaman çiğnedi"[1] değerlendirmesi bile hafif kalabilir. Tarık Zafer, Osmanlıcılığın bir maskeden ibaret olduğunu belirtmekte. Balkan Harbi'nin nedeninin bu tatminsizlik olduğu tabii ki söylenemez. Ancak sureti haktan görünerek kapsayıcı bir yurttaşlık geliştirilmişken millet-i mahkumenin de hır çıkardığı hiç söylenemez.

Açıkça Osmanlıcılıktan vazgeçmek Ermeni Meselesi'nde fazla bir sorun çıkarmayacak olsa bile diğer anasırı ve hele hele Arapları düşünmek durumundaydılar. Kürtler nasıl olsa müslim ortak başlığı altında Türk sayılıyorlardı. Örneğin Ermeni meselesinde sözü edilen altı vilayette Ermenilerin azınlıkta olduğu sık sık söylenmekte (kimisi Van hariç diye eklemekte). Ama çoğunluğun ne olduğu atlanmakta. Eğer anasıra göre sayım yapılıyorsa, Kürtlerin ve tabii bu arada Süryanilerin vb. de hesaba katılması gerekmektedir. O takdirde ilginç bir tarihsel paradoksla karşı karşıya kalırız: Ermeniler çoğunluk değildir nakaratının arkasında gizlenen hakiki çoğunluk gürültüye gider. Bir başkası da aynı teraziyle önce Türkleri ve sonra Kürtleri tartabilir. Hiçbiri çoğunluk değildir. Zira izafi çoğun-

1. Akşin, *Age*,s.198.

luk, yani azınlıklar içinde çoğunluk Ermenilerdir. Aslında bu durum siyasal olarak çözümün ancak "ulusal" arındırma değil de yurttaşlık-eşit haklar temelinde mümkün oluşunun gerekçesi iken, hesaplamada kerameti kendinden menkul bir ortak payda sayesinde Ermeni temizliğinin gerekçesi haline getirilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910 yılı itibarı ile nüfusunun 30 milyon ve bunun içinde Türk unsurunun altı milyon olduğunu belirtenler var (bu arada XIX. yy başında Balkanlarda on milyonluk Osmanlı nüfusunun sekiz milyonunun Hıristiyan olduğu da hatırlanabilir). Bu durum da ezici bir çoğunluğun bir başka azınlığa değil bir "izafi çoğunluğun", bir dizi azınlığa egemen olmasının tek yolu olarak devlet terörünün, arındırma, asimilasyon ve temizlenmenin tek çözüm olarak kutsandığının demografik zeminini vermekte. Tabii bu durumda bir de devlet gücü ile sokaktaki insanın gücünü eşitlemeyecek kadar tarihten nasiplenmiş ve de insanlıktan uzaklaşmamış olmak gerekiyor.

Öte yandan ayrılıkçı eğilimleri palazlanan azınlık burjuvazisine bağlamak ise işin tabiatına aykırıdır. Hele hele gelişkin bir orta sınıfın, bir tür komprador burjuvazisinin İstanbul'dan ve diğer liman kentlerinden hareketle tarihi Ermenistan denilen kırsal ve yoksul kesimlerde inşa edilecek bir vatana yatırım yapması, hele hele bu vatanın "çeteler", fedailer, komitacılar tarafından yürütülen Taşnaklar veya Hınçaklar aracılığıyla gerçekleştirilmesinin kabul edilmesini iddia etmek akıllara seza bir durumdur.

Marksizm, sosyalizm ve Ermeniler

Türkçe yazında üzerinde durulmamakla birlikte "Ermeni Meselesi" ulusal sorun babında marksist yazının ilginç paragraflarından birini oluşturmakta. Klasiklerde gericiliğin

kalesi olan Çarlık Rusyası'nın lehine işleyebilecek bir dava olarak Ermeni Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dirlik ve düzenliği babında makbul addedilmemişken Rosa Luxemburg bu geleneksel tutumu kırar ve tersine bir çözümleme ile bu imparatorlukta halkların kendi geleceğini belirleme hakkını savunur. Devir değişmiştir: Çarlık Rusyası'nda devrimci hareketler artık birtakım çevrelerle sınırlı kalmayıp hamle yapmaktadırlar ve nitekim 1905 devrimi Çarlık Rusyası'nın ancak dışardan bir askeri müdahale ile çökertilebilebileceği ve bu yolda ona karşı olanların desteklenmesi gibisine reel politik tutumları geçersiz kılmıştır. [Rosa Luxemburg'un "Türkiye'de ulusal mücadele ve sosyal demokrasi" adlı yazısı]

Ermeniler arasında sol akımların gelişmesi ulusal sorunla derinden etkileşim içindeydi. 1887'de kendilerini marksist addeden ve Plehanov'la ilişkili altı kişinin Cenevre'de kurduğu Hınçak (sosyal demokrat) ve 1890'da marksistinden milliyetçisine, liberalinden halkçısına bir geniş yelpazeyi temsil eden Taşnaklar aslında toplumsal formasyonları itibarı ile büyük bir farklılık göstermiyorlardı.[1]

Ermeni devrimci hareketinin iç bölünmeleri ve tartışmaları oldukça zengin bir kaynak teşkil edebilir. Örneğin "milliyetçi-yurtsever" çevrelerin keşfettiği Sultan Galiyev'in ağzından Türkiye'ye yansımış olan proleter milletler tabiri tam da Taşnak ve sosyal demokrat Ermeniler arasındaki 1901 yılında yapılan bir tartışmada ilk kez kullanılmıştır. Mikaelyan,

1. Dönemin Ermeni sosyalist hareketi için bkz: Anaide ter Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm (1887-1912)*, İletişim, 1992. Ve yine aynı yazarın Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Sosyalizm, İletişim, 1995, içinde s. 163-239, "*1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü*" makalesi.

"proleter halk" kavramıyla Ermenilerin işçi ve halk olarak iki kat ezildiklerini belirtir.

Kafkas Ermenileri arasında siyasallaşmanın aldığı boyut Osmanlıdakinden çok daha zengindi. Bu bölgede Hınçaklar, Taşnaklar, Bolşevikler, Menşevikler, Özgüllükçüler ve S-R'ler bulunmaktaydı. Bolşevik partisi içinde Suren Spendaryan ve Stepan Şahumyan[1] gibi önemli görevler üstlenmiş kişiler bulunmaktadır.

Taşnakların hem Rus ve hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda siyaset yaptıkları düşünülürse, Türkiye sosyalist hareketinin bir başka pencereden, örneğin Rus marksistlerinin penceresinden de Taşnaklara bakması gerekmez miydi? Bolşevizm Taşnakları, Bund, Polonya Sosyalist Partisi, Gürcü Menşevikleri arasında sayar. Onlar gibi ulusal boyunduruktan kurtuluş ve istibdada karşı mücadeleyi "ayrı"ca örgütleyen "küçük burjuvazinin devrimci" partileri olarak görür.[2] Ama çarlığın destekçileri olarak görmez!

---

1. Lenin'in sağlığındaki bütün eserlerine konan bir biyografik nottan: "... 1900'de Politeknik Enstitüsünden öğrenci isyanlarına karıştığı için atılmış... Berlin'e gitmiş, felsefe ve Marksizm üzerine çalışmış, Kautsky, Martov... Lenin ve Plehanov ile yakınlık kurmuş... 1904'te Tiflis'e dönmüş ve oradaki Sosyal Demokrat örgütün başında bulunmuştur. 1906 ve 1907'de Stokholm ve Londra kongrelerine delege olarak katılmıştır. O yıllardan itibaren Bakü'deki bütün parti işlerini yönetmiş... Şubat Devrimi'nde işçiler tarafından Bakü İşçi Sovyeti Başkanlığı'na seçilmiştir. Altıncı Kongre (1917 yazı) Merkez Komitesine seçilmiştir. Ekim Devrimi'nden sonra Kafkasya Olağanüstü Komiseri; ve 1918 ayısında, Bakü Halk Komiserleri Konseyi Başkanı... 20 Eylül 1918'de İngilizlerin kurşuna dizdiği 26 Halk Komiserinden birisi de Şahumyan olmuştur. (Bernard Wolf, *Devrimi Yapan Üç Adam*, Kuzey Yay., 1985, Cilt 2, s. 301.

2. Bkz örneğin Troçki, *Lenin'den sonra Üçüncü Enternasyonal*, Fransızca baskı. s. 302.

İran Anayasal Devrimi açısından meseleye eğilmek bile biraz ağır gelir.[1] 1910 yılında Sosyalist Enternasyonal'in Kopenhag kongresine sunulan Taşnaksutyun raporunda "Türkiye, Kafkasya, İran" ülke örgütleri olarak takdim edilen Taşnaksutyun'un "*Şarkta, İran'da, Türkiye'de ve hatta Kafkaslarda bütün anayasal mücadelelerin içinde olduğu*" belirtilmekte ve İran'da partinin anayasal mücadelenin ön saflarında yer aldığı ve "birkaç aydır yoldaşımız Efrem devrimci ordunun başındadır" denmektedir. Gerçekten Taşnaklar Rus emperyalizmine ve Kaçar şahlığına karşı İran'daki mücadeleye etkin bir biçimde katıldılar.

Herşeyden önce bu sosyalist hareket enternasyonalist bağlara sahip. 1907'den itibaren (1914'e kadar devam) II. Enternasyonal'in toplantılarına üye olarak katılıyorlar. Hırvatların iki oyu, İsveçlilerin on iki oyu varken, Taşnakların dört oyu vardır. Mutlakiyete karşı mücadelede devrin Jön Türkler dahil uluslararası muhaliflerinin saygı ile karşıladığı bir hareket konumundalar. Her ne kadar *Popüler Tarih,* II. Enternasyonal'e Taşnak komitacılarının nasıl silahlandığını bildiren "önemli evraklara" ulaşmışsa da o zamanlar bunlar Jön Türkler tarafından bilinmeyen değil imrenerek izlenen olaylardı. Zaten 1908 sonrası seçimlerinde örneğin Erzurum'da ortak listelerle seçimlere girildiyse, istibdada ve ağır vergilere karşı Türklerle Ermenilerin ortak halk hareketinin anıları henüz çok taze olmasının bunda önemli bir payı vardı.

1914 öncesinde II. Enternasyonal üyeliğinin Avrupa'nın önde gelen, saygın siyaset adamlarıyla yakın ilişki kurmak için önemli bir mevzi olduğu söylenebilir. Taşnakların her ne kadar "devrimci" ibaresi bulunsa da ne kadar sosyalist ne kadar

1. *La Deuxieme International et l'Orient,* 1967, Paris s.72-73.

milliyetçi olduğu tartışılabilir. Daha doğrusu belli bir amaca yönelik olarak "federatif" bir yapı arzettikleri söylenebilir. Bu federatiflik iç ilişkiyle sınırlı olmayıp fikri düzeydedir. Örgüt hayatında kongre kararlarından da öne çıkan liderlerin konumuna bakıldığında bu çeşitlilik rahatlıkla gözlenebilir.

Bir yandan Abdülhamit istibdatına karşı mücadeleler kutsanırken Şark'ta Ermeni fedailerinin yürüttükleri mücadele tasnif dışı tutulmaktadır. Bu komitacıların siyasal temsilcileri Avrupa'da Jön Türklerle –örneğin 1902 ve 1907'de– ortak toplantılara katıldıklarında bu faaliyetler bilinmez şeyler değildi. Yani Jön Türkler de bunları kınamıyorlardı, mahkum etmiyorlardı. Komitacıların kendileri ise verdikleri mücadelenin bir özgürlük mücadelesi olduğunu söylüyorlardı. Üstelik bu dönemde Çarlık Rusyası'nın bir manipülasyonu olarak durumu değerlendirmek de mümkün değil. (Çarlığın pozisiyon değiştirmesi 1912 dolayında olacaktır.)

Büyük Ermenistan hülyasıyla eleştirilen Ermeni devrimci örgütlerinin hem Osmanlı hem Rus İmparatorluğu'nu dize getirip iki parçayı birleştirme diye bir kararlarının bulunmadığı bilinmekte. Ermeni Taşnak örgütünün 1907 yılında diğer iki Jön Türk kanadıyla birlikte yaptıkları kongrede alınan kararlara bir kez daha bakmak gerekebilir.[1] Ama ne tarihçilerimiz ne maalesef bu işi anlamaya çalışanlar konu üzerine eğilmişlerdir. Oysa bir dönemin tasviri ve tahlili için de örneğin Muş dolayında bu harekete katılmış olan Rupen Paşa'nın hatıratı, siyaseten karşı çıksanız bile toplumsal ve tarihsel olarak

1. Bkz: Aykut Kansu, *age*, 108-109. Kansu, Türkçe kaynakların yanısıra *Pro Armenia* dergisinin taranmasıyla çok açık bir biçimde isyan dahil olmak üzere devrimci mücadele biçimleri kullanılarak Abdülhamit'in istifaya zorlanarak "meclis üstünlüğüne dayanan liberal demokratik bir yönetim kurma"yı hedeflediklerini göstermektedir.

zengin malzemeler sunar: Kürtleri, Türkleri ve Ermenileri kırsal kesimdeki sınıflaşmaya ve devletle ilişkiye oradan kültürel denebilecek özelliklere kadar kendi içinde farklılaştırarak (*"dağlardaki Ermenilerde üç toplumsal sınıf bulunuyordu"*[1] gibisine). Veya temmuz-ağustos 1906'da dağlarda yaptıkları bir siyasal toplantının kararları aşağıdaki gibi sıralanmakta: "*1. Partinin yeniden örgütlenmesi; 2. Silahlı gruplar ve fedailer; 3. Parti kaynakları; 4. Kürt Meselesi; 5. Türk kabileler ve göçmenler; 6. Hükümetten isteklerimiz; 7. Mültezimler; 8. Tarım meselesi; 9. Eğitim; 10. Adalet; 11. Silahlanma...*"

Bu kararlar arasında örneğin hükümetten isteklerde "*bizim biricik siyasal amacımız eşitlik ve özgürlüğün gerçekleşmesidir. Buna Türk nüfusu ve orduyu ikna etmek ve onlarla birlikte hükümet değişimini arzu etmek gerekir*" denmekte. "Kürt Meselesi"ne dair de Ermeni ve Kürt reayanın durumunun özdeş olduğundan hareketle bir birlikten sözedilmektedir. Kitabın en önemli kısmı ise –artık "politika" yapmaya ihtiyacı olmadığı bir dönemde– Ermeni Devrimci Federasyonu'nun adının Ermeni nitelemesini kaldırarak Osmanlı Devrimci Federasyonu haline getirilimemesini önemli bir eksiklik olarak göstermekte. Bunu yapabilseydik İttihat üzerine etkili bir durumumuz olabilirdi diye eklemekte. "*Sınıf taleplerine, özellikle köylülüğün taleplerine dayanarak devrimin kapsamını genişletme amacını önüne koymalıydı*"[2] demekte.

Aykut Kansu Manastır ve Selanik dışında, örneğin Doğu Anadolu'da neler olup bittiğini irdelerken "*1908 yılının ilk aylarına gelindiğinde... yalnızca Anadolu ve Makedonya'da değil, İmparatorluğun en ücra köşelerinde bile, her şehir ve ka-*

1. Rouben, *Mémoires d'un partisan arménien*, éditions de l'aube, 1990, s. 67.
2. Age, s. 239.

sabada çeşitli sivil itaatsizlik olayları meydana gelmekteydi"[1] der. Doğu Anadolu'nun belli başlı kentlerinde gelişkin bir siyasallaşmanın bulunduğu; Kafkasya ve Azerbaycan'dan gelen dergi ve gazetelerle "dış dünya" ile yakın ilişkilerin kurulduğu görülmekte. Daha önemlisi, 1908 öncesindeki vergi ayaklanmaları ve bu ayaklanmalar sırasında olup bitenler bize toplumsal çatışmaların düzeyini de göstermekte. Vergi toplamanın yoksul halk üzerindeki etkisi, halkla ağalar ve jandarma –askeri birliklerin– yağma ve talanından dolayı gerilimler (Erzurum, Muş, Van, Bitlis), çatışmalar üzerine zengin malzemeler sunmakta. "*Van ve Bitlis'in Müslüman ve Ermeni halkları, zalim mutlakiyetçi rejimi devirme faaliyetlerinde birlikte hareket etmekteydiler.*"[2]

Bu kitaptan anlaşıldığı kadarıyla, Doğu Anadolu'da Ermeni Devrimci Federasyonu eylemleriyle aslında büyük miktarda Müslüman halka yabancı olmadığı gibi öyle eşkiya, ajan falan olarak görülmeyip aksine mutlakiyetçiliğe karşı mücadele eden "devrimciler" olarak kabul edilmekteydi. Tevfik Fikret Abdülhamit'e bomba eylemi yapana yazdığı Avcı şiirindekinden farklı olarak burda "romantik" bir söylemden ziyade toplumsal bir buluşmanın zemini sökonusu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin siyasallaşmasının göreli olarak gelişkin olduğu bilinmekte. Ancak bu siyasallaşma düzeyi irdelenmediğinden; hemen hemen hepsini –sanki karşısında proleter enternasyonalist bir tutum varmış kaçamağının ardına da saklanmadan– "azınlık" oldukları için milliyetçilikle eleştirenler, nasıl bir sosyalist hareketin o dönem için mümkün ve muhtemel olduğunu da belirtmeliler. Ancak genel olarak Ermeni halkı için yapılacak sınıflandırma-

1. Bkz: Aykut Kansu, *age*, 93.
2. *Age*, s.77.

nın makul bir biçimde –bütün ulusların farklı sınıflardan oluştuğundan hareketle, çıkarlar temelinde– siyasallaşmalarına bakmak gerekecektir. Kilise ve Ermeni burjuvazisinin hiçbir şekilde radikal bir tutum geliştirmesi beklenemez. Bu eşyanın tabiatına aykırı olurdu. İki arada bir derede bulunan tüccar, geniş ruhban kesimi, eşraf, memurlar vb. liberal denebilecek kesimlerin de fedai hareketiyle hiçbir ilişkisi yoktur. O günkü iletişim imkanları da düşünülürse, köylülüğün aslında radikal akımlarla falan değil dünyayla bile bir ilgisi yoktur. "Çok az yandaşı olan, büyük aktiviteye sahip küçük bir devrimci parti"[1] diye özetlenmekte 1894 olayları öncesinde manzara-i umumiye Ermeniler için.

Ermeni Ulusal Meclisi esas olarak İstanbul Ermenileri'nin ve hali vakti yerinde olanların bir organıdır. Taşnakların konumunun kuvvetlenmesi muhafazakarları ve toprak sahiplerini tabii ki pek sevindirmemiştir. Çünkü onlar sermayeye karşı olarak kabul ediliyorlardı.

Ermeni örgütlerinin ne kadarsa o kadar gelişmesinde bir başka değerlendirme ise herkesin kabul ettiği –burası biraz daha kolay(!) çünkü yağmayı ve haracı genellikle Kürt aşiret reisleri götürüyor; 1895-96'daki temizliği de Hamidiye alayları yapıyor– savunmasız kalan ve topraklarının gasbedilmesi karşısında bir özsavunma önlemi olarak.

Cemal Paşa 1894-1896 olaylarını açıkça Türk ve Kürtler ile Ermeniler arasında bir boğazlaşma olarak takdim eder ve Ermeniler ekalliyet oldukları için sonucun öyle olduğunu, "*eğer* Ermeni *unsuru sayı itibarıyle üstün olsaydı, Kürt ve Türkler ne kadar* Ermeni *öldürmüşlerse,* Ermeni*ler ondan fazla Kürt ve Türk öldürmekten geri durmazlardı.*"[2] demekte. Mümkündür,

1. Yves Ternon, *Ermeni Tabusu*, Belge yay, İstanbul, 1993, s. 104.
2. Cemal Paşa, *Age*, s. 412.

ama buna bir de ezen-ezilen demesek de devlet-yurttaş ilişkisi en azından eklenmeli. Meseleye sayı meselesinin ötesinde bir de Hamidiye Alayları, siyaset ve devlet açısından bakmak gerekiyor. Cemal Paşa'nınki "haklar" açısından değil, "sayılar" ama örtük bir şekilde egemenlik kimin elinde ise onun açısından bir tahlil. Yine de bütün iyiniyetiyle devam etmekte:

"*Genç Türk'*[ler] *bu 1894-1896* Ermeni *vakalarının II. Abdülhamit'in bir siyasi hatası ve kendi istibdadını devam ettirmek için başvurduğu zalim bir tedbir telakki ettiler.*"

Ama Cemal Paşa bu mesele hakkında biraz çizgi dışı kabul edilebilir. Yine de bugün İttihatçı artıklarının söyledikleriyle aşağıdaki kelimeleri karşılaştırmak ilginç olacaktır: "*Biz* Ermeni*leri ve hususiyle (özellikle) onların ihtilalcilerini Rumlardan ve Bulgarlardan daha fazla severiz. Çünkü onlar diğer iki unsurdan daha fazla mert ve kahramandırlar. İkiyüzlülük bilmezler. Dostluklarına sadık, düşmanlıklarına kavidirler. Hususiyle bizim imanımız vardır ki,* Ermeni *unsuruyla Türk unsuru arasındaki düşmanlığın başlıca sebebi Rusya siyasetidir.*"[1]

Seçim sonuçları da dahil olmak üzere Ermeni sosyalist hareketinin gücüne bakıldığında bu topraklarda en azından altmışlı yıllara kadar benzer bir etkinlik olmamıştır. Bu hareketin ezilen bir ulusun içindeki bir sol hareket olarak ve de kelimenin gerçek anlamıyla bölgesel-imparatorluk düzeyinde bir çözüm oluşturma konusundaki yetersizlikleri ne olursa olsun, tarihi irdelerken karşı karşıya bulundukları sorunların iyice kavranması gerekmektedir.

Alabildiğine geniş bir alanda ticaret yapan Ermeni burjuvazisinin kilise ile birlikte, sürdürülen devrimci mücadeleden hiçbir çıkarı olmadığı gibi devrimci mücadele terör yoluyla da olsa burjuvaziden kaynak aktarımında bulunduğu için arala-

1. *Age*, s. 404.

rında tam bir uzlaşmazlık sözkonusuydu. Rosa Luxemburg buradan hareketle Ermeni devrimci hareketinin burjuvazinin değil, baskı altındaki yoksul kitlelerin çıkarlarını dile getirdiğini belirtir.[1]

1908'den itibaren Meclis-i Mebusan'da yer alan milletvekillerinin ele aldıkları konuların dikkatli bir değerlendirmesi, tipik bir sınıf mücadelesi çizgisi izlenmese de yine de 1908 sonunda çıkartılan Tatil-i Eşgal Kanunu ve sonrasında mecliste önemli tartışmalar yapıldığını göstermektedir. Mevzunun ne kadar canlı olduğunun anlaşılması için 1908 yılı grevlerine bir göz atmak gerekir.[2] Tarık Zafer işçi sorunları ve sendikalar üzerine Mayıs 1909 tartışmalarından sözederken şöyle der:

"....Ermeni meb'uslardan Hınçakların daha ılımlı ve sosyal demokrat, Taşnakların daha katı ve Marksist doktrinleri benimsemiş olmaları bu alandaki sorunlara daha büyük ilgi göstermelerinin nedeni olmuştur." (dipnotta: "Bu meb'uslar arasında Van Meb'usu Vahan Papazyan, Hamparsum Boyacıyan, Karekin Pastırmacıyan, Dagavaryan efendilerin bulunduğunu Genç Türk ve Paris'teki Beşeriyet gazeteleri belirtmekte").[3]

Sözü edilen mebusların meclis konuşmalarının dökümü çıkarıldığında "toplumsal" mevzularda İttihatçılarla kıyaslanmayacak bir tutum sergiledikleri rahatlıkla görülebilir.

İttihatçılık ve Kemalizm hakkında oldukça ittihatçı yayınevlerinde de kitapları yayınlanmış olan Feroz Ahmad şöyle demekte:

"*1908-1912 Meclisi'nin sosyal bileşimine bakılınca, Jön Türklerin daha yüksek eğitimli, toplumsal açıdan da daha ile-*

---

1. Anahid Der-Minasyan, *age*, s.39.

2. Üç aylık bir dönem için bakınız Hakkı Onur, 1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler, *Yurt ve Dünya* dergisi, Mart 1977. s. 277-296.

3. Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Partiler*, cilt I, s. 249.

rici olan azınlık cemaatleri milletvekillerinin ideolojik tutsakları oldukları anlaşılır."[1]

Bu sosyalist grubu da fazla abartmamak gerek. Dört Taşnak (Erzurum'dan Garo-Armen Pastırmacıyan ve Vartkes (Hovannes) Serengülyan, Muş'dan Keğam Garabedyan, Van'dan Vahan Papazyan); iki Hınçak, Sıvas'tan Dr. Nazaret Dagavaryan ve Kilikya Kozan'dan Murat Boyacıyan. Bu iki kesimin dışında Krikor Zohrap ve B. Hallaçyan İstanbul'dan, Ispartal ve Hagop Babikyan İzmir'den seçilirler. Babikyan ve Hallaçyan'ın İTC'den olduğunu eklemek gerek.

1908 meclisinin bileşimi oldukça ilginçtir. Üçte biri din adamı, üçte biri büyük toprak sahibi, beşte biri memur, onda biri de serbest meslek erbabı. Yani 288 sandalyenin 147'si Türk (bir miktar Kürt?), 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 10'u Slav ve 4'ü Yahudidir. Sınıfsal bileşimi itibarı ile 1908 devrimine yakıştırılan "burjuva" muhteviyatına hiç de yatkın değildir.

Ermeni Devrimci Federasyonu 1908 sonrasında görüşlerini daha belirgin bir hale getirmeye yönelir. Örneğin, Aralık 1909'de Taşnakların Osmanlı İmparatorluğu'ndakii yayın organı Haraç'ta yazı işleri müdürü Yeğişe Topçuyan'ın[2] "Sosyalizm ve Türkiye" başlıklı bir makalesi yayınlanır. Azadamard adlı günlük gazetelerinde ise toplumsal tabanlarının işçi sınıfı olduğunu, burjuvazinin partiye katılımının programla çelişeceğini belirtirler. Hatta 1910 sonundaki bir makalede açıkça "sınıflararası bir cephe" olmadıklarının da altı çizilir. Aralarında reformcu-devrimci bölünmesinin yanısıra sosyalizmle ilişkileri olmayan liberaller de vardır.

---

1. *Sosyalizm ve Milliyetçilik* içinde s.21
2. Gaidz Minasyan, *Ermeniler ve İttihat ve Terakki*, Aras Yay., 2005, s. 186.

1910-11 yıllarında EDF, işçi sınıfına resmen destek sağlar ve onunla dayanışmasını tüm toplumsal çatışmalarda gösterir. Sosyalist Enternasyonal çerçevesindeki yükümlülüklerine bağlı kalarak, sistematik şekilde grevcilerin yanını tutar, onların taleplerini destekler.[1] Toplumsal sorun, EDF ve İTC arasındaki diğer sürekli anlaşmazlık konusu olan gerçek bir Osmanlı toplumsal siyasetiyle bir milliyetçi Türk siyaseti arasındaki sürüp giden karşıtlıkları ortaya çıkartır. EDF, VI. Kongresini "Emekçi Kongresi" olarak nitelendirirken, ITC'nin asıl amacı Avrupa'nın büyük sermayesiyle rekabet edebilecek bir ulusal burjuvanin ortaya çıkmasıdır. 1911 Ağustos-Eylül ayındaki EDF kongresi İTC ile ilişkilerinin yanısıra toplumsal meselelere ayrılmıştır. Minasyan devamla Troşag dergisine gönderme yaparak, "*İşçi sorunu konusunda EDF, emek siyasetini kapitalizme ve burjuvaziye karşı bir öncelik olarak ortaya koyar. Ayrıca* Ermeni *işçiler, Türk ve Kürt toplumsal hareketleriyle ilişkiye geçme konusunda teşvik edilirler*" diye belirtir.[2]

Bu arada İtalya'nın Trablusa asker çıkarması sosyalist ve "azınlık ve ayrılıkçı milliyetçi" kesimlerde önemli bir tepkiye neden olur. Sosyalist Enternasyonal Bürosu aracılığıyla İtalyan sosyalistleri sıkıştırlırken, Taşnakların bir sözcüsü Cenevre'deki Sosyalist Enternasyonal toplantısına katılarak açıkça saldırganlığı kınar. 1911 yılındaki bu durum hem emperyalist savaşın takbihi ve hem de "imparatorluğun bütünlüğünün" savunulduğunun bir göstergesi.

1912 Şubatında İttihat ve Terakki tarafından meclis feshedilince EDF yine İttihatçılarla anlaştı. Ermeniler yine 14 milletvekilliği kazanırken Armen Garo, Vartkes ve Keğam ortak listeden girdiler.

1.Gaidz Minasyan, *Ermeniler ve İttihat ve Terakki*, Aras Yay., 2005, s. 186.

2. *Age*, s. 187.

1912 seçimleri muhalefeti birleştirdi. İttihat ve Terakki'nin baskılarına karşı Selanik İşçi Federasyonu, Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Hınçakyan, Hürriyet ve İtilafı desteklemek durumunda kaldılar. Seçim sonuçları –tartışmalı olmakla birlikte– İttihatçıların galibiyetiyle sonuçlanınca işçi ve sosyalist harekete yönelik baskılar arttı. Ağustos ayında Hürriyet ve İtilaf'ın hükümete geçmesiyle kısmi bir yumuşama oldu. 5 Ağustos'ta meclis yine feshedildi.

Ardından patlayan Balkan Savaşı ise yine sosyalistlerin tarihsel bir tutum takınmalarına yol açtı. Savaşa karşı çıkan SİF, Balkan federayonundan yana bir tutum sergiliyor, Türkiye'nin komşularının "barbarlığının" altını çiziyor ve Kasım 1912'de Yunan zulmünü protesto ediyordu. Rum sol çevresi olarak adlandırılabilecek olan İstanbul'daki Toplumsal araştırmalar grubu da Balkanlardaki değişikliklere karşı çıkarak benzer bir tutum geliştiriyordu.

Savaştan hemen önce 1912 Eylül başlarında yayınlanan, Anadolu ve Balkan işçilerine seslenen *Türkiye ve Balkan Sosyalistlerinin Bildirisi,* o sıralar İstanbul'da olan Romen sosyalist lider Rakovski tarafından kaleme alınmıştı. Ermeni sosyalist örgütleriyle ve Federasyonla ortak bir açıklama yapmak üzere anlaşmıştı.[1] Metin savaşa karşıydı ama bütün milletlerin özerk yaşam hakkını savunmakta ve siyasal ve toplumsal eşitlikten de söz etmekteydi.

Ağustos 1914'te EDF'nin Erzurum'daki VIII. Kongresi Ermenilerin, Osmanlıların ve Rusların yanında yer almadan yaşadıkları ülkenin yurttaşlık görevini yerine getirmelerini karar altına alır. İttihat ve Terakki temsilcileri Taşnaklara doğuda yani Rusya'da isyan çıkartmalarını teklif etti. Buna kar-

1. Bkz, Paul Dumont, *Toplum ve Bilim* sayı 3 /1977deki yazı veya aynı yazının *Sosyalizm ve Milliyetçilik* kitabında genişletilmiş haline, s. 107

şılık da Türk vesayeti altında bir özerklik önerilmekteydi. Onca yıldan sonra ve özellikle neyin karşılığında önerildiği düşünülürse böyle bir önerinin inandırıcılığının sıfır olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kongre'de Taşnaklar "Rus ordusuyla savaşmak üzere taburlar oluşturulmasını" öneren Ruper Ter-Minasyan'ın azınlık olduğu üç eğilim bulunur. Rus yanlıları da karar aldıramaz.

Türkiye siyasal tarihinin gelmiş geçmiş en ilginç örgütlenmelerinden biri olan Taşnaktsutyun'u incelemek yerine onu bir tür Rus Teşkilat-ı Mahsusası gibi takdim etmeyi marifet sayanlar böylece koskoca Devlet-i Aliye Osmaniye'yi aslında küçük bir çete karşısında aciz göstermektedirler. Burada Şükrü Hanioğlu'nun da altını çizdiği bir hususu belirtmekte yarar var: Ne Jön Türkler ne de Taşnaklar aslında temsil kabiliyeti çok yüksek örgütlerdi. Babıâli baskınına halkın geniş katılımı(!) veya bu saray darbesinin ne kadar ürkek ve korkakça yapıldığı hatırlanırsa 1913 Ocağı itibarı ile, yani İttihat ve Terakki mutlak egemenliği ele geçirdiğinde toplumsal dayanak açısından en zayıf konumda olduğu iyice anlaşılabilir. Öte yandan Taşnakların gücünü anlamak için isyanları öne çıkaranlar iki temel yanılgıya düşmekteler: İsyanlar Taşnak kışkırtmasından ötürü değil (bu tür durumlar olmadığı için değil belirleyici olmadığı için), çaresiz kalan Ermeni köylülerinin özsavunma eylemi olarak ortaya çıkmakta ve Taşnak militanlar da böylece "bütün halkı" temsil eder gözükmektedir. Bir başka ifade ile "*Osmanlılığı içselleştiren tüccar, sarraf ve benzeri meslek temsilcilerinden meydana gelen* Ermeni *amira sınıfı ve kilisesi toplumları üzerindeki kontrollerini sosyalist-milliyetçi ihtilalci örgütlere bırakmak zorunda kalınca, bu azınlık da sanki tüm* Ermeni *toplumunun tek temsilcisi olarak konuşmaya başladı.*"(Zaman, 27.03.2005) Doğru olmasına doğ-

ru, ama iki soruya daha cevap vermek gerekecek: Bu tek temsilcilik özsavunmayı üstlenenlere kalmakta, bir de Osmanlılığı içselleştirenlerin akibeti ne olmuştur?

Anahid ter-Minassaian Ermeni *Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912*, kitabında yaptığı bir ara çözümlemede şöyle der:

"...geciken, ama Doğu halkları arasında başlayacak uyanış açısından da fazla erken gelen Ermeni Devrimi, içine ne denli sosyalizm sokuşturulmaya çalışıldıysa da, bir millî hareket olarak gelişti, Müslüman kitlelerinin anlayışsızlığı ve husumetiyle karşılaştı ve Ermeni devrimcilerini tehlikeli bir yalıtılmışlığa hapsetti. Müslümanlardan (özellikle Kürtlerden ve Jön Türklerden) kendilerine yandaş bulma yolundaki ilk girişimleri, dinsel ve etnik farklar, ekonomik ve kültürel eşitsizlikler nedeniyle hiç yürümedi ve aslında tam bir *zilletle* (alçalmayla) sonuçlandı."[1]

Savaş bir mazeret mi? Savaşa girmek bir mecburiyet mi?

"1. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için "*kaçınılmaz*" bir kaderdi. Kimileri savaşa girmemizi, **Enver Paşa**'nın bir kaprisi ya da "emperyal duygularıyla" açıklar, ama bana kalırsa, Osmanlı İmparatorluğu için savaşa girmekten ve savaşa Almanya'nın safında girmekten başka çare yoktu."[2]

Başlığın "*24 Nisan'ın düşündürdükleri*" olması alıntıyı gerekli kıldı. Savaşa girmenin gerçekten bir kaçınılmazlık olup olmaması çeşitli açılardan önemli, ama tek başına Ermeni meselesini, yani tehciri-katliamı meşrulaştırıcı bir yanı olamaz. Böyle bir mecburiyet kimler için geçerlidir? Bilmem kaç

1. *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912*, İletişim, 1992, s. 36.

2. Toktamış Ateş, *Cumhuriyet*, 28-4.2005.

yıllık askerliğe mahkum olup köyünden, yurdundan uzakta telef olan yüzbinlerin bundan ne çıkarı olmuştur? Gerçekten geniş halk kitlelerinin varoluşları tehlike atındaydı da İttihat ve Terakki onları savunmak için mi böyle bir savaşa girmişti?

Herşeyden önce dünya ahvalini anlama yeteneğinden yoksun birkaç kişinin karar merciinde bulunduğunu hatırlamak gerekir. Nice deneyimli devlet adamlarının bile ne yapacaklarını kestiremedikleri bir ortamda Enver ve Talat Paşaların basiret sahibi olmalarını beklemek onlara da haksızlık olur.[1] Ziya Gökalp, Tekin Alp veya Yusuf Akçura[2] gibi düşünürlerimizin dünya siyaseti konusunda ne kadar bilgili olabileceklerini anlamak için yazılarına bakmak yetecektir. Birinci emperyalist savaş kapıyı çalmışken Yusuf Akçura'nın bayrağı milli burjuvazi yaratmaktır. Millet de devlet de buna dayanacaktır! (Bu büyük buluşunu Kazan'da iken Rus tacirlere karşı Kazan işadamlarının çıkarlarının nasıl korunabileceğini gözlemlerken öğrenmiştir.) Sömürge savaşlarına koskoca emperyalist devletler boğazlamasına girerken aradan Mısır'ın yeniden ele geçirilmesi, İran'a dalma, Bakü petrollerini alma, Orta Asya'yı kaplama hayalleri, herhalde Ermeni çetecileri dağa çıkınca

---

1. İttihatçıların bir tür propaganda makinisti olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Siyasal Anılar*'ında (s. 204) şöyle bir Enver tanıtımı bulunmakta: "*Herhalde görgüsü azdı. Genel bilgisi, siyasa ve devlet işleri üzerindeki anlayışı yüzeysel ve ilkeldi. Batı kültüründen yoksundu. Zekası için de sınırlı denilebilirdi. Sanırım eski doğu geleneklerine, din kayıtlarına pek fazla bağlıydı.*"

2. "*Yusuf Akçura'nın bir düşünür olarak özgün bir yanı yoktur. Toplumsal ve siyasal teoriyle uğraşmamıştı. XIX. yy'ın fikri cephaneleğine ellerini hızla daldırmış ve kendi tasarısına uygun düşecek silahları çekip almıştı. Milliyetçilik teorileri arasında ırk kavramına ağırlık vereni benimsemiş*(ti)." François Georgeon, *Yusuf Akçura*, Yurt Yay., 1986, s. 113-114.

birdenbire şimşek gibi belirmedi. Ama bu planların çok derin fikirlerin ürünü olduğunu da kimse iddia etmiyor.

Bu savaşa girmek kendi halkını katletmekti. Eğer siyasal irade olsaydı hiçbir mecburiyet yoktu. Bulgaristan henüz tarafsızdır. Osmanlı, Almanya ile ittifak yapmayınca Rusyanın saldıracağını beklemek de akıl kârı değildir. Veya Rusya'nın saldırısına kadar bir saldırı savaşı yerine bir savunma savaşı hazırlamak da mümkündür.

Falih Rıfkı aslında pek de millici olmayan bir başka hikaye anlatır: Cemal Paşa'ya Yakup Kadri neden harbe girildiğini sorar o da *"Aylık vermek için... Hazine tam takırdı. Para bulmak için ya bir tarafa boyun eğmeli, ya öbür tarafla birleşmeli idik."*[1] der. Sonra da Mustafa Kemal'in büyük harbe girmenin karşısında olduğunu bildirir. Harp Akademesinde de ders veren Cemil Bilsel 1933'te yayınladığı kitabında meseleyi tartışır; *"Gazi o gün iş başında olsaydı biz dünya harbine bitaraf kalırdık"*[2] diye sonuca varır.

Daha açık seçik ve basit bir tahlili İsmet İnönü yapar:

"Benim kanaatime göre, Birinci Dünya Harbi'ne girmemek de mümkündü. Onlar bizim bugünkü anlayışımızda olsalardı, girmezdik... Yalnız askerlik açısından bakınca, Birinci Dünya Harbi'ne girişimizin müdafaa edilecek hiçbir tarafı yoktur. Bizim Dünya Harbin'e ... harp müttefikimiz için kaybolduktan sonra girmişizdir..."[3]

Uzun yıllar Mustafa Kemal'in yanında bulunan Falih Rıfkı açık açık bu rezaletleri sergiler. Ortada bir saldırı falan yoktur. *"... nasıl olsa pek kısa zamanda Almanlar düşmanlarını yene-*

---

1. Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif yay., İst., 2004. s. 109.
2. *Lozan*, s. 192-193.
3. İsmet İnönü, *Hatıralarım, Genç Subaylık Yıllarım*, 1969, s. 212-213. Aktaran İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*...s.101

cekler, biz ufak tefek fedakarlığımızın büyük karşılıklarını toplayacağız, diye düşünmektedir"[1] diye yazar. Ama iki satırla da durumu özetler: "*Türkiye asker değil, bir sivil aydının da kolayca karar vereceği üzere, kendisine saldırılmadıkça eline tüfek almaması gereken bir durumda idi. Enver'in tek dayanağı Alman zaferi idi.*" Bir sayfa sonra Mustafa Kemal'in "*Almanlarla beraber olanlar yenileceklerdir,*" cümlesini nakleder.

Almanya ile ittifakın aslında iki tür yorumu yapılabilir: İlki, diğer emperyalistlerin parçalama tehdidi karşısında Almanya'nın sömürgesi olmayı kabul etmek. İkincisi, bütün belirsizliğine rağmen bir kurtuluş çaresi olarak beslenen Turan hülyasının gerçekleşmesi için fırsatçılık yapmak. Teknik olarak bakıldığında Almanya Rusya'ya 1 Ağustos 1914'te savaş açıyor ve 2 Ağustos'ta Osmanlı Almanya ile ittifaka girdiğine göre kiminle savaşacağını biliyordu. Ve hemen, yani kimsenin saldırısı sözkonusu olmadan seferberlik ilan edildi. Osmanlı Donanması Amiral Souchon komutasında(!) Rusya limanlarına saldırdığında Almanlar Fransızlarla Marne savaşını kaybetmiş bulunuyorlardı.[2] Avusturya-Macaristan ordusunun da durumu pek parlak değildi. Buna bir savunma savaşı, bir mecburiyet gibi bakmak milyonlarca ölünün üzerinden ahkam kesmekten başka birşey değildir. Ayrıca Almanların Enver'i ketenpereye getirdiğini de iddia etmek mümkün değildir. Enver Paşa saldırı emrini vermişti. Bu saldırı emri ile Rus limanlarını bombalayınca da Ruslar da Osmanlı'ya 29 Ekim'de savaş ilan etmişler, 1 Kasım'da da Doğu Anadolu'da saldırıya geçmişlerdir.

---

1. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif yay., 2004. s. 87.

2. Hüseyin Cahit *Siyasal Anılar*'ında, s. 217 "savaşın yazgısı neredeyse belirlenmiş sayılabilirdi" dedikten iki satır sonra "bizde hiç kimsenin haberi yoktu" diye ekler.

Birinci Dünya Savaşı'na nasıl girildiği, Ermeni meselesinin ne kadar herkesin demesek de meclis bir yana hükümetin malumu olduğunu anlamak için İttihat-*Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*'na bakılabilir. Sadrazam Sait Halim Paşa: "...en cüzi şeylerin bile benden saklandığını bilahare anladım."[1] Buna Kafkas cephesi dahil. "Ermeni, *Irak ve Suriye meseleleri hakkında Bab-ı Ali ile bir satır muhabere bile olmamıştır.*"[2] Yani herkesin malumu olan "Ermenilerin ihaneti" karşısında yapılan tehcir için açık bir politika güdülmemiş, meclis gereken bilgiden mahrum kalmış, Başbakan zaten allaha emanet.

"Ermeni *kıt'alini müteakip Tahkik Komisyonları tertip edildi. Bunlar vazifelerini ifa ederek avdet ettiler. Lakin, Dahiliye Nezareti netice-i tahkikatı bildirmek istemedi. Her türlü ısrar ve ibramlarıma rağmen hakikati ketm eylemekte teannüd etti. Artık Talat Paşa Dahiliye Nezaretinde bulunduğu müddetçe tahkikattan bir semere hâsıl olamayacağı taayyün etti.*"[3]

Sadrazam'ın durumu bu da Cemal Paşa'nın durumu daha mı farklı?

"*...Doğu Anadolu vilayetlerinde ne gibi haller geçtiği, devletin neden dolayı* Ermenilerin *umumi olarak tehcirine karar verdiğini bilemiyorum. O sırada İstanbul'da cereyan eden müzakerelere katiyen katılmadığım gibi, bu hususta mütalaamı da sormadılar. Yalnız günün birinde Dahiliye Nezaretinden vilayetlere tebliğ olunan bir muvakkat kanun gereğince* Ermenilerin *Mezopotamya'ya nakledilerek... orada oturtulacakların öğrendim.*"[4]

---

1. Osman Selim Kocahanoğlu, İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması, Temel yay, 1998, s.76.

2-3. *Age.* s. 84.

4. Cemal Paşa, *Hatıralar*, s. 439.

Ne savaşa, ne Sarıkamışa ve ne de tehcire nasıl karar alındığına dair birkaç kişinin dışında kimsenin haberi yok. Oysa bütün bunların gerekçelerinin en azından –ahaliden vazgeçtik– ileri gelenler tarafından ayan beyan bilinmesi gerekir. Üçbeş kişinin milyonların kaderiyle oynamasını makul görenlerin ne tür bir siyasal rejim meraklısı oldukları bellidir. Gösterilen gerekçeler –ki bunların önemli bir kısmı sonradan uydurmadır– o gün kimsecikler tarafından bilinmemektedir. Savaşın gerekçesi gibi tehcirin gerekçesi de yoktur. Bu kadar hayati bir mesele olsa davul zurnayla duyurulur.

Enver Paşa'nın Sarıkamış saldırısı sırasında hiçbir erzak, lojistik desteği olmadan hatta umudunu geri zekalı Rusların Sarıkamış ve diğer yerleşim yerlerinde kendisine bırakacağı stoklara dayandırması gibi, aslında savaş halinde ortaya çıkacak kıtlık konusunda da hiçbir fikirleri yoktur.[1] Savaş kısa sürecektir, biraz birşeyler kapıp masaya oturacaklardır. Savaş uzayınca ortaya çıkan kıtlığın ve bunun ürünü olan kıyımın nedeni herhalde Ermeni çeteleri veya Kızılderililer değildir. Ancak devletlu ve haşmetlu mütekait elçiler milletin gözünü korkutmak için hâlâ gerçek bir Sarıkamış değerlendirmesi yapmaktan acizdirler. Hatta aciz olmak ne kelime milliyetçiliğin verdiği imkanla Sarıkamışı Ermeni Katilamı'nın nedeni haline getimekte büyük başarı göstermektedirler. Onların insanlık çapları da Enver Paşa'nın askerlik çapını aşmıyor! Er-

1."1914 yılının mahsulü mükemmeldi, fakat seferberlik yüzünden birçok yerde hasat yapılamadı, ürünler ziyan oldu." diye S.Akşin, *age*, s. 273, Ahmet Emin Yalman'dan aktarmakta.

Bir yıl sonra ise bu kez tehcir dolayısıyla hasat yapılamıyordu:

"Hükümet, savaş koşulları ve tehcir edilen Ermeni ve Rumlar'ın üreticiliklerinin yokluğundan dolayı büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kalmıştı. Özellikle Ermeniler'in yoğun olarak yaşadıkları doğu bölgelerindeki tarla, bağ ve bahçe ürünleri toplanamıyordu." (Fuat Dündar, *age*, s.233)

meni meselesinden gözleri dönmüş sönen yüz bin ocağın Anadolu insanına nelere mal olduğunu anlamaktan bile acizler. Sarıkamış'a yığılan ordu 120 bin kişidir. Bu ordunun aç ve çıplak olduğu eklenmelidir. Alptekin Müderrisoğlu *"Sarıkamış şehitlerinin 101.000-107.000 arasında olduğunu kabul etmek gerekmektedir... donanların sayısının 90.000-96.00 arasında olduğunu belirtmek fazla hatalı olmayacaktır"*[1] derken çeşitli kaynakların yanısıra esas olarak Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı'nca yayınlanan "Sarıkamış İhata Manevrası ve Meydan Muharebeleri"ne dayanmaktadır.

Kendi halkına reva görülen budur. Ayrıca Turan yolunda heder edilecek olanların önemli bir kısmı da etraftan yani Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden toplanmıştır. 120 bin kişilik bir ordunun mahvolmasına Ermenilerin toptan tehciri için karar aldırabilecek çete gücü ne kadardır acaba? Keri komutasında 4. Ermeni Birliği'nin Sarıkamış'ta bulunduğu bilinmektedir. Sarıkamış'ta bu tarafta kalan Ermeni askerleri vardır, öbür tarafa kaçanlar da. İnsanlar tifüsten kurtarmak için hayatlarından olan 37 azınlık doktorundan 15'i de Ermeni. Öbür tarafa geçenlerin bilgi vermiş olmaları kesindir. Ama Sarıkamış harekatının bütününde bu tür her savaşta olabilecek olaylara takılmak yerine böylesi rehberlikler olmasa da sonucun zerre kadar değişmeyeceği gerçeğine bakmak gerekir. Yoksa Türk kökenli kaçakları ve hele hele Aşiret Süvari Alayları'nın yaptıklarını saymakla bahane tükenmez. Turan'a giderken Sarıkamış faciasında, karşıda, Türkistan Ordusu'nun, Kazak ordularının Çarlık saflarının önünde bulunması gibi gariplikler de unutulmamalıdır. Herhalde Turan'a giderken önce Turanileri halletmek gerekecekti.

---

1. Alptekin Müderrisoğlu, *Sarıkamış Dramı*, Kastaş yayınevi, 2. baskı, 2004, s. 469.

Biner kişilik dört Ermeni birliği[1] bulunmakta. Bir diğer tahmine göre 5-6 bin kişilik "gönüllü" hareketi çarlık ordusunda yer almakta. Ancak bunların büyük kısmı Çarlık tebaası olup ancak birkaç yüz kişisi eski Osmanlı tebaası. Ayrıca Osmanlı III. Ordusu'nda çok daha fazla Ermeni savaşmaktaydı.[2] Buna karşılık Osmanlı ordusundaki Kürt atlıları Ruslarla ilk kaşılaşmalarında büyük fire veriyorlar ve on üç bin atlının on bini ordudan kaçıyor. Bu arada düzenli ordudaki Kürt ve Ermeni askerleri de köylerini korumak için ordudan kaçıyorlar. Kış dolayısıyla yeni bir hareket yapılamazken asker kaçaklarını cezalandırma adına, "Bitlis yöresindeki Ermenilere karşı cezalandırma hareketleri düzenlendi ve Erciş dolayında 2000 Ermeni dağa çıktı"[3] denmekte. Van isyanının tarihi 20 Nisan. Acaba daha önceden başlamış olan cezalandırma karşısında bir özsavunma durumu olamaz mı?

Tehcir

İttihat ve Terakki'nin propaganda bakanı diye de takdim edilebilecek Hüseyin Cahit gibi biri bile şöyle demekte:

"*Ülkenin savaş içinde önemli bir* Ermeni *sorunuyla karşılaştığını, ilk kez Çanakkale'ye gittiğimiz zaman, Enver'in ağzından işitmiştim. Kafkas cephesindeki olaylardan söz ettiği sırada* Ermenilerin *aldatmaları yüzünden ordunun çektiği zorluğu, uğradığı ziyanları ve düştüğü tehlikeyi anlatıyordu...*

---

1. Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İletişim, 1995, s. 282. Minasyan (dipnot 131) önce dört sonra yedi tabur diye belirtir. Diğer taburlar 400'er kişilikken Antranik'in komutasındaki tabur 1200 kişiymiş. Kafkasya EDF'sin Tiflis'te topladığı gönüllüler yalnızca Türkiye'den değil her taraftan toplanmıştı.
2. Dadrian, *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller*, s. 104.
3. Yerasimos, *age*, s, 285.

doğu illerindeki bütün Ermeni*leri yerlerinden kaldırarak başka yanlara göndermek gereğine inandığını söylüyordu.*

...Çanakkale'den İstanbul'a döndükten sonra, Ermeni *sorunu ve* Ermeni *tehlikesiyle ilgili bir şey işitmemiş olduğum için Enver'in bu sözleri aklımdan çıkmıştı. Bir gün, Duyun-ı Umumiyede bulunduğum sırada ziyaretime Nâzım geldi."*

"Artık Ermeni *sorununun önemini, genişlik ve kapsamını anlamağa olanak yoktu. Ağızdan ağıza, şüphesiz abartmalarla, birçok hikayeler dolaşmağa başlamıştı... Alman diplomatları, açıktan açığa, "barış masasının başına oturduğumuz zaman* Ermeni *sorununda sizi savunamayız" diyorlardı.*

Ermeni*ler göç ettirmeyi kim düşünmüş, kim hazırlamış ve kim bu biçimde uygulamıştı? Herhalde bir kişini eseri olamazdı. Ama ne zaman bu sorun üzerine Genel Merkezde konu açılsa kimin bunu hazırladığı düğümü belirsizce geçiştiriliyordu."*[1]

Daha hazin bir ifadeyi Cemal Paşa'dan aktarmıştık. Vilayetlere gönderilen bir geçici kanun sayesinde durumu öğreniyor, koskoca Cemal Paşa.

Hüseyin Cahit Yalçın tehcirin milli kahramanı Bahattin Şakir'in portresini şöyle çizmekte:

"Tehcir işinde Bahattin Şakir'in rolü nedir? En hususi toplantılarımızda bile bu mesele teşrih edilmemiştir, aydınlanmamıştır. Açık, katî bir kanaatim yok, fakat başka meseleler konuşulurken ağızdan çıkmış bir kelimeden, sızmış bir fikirden, zapt edilememiş jestlerden, hasılı gözle görülmeyen fakat insanda bir şüphe uyandıran ince ve hafif delillerden bende kuvvetle peyda olan zanna göre, tehcir işinin en büyük âmili ve haliki odur. Yalnız başına Şark vilayetlerini dolaşarak zemin hazırladığını, esas kararlaştırdığını ve şahsi kanaatlerini

1. Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, s.233.

tatbike çalışırken, haiz olduğu mevki dolayısıyla, emirlerinin merkez-i umumi ve hükümet emirleri diye telâkki olunduğunu ve nihayet hükümetteki bazı nafiz arkadaşlarını da sürüklediğini kuvvetle zannediyorum."[1]

24 Nisan 1915'te herhangi bir mahkeme kararı ve hatta meclis veya hükümet kararı olmadan Ermeni aydınlarının İstanbul'da tutuklanması tehcirin malum gerekçesinin ne kadar anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Doğu cephesinden alabildiğine uzak olan başkentte örneğin yalnızca Taşnak veya Hınçakların değil de özellikle Ermeni aydınlarının toplanmasının hukuken açıklanabilir bir yanı yoktur. Tehcir emri mayıs başında tehcir kanunu 27 Mayıs'ta çıkarılacaktır. Ortada Ermenilerin bir toptan isyanı gözükmediği halde tehcir başlatılmış ve buna gerekçe olarak Şark cephesinde Rus orduları arasında bulunan Ermeniler gösterilmiştir. Yani birkaç bin kişinin karşı safta yer alması Talat Paşa'nın defterine göre 924 bin kişinin tehcirine gerekçe olmakta (öldürülenler hesap dışı). Burada varsa bir suçun şahsiliği mi yoksa etnik oluşu mu sözkonusu? Daha aklıeveller neden dokuz yüzyıl önce olmadı da o zaman oldu diye sormakta. Zaten Almanlar da Yahudileri ilk gördükleri tarihte yakmamışlardı diye ciddi ciddi cevap vermek durumunda kalabilir insan.

Şimdi yeniden taranması gereken hususlardan biri, gerçekten iddia edildiği gibi onca insanı topraktan arındıracak tehlikenin ne olduğunun açığa çıkartılmasıdır. Eğer bir paranoya değilse ortada ciddiye alınabilir bir düzeyde Ermeni çeteleri yoktu. Bunların dökümü rahatlıkla çıkartılabilir. Ama Rus orduları içinde rambolardan, beş kişilik ordulardan mürekkep Ermenilerden sözedilecekse artık bunları tarih diye kaydetmeyi TV kanallarına bırakmalı. İttihatçı bakanların

1. Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, s.83.

yargılanması vesilesi ile Yozgat Kararı'nda mahkeme çok açık bir biçimde "masum insanların başka yerlerde sabotaj yapan ve isyana kalkışan Ermenilere karşı misilleme olarak öldürüldükleri argümanını reddetti." "...Ermeni halkının sadece çok önemsiz bir bölümü bu tür eylemlere kalkışmıştır; çoğunluğu sadakatlerini gösterdiler."[1]

Ermeni siyasal hareketlerini bütün farklılıkları ile yeniden değerlendirirken aslında belki de İttihat ve Terakki ile en yakın ilişkide olan, bir tür kardeş örgüt gibi olan Taşnakların sanıldığının aksine "Ermeni davası" için de ne kadar hayırlı oldukları tartışmalıdır. Neredeyse ta baştan arkadan vurmaya hazır bir güruh olduğu fikri egemen olan Taşnaklar kendi içlerinde bir dizi kanata ayrılırken, yani türdeş bir yapı arzetmezken "ideolojilerinin" de yürüttükleri politikayla ne kadar örtüştüğü tartışmalıdır. Son dakikaya kadar İstanbul'da İttihatçılarla müzakereleri sürdürdüklerine göre iddia edilenin aksine bir içsavaş veya düşmanla işbirliği hazırlığında değildiler. Açıkçası önceki deneyimler de göze alındığında herhangi bir özsavunma örgütlenmesi içinde de değiller.[2] Resmi iddialar Taşnakların Ruslarla Doğu cephesinde işbirliğine girmeleri üzerine tehcir kararının çıkarıldığı merkezinde. Hem düşmanla işbirliği yapıp hem de evinde kuzu kuzu (hatta Zohrap'ın Talat'la yakın mesaisi de düşünülürse...) beklemek komitacı mantığına pek uygun düşmüyor. Şark cephesinde çetelere katılan milletvekilleri aslında zaten Rusya Ermenistanından gelmişlerdi. Bunlar fedai hareketinde yer almışlar, İstan-

1. Vahakn Dadrian, *Jenosid*, s.97.

2. Tutuklamalar başladıktan sonra bile Kirkor Zohrap "Alman askeri düşünüşünün rehin alma sistemi bu. Ermeni kırımı hangi güne saklanıyor?" diye endişelerini hatıra defterine kaydediyor ama son ana kadar da Talat'la ilişkisini sürdürüyor.

bul Türkçesi'yle değil, Azeri Türkçesi konuşan ve bir dizi Ermeni tarihçinin de Osmanlı gerçeğini bilmeyen diye niteledikleri kişilerdi.

Gerçekte Taşnaklar daima İttihat ve Terakki ile anlaşma ve uzlaşmayla siyaset yapma eğiliminde olmuşlardır. 1909 Adana olayları bile bu durumu değiştirmemiştir. Buna karşılık daha solda olan Hınçaklar, İttihat ve Terakki'nin baskıcı yapısına karşı siyaseten daha sağ gözüken ancak liberal olarak da tanımlanabilecek kesimlerle işbirliği yapmışlardır. Adana olaylarına denk gelen dönemdeki 31 Mart olayları vesilesi ile Meclis Zabıtları'ndan Ermeni mebuslarının tutumunu izlemek mümkün. Ancak daha dramatik olan Halil Menteş'in Kirkor Zohrap'a sığınmış olmasıydı. Zohrap'ın öldürülürken yakın mesai arkadaşıyla bu ortak anısını hatırlamamış olması mümkün değildir.

Ortada sanki semantik bir anlaşmazlık bulunmakta. Katliamdan yaşayakalanlar, soykırımdan (tserasbanutyun) ziyade katliam (çart) sözcüğünü kullanırlar (Ermenistan'da da "Büyük Felaket" anlamında "Medz Yeğerni").

Katliam kelimesinin kullanımı bazılarına sanki olup bitenin hafifletilmesi gibi gelir. Ayrıca katliamın tehcir namı altında düzenlenmişliğine karşı inkarcı söylem sıkıştığında müttefiklere göndermede bulunmaktadır. Burada Rusya'nın müttefiki konumundaki Ermenilere karşı yapılan tehcirin bir özsavunma aracı olarak meşrulaştırılması sözkonusu. Ancak bu arada özellikle çocuk ve yaşlıların tehciri hafifletilmeye çalışılmakta ve ölenlerin de cinayetten değil, yollarda şartlara ayak uyduramadıklarından öldüğü belirtilmekte.

Yerasimos oldukça dengeli bir analizle "Ermeni kafilelerinin bazı bölgelerde az çok sistemli biçimde katledildiği görüldü... toplam birbuçuk milyon olan Ermeni nüfusunun

600.000 ilâ 800.000 arasında tahmin edilen bir bölümü yok oldu."[1] demekte.

Bu arada rakamlar da masum değildir. 100 bine kadar düşürülen rakamlar aslında meselenin içeriğiyle doğrudan ilgilidir. Rakamlara takılmayan Cemal Paşa ise "Osmanlı Hükümetinin Doğu Anadolu vilayetlerinden bir buçuk milyon kadar Ermeni naklettirmiş olduğu ve bunlardan altı yüz bin kadarını yollarda kısmen öldürülmüş ve kısmen de açlık ve sefaletten ölmüş olduklarını kabul edelim... Türk ve Kürtlerden acaba ne kadarı Ermeniler tarafından barbarca cinayetlerle öldürülmüş olduklarını ve ne kadarının hicret esnasında telef olduğunu bilen var mı? ...muhakkak ki bir buçuk miyonu geçer."[2] demekte.

1919'da Dahiliye Nezareti'nin ve daha sonra 1927'de Genel Kurmay'ın rakamı 800.000. Yusuf Hikmet Bayur bu rakamları doğrular.[3]

Tehcir için "Milyonu aşan kitle" der Yerasimos[4], Talat Paşa 924 bin diye deftere geçirmiş, R.H.Kevorkian[5] Osmanlı imparatorluğunda bulunan Ermenilerin yüzde 40'ını oluşturan 870.000 (130.000, 150.000 ve 590.000 binlik üç eksende) kişinin Suriye'ye tehcir edildiğini, geri kalan 1.100.000'inin 290.000'inin ise tehcire tabi tutulmadığını veya kaçtıklarını, ölenlerin ise 800.000 olduğunu belirtir.

Ermeni ihanetinin katliamı meşrulaştırmasına ilişkin hukuki, siyasal ve tarihsel bir dizi tartışma yapılabilir. Gerçekten

1. Yerasimos, *age*, s. 286.
2. Cemal Paşa, *age*, s. 444.
3. Aktaran, Dadrian, *Jenosid*, s. 54.
4. *Büyük Felaket*, Express'in parasız eki içinde, s.93.
5. *L'extermination des déportés arméniens ottomans dans les camps de concentration de Syrie-Mésopotamie (1915-1916)*, Paris, 1998, s. 14.

bir halkı kökünden sökmeyi gerektirecek kadar toplu bir ihanet sözkonusu muydu? Osmanlı meşru müdafa durumunda mıydı? Sözü edilen olaylar acaba kimin bilgisi dahilindeydi. Resmi tarih kendi kendini şaşırtmak için elinden geleni yapıyor. Ortada bir dizi anı kitabı, üstelik bu işi aklayıp paklamadan bir zaruret, tam da İttiahatçıların mantığına uygun, "bir arındırma" olarak sunmakta.

Savaş ve tehciri birleştiren tahlillerin ulaşacağı sonuç açıktır: "*Eldeki toprak parçasının korunması için öncelikle nüfusun Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi gerekiyordu. Böyle bir homojen bileşim yaratmak için I. Dünya Savaşı büyük bir fırsat verecekti. İttihat ve Terakki, savaş ortamının 'mecbur' ettiği nüfus hareketlerini bu amaç doğrultusunda çok iyi kullanacaktı. Devreye sokulan iskân politikasının temeli, 'karıştırma' olacaktı. Ancak 'birleştirme ve eritme politikası'nın iflas edeceği yerde 'temizlenme' yöntemine başvurulacaktı.*"[1] Talat Paşa tehcir edilen yerlerde insanların başına oraya sağ salim varsalar bile neler geleceğini bilmeyecek kadar cahil değildir. 23 Ekim 1915'te Millet Meclisi'nde Müslüman muhacirlerin gayrımüslim köylerine yerleştirilmesi yerine boş arazilere yerleştirilmesini önerenlere "*oralara [Basra'ya] gönderip çöllere serpecek olsaydık oralarda cümlesi(nin) açlıktan*"[2] öleceğini hatırlatmış. Ermenilerin muhacirlerden daha dayanıklı bir yaratık olduğunu iddia etmek garip olur. Dahası Talat Paşa yine mecliste muhacirler tarafından gayrımüslimlerin mallarına el konmasına bir anıştırma ile cevap vererek, muhacirlerin de başlarına aynı şeyin geldiğini belirtmektedir.

---

1. Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, İletişim, 2001, s.246.
2. Fuat Dündar, *age*, s.249.

Özgürlükçü bir arayış için

Ermeni meselesinden hareketle toplumun geçmişiyle yüzleşmesi, ortak ve gizli sırlarını aşikar etmesi ve hatta önce keşfetmesi ne demeye bir ihtiyaç olsun? İnsanların tarihle uğraşmaları aslında esas olarak gelecek umudunun, yeni tahayüllerin cazibe kazanması ile öne çıkar. İnsanların mevcudu irdelemeleri, mevcuttan şüphe etmeleri için daha iyi bir başka durumun mümkünlüğü konusunda umutları olması gerekir. Bir başka ifade ile tarihin öznesi olarak bir sorgulamaya girişmeleri ile başlar hikaye. Durup dururken kimse huzurunu bozup bedava bulduğu fiyakalı bir tarihe yan bakmaz.

Tabii çöküntü dönemlerinde de bir "geriye dönüş" mümkündür, ama 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde beliren tarih merakına da bakılırsa bu tür dönemlerdeki tarihsel merak giderek tarihsici bir yaklaşımla genetik kodlar arayışına zemin hazırlar. Böylece kadercilik, bin yılın biriktirdiklerinin öyle kısa zamanda aşılamayacağı bahanesiyle ağırdan bir geçişin ön habercisidir. 1965-70 yılları arasında yapılan tartışmalarla darbe dönemlerindeki tarih merakının ürünlerinin kısa bir değerlendirmesi bunu rahatlıkla gösterebilir.

Ermeni meselesi yalnızca katliam veya soykırım babında unutulmuş bir tarihin parçası değil. Uzun süre bu toplumun azımsanmayacak bir parçası olarak kendi "kimlik" sorunun bir parçası. Osmanlı tarihinin aşağıdan anlaşılmasında, mimariden dile, müzikten iktisata, hukuktan edebiyata çeşitli alanlarda üretimleri olan ve tabii ki sosyalistler açısından önemli olan emeğin ve solun tarihi açısından olmazsa olmaz bir unsur olarak Ermenilerin tarihi, tıpkı bütün "tarihsel" meseleler gibi, basit bir fizik yoketme meselesi değil, özgürlük projesi için birikmiş bir deneyim ve mücadelenin berhava edilmiş olması açısından da önemlidir. Bu tarihte Amira, Hınçak,

Taşnak veya Ramgavarlardan yana olmak durumunda ve zorunda değilsiniz. Tıpkı Yidişland'da Yahudilerin yaşadıklarını anlamak için Bund vb. taraftarı olmanız gerekmediği gibi.

Örneğin "Ermeni meselesi"ni, Müslümanlar ve gayrımüslimler, Ermenilerle Türkler arasında şunun veya bunun haklı olduğu bir çatışma olarak değil; aslında tarihin, ama başarılarla dolu parıltılı bir tarihin değil de, yıkımlarla kördüğüm olmuş tarihin, geniş kitlelerin kendi iradeleri ve bilinçleriyle oluşturamadıkları, generallerin, gaspçıların, savaştan çıkarı olanların yazdığı bir tarihin parçası olarak algılarsak durum değişebilir. Enver Paşa diyelim ki Ermeniler muhbirlik ve rehberlik etmese Sarıkamışa ulaşsa, oradan Orta Asya'ya uzansa –sonunda gitti zaten– ne olacaktı? Turancıların ağızlarının salyalarını akıtan bu proje gerçekleşmeyince bir başka proje gündeme geldi. Öyle ya fatura birine kesilecekti. Ama Sarıkamış'ta Rus ordularında bulunan Müslüman veya Türk asıllıların ilan edilen Cihad'a ve de Turan hülyalarına hiç de itibar etmedikleri gerçeği bile kimseyi düşündürmemekte.

Ama Osmanlıların stratejik hedefinin Bakü petrollerini ele geçirmek, İran'ı Afganistan ve Orta Asya'ya uzanmak için bir sıçrama tahtası haline getirmek olduğu es geçilmekte. Tabii bu planın bir yanı da Hindistan'daki İngilizleri rahatsız etmek. Kanal macerası akla geldikçe oralara kadar uzanılsa bile ne İngiltere'nin ne Rusya'nın ne de şu günlerde ABD'nin hükmünü geçirebildiği Afganistan'da nasıl telef olunacağını kestirmek zor olmasa gerek. Ama ideoloji müstahzarlığına soyundurulan hariciye nezareti mütekaitleri için ne gam! Onların devleti var, ölecek olanlar da gariban halk olduğuna göre ittihatçı kalıntılarının kaybedecek bir şeyi yoktur.

"Soykırımlar... ulus devletlere özgü uzaysallaştırmaya bağlı modern bir yeniliktir: Kuşatılarak türdeşleştirilen ulusal

toprağın ayıklanması-ayrılmasının özgül dıştalama biçimidir (...) Soykırım, sınırların içinde yabancı topluluk haline gelenlere karşı ulusal alanların kapatılmasıyla ancak mümkün hale gelir. Timsal? Çağdaş tarihin ilk soykırımı olan Ermeni *soykırımı (...) Totalitarizmin kökleri modern ulus devlet tarafından maddileştirilen uzaysal kütükte yazılıdır..."*[1]

Geçmişi sorgulama kendi başına çorap söküğü gibi bütün kötülüklerin kaynağının kurutulmasına varmaz. Nitekim bugüne kadar kabul edilmiş olan katliam ve soykırımların gelecek açısından bir kaldıraç işlevi görmemiş olması bunun göstergesi. Bu sorgulamayı neye yönelik olarak yaptığınız, hangi ihtiyaca binaen tarihi yeniden kurmaya yöneldiğinize de bağlıdır. Tarih belleği ve onun üzerinde yükselen tarih şuuru, bırakalım geniş kitleleri soyalistlerin bile pek meraklı olmadığı, ihtiyacını hissetmedikleri hususlardır. Normal vatandaş hakim ideolojinin yansıtıcısı olduğuna göre onu tarihsel hazinesi Suat Yalaz'ın resimli romanlarından çok farklı olamaz. Bir felaketler yumağı olan insanlık tarihinin şu veya bu kısmını anlama isteği ancak bir kurtuluş-özgürleşme ihtiyacının ürünü olabilir. Bir kendini kendi gibiler için merak etmeyen bir emekçinin durup dururken yaşadığı topraklardaki bir başka hikayeyi ne kadar trajik olursa olsun merak etmesini beklemek ancak mistik bir anlayış olabilir.

Vatandaş durumdan hoşnuttur. Osmanlı İmparatorluğu hayırlı bir imparatorluktur. Dışardan ve içerden bedhahlar aracılığı ile parçalanmıştır. Bu hayırlı imparatorluğun üzerine hayırlı bir cumhuriyet de kurulmuştur. İkisi arasında aslında bir anlaşmazlık olsa da, o da iyidir. Padişah da bizimdir,

---

1. Poluantzas, *L'état, le pouvoir, le socialisme*, Paris 1978. s. 118. Aktaran M. Lowy, Ulus devletler, milliyetçilik, küreselleşme ve enternasyonalizm.

paşalar da. Şimdi bu hiçbir günahı olmayan, bir fazilet timsali olan geçmişimize karşı yine Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde olduğu gibi saldırılar başlatılmıştır!

Bu memleketin garibanı Ermeni meselesiyle terbiye edilmekte. Zürriyetinin bir yerlerinde kazara bir arıza olur korkusuyla milliyetçiliğini (ve buna bağlı olarak memleketçiliğini) göndere çekenler, her nevi rezaletin kalkanı olarak Ermeni meselesini öne çıkarmakta. Herkes tam da "ne oluyoruz yahu, keleğe mi geldik" derken Susurluk kazası sırasında millet Ermeni meselesiyle hizaya getirildi. Onlar Ermeni çetelerine karşı hayatlarını ortaya koymuşlardı. Koskoca devletin gücü yetmemiş, yedi TİP'liyi toplu katliama tabi tutan kahramanlar milleti kurtarmak için bir gece ansızın ıssız bir sokakta bomba patlatmışlar ve böylece ASALA'yı dize getirmişlerdi.

Yalnızca onlar mı? Kürtlerin neredeyse baştacı ettiği, Öcalan'la arasında kuryelerin gidip geldiği, Kürtleri en iyi anlayan diye Öcalan tarafından takdim edilen Özal bile Ermenistan'ı kast ederek "oralara bir bomba düşse ne olur?" dememiş miydi? Devletlu Kürtler –korucular– ağababalarından öğrendiklerini yine malum tarih tezinin lisanına tercüme edip "Apo Ermenidir" demiyorlar mıydı? Aynı Apo'nun tarih anlayışı ise tıpkı Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi Kürt ve Türklerin birlikte olduğu dönemde daha güçlü olduklarına dayanmıyor muydu? Kapsayıcı bir yurttaşlık kavramı yerine Kürtlerin de Türkler gibi asli yurttaş olmalarını anayasaya geçirmelerinin bir başka anlamı acaba Cumhuriyetin üzerinde kurulduğu malzemeyi birlikte sağladık iddiası olamaz mıydı veya işin sonu oraya varmaz mıydı?

Hükümet sözcüleri, Türk milleti tarihinin hiçbir döneminde soykırım, katliam yapmamıştır diye güvence veriyorlar. Kime? Bu milletin kendine değil, kendi kendilerine. Yoksa her-

kes biliyor. Millet oturup birlikte bir katliam veya soykırım kararı almamıştır. Kimsenin de böyle bir iddiası yok. Milletin dünyadan haberi yok. Birinci Dünya Savaşı'na ve de Almanya'nın yanında girmek için millet karar mı almış? Milletin değil meclisin bundan haberi yok, meclisin değil hükümetin bundan haberi yok. İttihat ve Terakki'nin malum zatları devleti kurtarmak için mi yoksa emperyal projeler hülyasıyla mı savaşa girmişlerdir? Hazin olan Ermeni meselesinin tartışılması yalnızca Ermenilerle sınırlı değil, o kadar kutsanan paşaların aslında kendi milletlerinin kasapları olmalarıdır. İşin ilginç yanı Mustafa Kemal'e sorulsa, İsmet İnönü'ye sorulsa alınacak cevabı bugün söylemek bugünkü devlet adamları için mümkün gözükmüyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nda halklarının haklarına saygı gösteren, onların can, mal ve mülk güvencesini sağlayan bir rejim varken "Ermeni meselesi" ortaya çıkmamıştır. Bir avuç çetecinin iktidarı gasbederek Alman emperyalizminin oyuncağı haline gelmeleri, Turan hülyalarıyla Orta Asya'ya doğru fetih savaşlarına yönelmeleri ile yerinden yurdundan sökülmüş, koparılmış insanlardır sözkonusu olan. Üstelik de hiç de şövalyece olmayan kadın, ihtiyar ve çocukların aç bilaç bilmem kaç yüzbin kilometre cebri yürüyüşe tabi kılınmaları, uygun görüldüğünde katledilmeleri giderek daha fazla kanıtlanan ama sayıların arasında kaybedilmeye veya bizden ölenlerin sayısı daha fazla diye karartılmaya çalışılan bir gerçektir.

Birinci Dünya Savaşını çıkaran ve buna taraf olan herhangi bir kesimle tarihsel bir ortaklık kurmak mümkün değildir. Birinci emperyalist paylaşım savaşına katılan her devlet savunma değil ilave bir parça koparmaya ve bunun için de kendi halkı başta olmak üzere diğer halkları kırmaya yönelmiştir. Ta Galiçya'ya asker çıkartan Osmanlı yöneticilerinin haklı bir

savaşın veya bir savunma savaşının içinde olduğunu iddia etmek için bugün yeniden aynı şartlar oluşursa aynı haltın yeneceğinin güvencesidir.

İnsanlığın yaşadığı büyük felakatlerin hepsi aslında bir başka alternatifin gerçekleşmemesinin bedelidir. 1908 İinkilabı istibdadı yıkmış ama tarih aynasında ancak çok silik bir kopyası olabileceği Fransız İhtilali'nin dili ile konuşursak az zamanda Termidor'a ve oradan restorasyona uzanmıştır. Daha sonra daha sola yöneldiğine ilişkin hezeyanların hiçbir siyasal ve toplumsal temeli yoktur.

Birinci Emperyalist Savaş'ın patlak vermemesi halinde nelerin cereyan edebileceği üzerine analizler de yalnızca Osmanlı ve Çarlık Rusyası ilişkileri veya diğer emperyalistlerin bölgeye müdahalesiyle sınırlı yürütülemez. 1917 Devrimi de yalnızca savaşa veya Çanakkale'nin geçilmemesine bağlanamaz. Unutmamak gerekir ki bu şartlar başka ülkeler için de geçerli olabilir. Savaş öncesinde derlenip toparlanmaya başlayan çarlık dünyasındaki işçi hareketi, savaşla birlikte bir durgunluğa girmiş ve savaşın yarattığı yılgınlık ve umutsuzluk insanları yeniden kendileri için mücadelenin yoluna koyulmalarına vesile olmuştur. Milli Mücadele yıllarında Yunanistan'da azımsanmayacak bir komünist hareketin Anadolu'nun işgaline karşı çıktığı bilinmekte. Bulgaristan'da 1923'de keza sosyalist hareket ne kadar güçlü olduğunu ortaya koydu. Bu açıdan, dönemin sorunsalları içine sıkışıp kalmanın, bölgedeki tarihi alternatifleri tek istikamette görmenin sonuçları yeterince belli olmuştur.

Olup biteni makul, meşru görmenin insanlığın özgürleşmesine katacağı bir husus yoktur. Yapılanları meşru görmek kadar tarihten intikam almak duygusuyla hareket etmenin de yolaçıcı olmadığı açıktır. Ermeni katilamının nedenlerini

Türklerin Müslüman olmasından veya genetik kodlarından çıkartmaya çalışanlar zaten sonuçsuz bir çabanın içindedirler. Tabii ki basit bir "sınıf meselesi"ne indirgenemeyecek kadar trajik olan bu meseleyi insanlık tarihindeki yerine oturtmak için onu "modernite"nin kaçınılmaz barbarlığının bir göstergesi olarak algılamak gerekecek.

İttihat ve Terakki'nin Almanların denetiminde mi onları hayretlere gark ettirecek bir biçimde mi gerçekleştirdiği tartışılsa da nihayetinde tehcir, hiçbir mazerete yol açmayacak bir şekilde diğer emperyalistlerin de dünyayı paylaşması sürecinden etkilenmiş ve bu sürecin önemli bir etmeni haline gelmiştir. Savaşa devletsiz girip savaştan devletsiz çıkan Ermeniler savaşın en ağır bedelini ödemişlerdir. Bu bedelin tarihselliği ne kadar derinleştirilirse insanlık açısından özgürleştirici bir projeye o kadar katkı sağlanabilir. Burada özgürlük için geçmiş ve gelecek arasında kurulan köprünün ayaklarına dikkat etmek gerek. Walter Benjamin, "*özgür torun idealinden değil, sömürülen ataların görüntüsünden*" beslenecek bir çabadan söz eder. İnsanlığın bu ve benzeri felaketlerden kendisini kurtarabilmesi için "kurbanların görüntüsü" canlı kalmalıdır. Rosa Luxemburg'un hemen hemen Ermeni Felaketi ile eşzamanlı olarak formüle ettiği "*ya sosyalizm ya barbarlık*" alternatifinin bütün insanlık için geçerli olduğu atlanmamalıdır. Bütün büyük insalık trajedileri büyük yenilgilerin üzerine gelmişlerdir. Bu yenilgileri basit ekonomik çıkarlarla değil daha geniş kapsamlı ideolojik, düşünsel tutumlarla da açıklamak gerekiyor. Toplumsal ve siyasal güç ilişkileri yumağının nasıl bu tür olaylara imkan verecek bir şekilde örüldüğünün açığa çıkartılması çabası geleceğimizi de anlamlandıracak.

Tazminat ve toprak gibi kimilerince öne çıkartılan taleplerin "tarihi" geriye dönük olarak telafi edici bir yanı yoktur. Bu

taleplerin gerçekleşmesi bir rızadan ziyade daha büyük bir gücün zorlamasını gerekli kılar. Diasporada, örneğin ABD'nin en etkili çevrelerini harekete geçirmek için yapılan girişimlerin nihayetinde ancak onların, yani dünyanın efendilerinin çıkarlarına uygun geldiği takdirde sonuç alabileceğini unutmamak gerek. Ayrıca, insanlığın felaketlerden kurtulmasının en temel bir-iki göstergesi zaten sınırların, hani şu hayali cemaatlerin üzerine oturduğu hayali coğrafyaların sınırlarının, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır.

Öte yandan İttihatçı artıkları da zaten bu tür taleplerin çığırtakınlığıyla milleti terbiye etmekte. Böylece yaşanan tarih bir "mülk" meselesine indirgenmektedir. Neredeyse toprak ve tazminat talebi olmasa, hani biraz da öldürülenlerin-ölenlerin sayısı makul bir seviyeye indirilse "olur böyle vakalar" makamından bir özür sözkonusu olabilir.[1]

Oysa aşağıdan bir çözüm arayışı esas olarak bir özgürlük projesi perspektifiyle sürdürülebilir. Geleceğin inşası için yaslanacak geçmişin her tür egemenlik ilişkisinden azade kılınması gerekir. Bunun için insanların acıları, yaşadıkları felaketler, deneyimleri, birikimleri açığa çıkarılmalıdır. Ermeni katliamı bütün insanlık için bir felaket, bir katliam olarak bilince çıkarıldığı oranda bir daha barbarlığın yeşeremeyeceği bir dünyayı kurma imkanı doğar.

Ermeni katliamı insanlığın büyük bir yenilgisinin ardından gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu katliamın bilinmesi, tanınması, öğrenilmesi ve şuura çıkarılması yenilgilere son verilmesine katkıda bulunacaktır. Bir başka tarih yapılmazsa esvabı değişmiş olsa da barbarlık kapıyı yeniden çalabilir.

---

1. TTK Ermeni masasında görevli Prof. Dr. Kemal Çiçek "Türkiye, soykırım iddiasını kabul etmesi durumunda Ermenilere 60 milyar dolar ödemeye mahkum olacak." (*Radikal*, 30 Mart 2005) demekte.

1908

"*Le Socialisme*", 1 ağustos 1908.

Türk Devrimi

Kristian Rakovski

Rusya ve İran'dan sonra Türkiye de devrimci harekete katıldı. Ancak Türk devrimini ayırdeden, en azından görünüşteki hızlı evrimi ve ani başarısıdır. İki haftalık sürede ayaklanan ordu Makedonya'da yönetimin hakimi oldu. Ürkmüş olan sultan hemen bir anayasayı kabul etme ya da daha doğrusu 1876'dakini yürürlüğe koymaya can attı. Böylece, o andan itibaren Avrupa'daki son otakrasi de devrilmiş oldu. İlk Türk anayasası ilan edildiğinde Rus elçisi olan general İgnatief'in "Rusya'nın Avrupa'da anayasası olmayan tek ülke olarak kalmasına izin vermeyeceğiz" sözünün artık bir varlık nedeni yoktur. Kuramsal olarak, en azından, bütün Avrupa bugün meşrutidir.

Ancak Türkiye'deki değişimlere büyük bir ilgi gösterilmekteyse, bu çok ünlü Şark meselesiyle bağlantılıdır.

Şark meselesinin çözümünün ve sonuçları itibarıyla savaşın en önemli nedenlerinden birinin ortadan kaldırılmasının eşiğinde miyiz?

Hiç kuşkusuz, bu sorunun kesin çözümüyle biri ilgilenmekteyse bu Türk Doğusu halklarından sonra, proletaryadır. Bugün Türkiye tüm ülkelerin kapitalist ve emperyalistlerinin entrikalarına açık bir alandır. Hepsi de, bu imparatorluğun

topraklarından bir kısmını ele geçirmek için parçalanmasını beklerken, şimdiden en büyük parçayı almaya, daha fazla imtiyaz ve ödün verdirtmeye çalışmakta. "Hasta adamın" ölümünden önce mirasının bu paylaşımının büyük bir başarıyla tamamlanmakta olduğunu kabul etmek gerekir.

Yalnızca kendini ve cahil ve çıkarcı, despotik bir bürokrasiyi düşünen bir sultan sayesinde, tüm ülkelerin avcı kuşları, muzzafer kapitalizmin temsilcileri, bu engin imparatorluğun her köşesinde kendi yuvalarını oluşturmayı başardılar. Öte yandan, tam anlamıyla birbirine karışmış bir şekilde, Bulgar, Romen, Sırp, Helen ve diğer milliyetçi propagandaları iki ağızlı bıçakla, ateş ve parayla etki alanlarını genişletmeye çalışmaktalar.

Ve bütün bu olup bitenler, hepten yüzüstü bırakılmış, sultanın despotluğuna, himayeci denen güçlerin açgözlü heveslerine ve diğer ülkelerin ortak ulusallıklarının entrikalarına karşı bir başlarına güçsüzlükleri ve umutsuzlukla mücadele eden Türkiye halklarının zararına.

Bütün bu zararlı faktörleri geri püskürterek veya etkilerini azaltarak Türkiye halklarına eylem özgürlüğü ve inisaytif verecek bir devrim, Şark meselesinin çözümüne de katkı sağlayacaktır.

Yalnızca köklü biçimde canlanmış, demokratik ve güçlü bir Türkiye Gladstone'un ünlü "Çek ellerini"sini başarıyla tekrar edebilecek ve böylece dağılma halinin kabarttığı uzak ve yakın komşularının iştahını kesecektir.

Barış ve proletarya davası için böylesi bir değişimin yaratacağı sonuçlar sayılmakla bitmez. Genel olarak, saldırgan emperyalizmin ve açgözlü kapitalist İmparatorluğun –ve bütün Doğu ve Uzak Doğu halklarının uyanışının büyük tarihsel önemi burdadır– geriye püskürtülmesi, ulusal çalışmada,

kapitalist anarşi ve üretim fazlası yaratan sıkıntıların çözümüne bir başka örgütlenme aranmasının gerekliliğini çok büyük bir açıklıkla ortaya koyduğunu belirtmek gerekir.

Artık kolonyal supap mevcut olmadığına göre, ister istemez, toplusal adaletin gerçek çözümünü bulmak gerekecektir.

Ancak, bu genel ve geçmiş sonuçların dışında, Türk devrimi, hayatı Türkiye'ye bağlı olan bütün Balkan ve batılı grupların dış politikası açısından daha acil ve daha pratik diğer sonuçları da içermektedir. Bu genel bir yumuşama ve belki de silahlanmanın azaltılmasının bir nedeni olacaktır.

Bu nedenle, tekrar ediyoruz, proletarya Türk devrimini coşkuyla selamlamalıdır.

Ama, bir devrimin mi yoksa büyük sonuçları olmayan bir askeri *pronunciamiento*'nun mu karşısındayız? Bunu bize yakın gelecek söyleyecek. Yine de, bize öyle görünüyor ki, başlangıcından itibaren Türk devrimi çok tehlikeli bir sapma eğilimi göstermektedir.

Kuşkusuz ki onca coşkuyla çalkalanan Türkiye'yi yatıştırmak için tek çare mümkün olan en geniş özgürlüktür. Bu da ancak imparatorluğun değişik halklarını adil taleplerle tatmin etmek, onları ortak bir dayanışma ruhunda birleştirmekle mümkündür. Maalesef Jön Türklerin nüfuzu bu bakımdan tamamiyle yetersizdir. Kendilerinin talep ettikleri ve yürürlüğe konmasını sağladıkları 19876 Anayasası fazlasıyla kusurludur. Anayasa otokrat sultan iktidarını hemen hemen dokunulmaz bırakmakta.

Öte yandan, kuşkusuz imparatorluğun içinde bulunduğu dağılma durumundan şaşakalmış Jön Türkler tek birşeyi düşündüler: merkezi devleti son derece tahkim etmek. Otokrat sultanın yerine daha az otokrat olmayan bir oligarşi olacaktır. Oysa, Türkiye gibi değişik diller, görenekler ve farklı eyaletle-

rin temsil ettiği toplumsal ve ekonomik şartlarla böyle bir rejime katlanabilecek başka bir ülke yoktur. Ve Jön Türklerin görmek istemediği büyük engel tam da budur. Yalnızca imparatorluğun bütün halklarının federasyonunun kendisini selamete ulaştıracağı tarihsel gerçeğini ve eski "*otonomi ya da anatomi*" –yani federasyon ya da dağılma– sözünün bugün herzamankinden daha geçerli olduğunu anlamak istememektedirler.

Aslında, aktüel olarak, onca kanlı mücadelelerden sonra Türkiye halkları, otuz iki yıl önce bize 1876 Anayasasını vaad eden yarı mutlakiyetçi bir merkezi iktidarın zorbalığından daha az acı çekmektedirler. Türk devriminin yoluna dikilen zorlukları bilmezden gelmiyoruz, ancak bizzat Jön Türkler Abdülhamit ile anlaşmakta acele ederek zorlukları artırmaktadırlar. Kaygımız bunun harekete zarar verecek şeytanla bir anlaşma olmasıdır. Türk devriminin başarıya ulaşması için tek bir çare vardır, o da Türkiye'nin din ve ırk ayrımı olmaksızın bütün halkçı unsurlarının gerçekten demokrat ve devrimci bir program çevresinde birleşmesidir.

Ama "Jön Türk" partisi bu birliği gerçekleştirme konumunda olacak mıdır?

Gerçekten de, Jön Türk hareketinin toplumsal karakteri nedir? Kırsal halk ve Türk proletaryası hâlâ din adamlarının etkisi altındadır. Jön Türklerin saflarında biraz sempati sahibi olduğu müslüman burjuvazinin büyük bir önemi yoktur. Uzun bir tarihsel evrim sonucu, hıristiyan burjuvazi sanayi ve ticaretle uğraşırken Türk burjuvazisi askeri ve memur kastına dönüşmüştür.

Böylece, Jön Türklerin popüler olduğu tek ortam ordu ve bürokrasidir. Bu iki unsur ani olduğu kadar geçici de olan bir devrimi sağlayabilir. Ancak, mümkün en çok sayıda Jön Tür-

kü ikidara çekecek sultanın kurnaz bir manevrası bütün haraketin itibarını zedeleyebilir ve dağıtabilir.

Jön Türkler Türkiye'nin hıristiyan proletaryası ve burjuvazisinde sağlam bir destek bulabilecekler mi? Böyle bir eylem için moral cesaret ve basirete sahip olacaklar mı?

Aynı şekilde, ciddi reformlar vaadiyle müslüman kitlelere nüfuz edebilirler. Gelecek buna yetenekli olup olmadıklarını gösterecek. Her halü karda tavırları türk devriminin üstünkörü bir düzeltme değil de tüm insanlık için siyasal ve toplumsal sonuçları olan doğurgan bir hareket olmasına bağlı olacak.

Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Enternasyonalizm

Foti Benlisoy

Bayrak mitingleri ve linç girişimleri ile birlikte milliyetçilik yeniden gündemin ilk sıralarına yerleşti. AB üyelik sürecinin özellikle solun bazı kesimlerinde yarattığı rehavet ve abartılı iyimserlik havası bir anda paniğe dönüştü. Bu hava içerisinde "ya AB ya faşizm" zihniyeti giderek daha fazla kabul görüyor, içselleşiyor. Kendi yaratıcı olanaklarına inancını tamamen yitirmiş yenilgi psikozu içerisindeki sosyalist sol, demokratikleşme meselesini kendi dışındaki toplumsal aktörlere ihale etmede hayli aceleci davranıyor. Hal böyle olunca da abartılı iyimserlik yerini hızla paniğe terk edebiliyor. Sosyalist solun bir başka kesimi ise yurt savunmasını kendisine vazife sayarak tehlikeli sulara açılıyor.

"Milli hasletimiz" milliyetçilik

Milliyetçilik bizde çoğu zaman sanki sadece Türkiye'ye has bir olguymuş gibi tartışılıyor. Ya da en azından "azgelişmiş" ülkeler veya Balkanlar ya da Kafkaslar gibi bölgeler için geçerli, modası geçmiş ve biraz da "egzotik" bir olgu olarak düşünülüyor. Geçen ay yaşanan "milliyetçi tırmanış" hakkındaki tartışmalar da yine Türkiye'nin özgül ve ayırt edici nitelikleri, bilhassa da Kürt sorunu ve Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci bağlamında ele alındı. Elbette meselenin anılan hususlarla ve başkalarıyla bağlantıları aşikar ve daha fazla tartışılma-

ya muhtaç. Fakat dışlayıcı-otoriter milliyetçi hareketlerin varlığı ya da yükselişi meselesini Türkiye'yi dünyadan soyutlayarak tartışmak ve bu anlamda Türkiye'nin "özgüllükleri" üzerinde ısrar etmek ziyadesiyle yanıltıcı olabilir.

Son on yıldır Avrupa'nın değişik ülkelerinde, Belçika'da, Avusturya'da, Hollanda'da, Fransa'da, İtalya'da milliyetçi-dışlayıcı sağ hareketlerin yükselişine tanık oluyoruz. Bu hareketler belirli bir temsil gücü edinerek yavaş yavaş marjinallikten sıyrılıyor, merkez partilere etki edebiliyor. Söz konusu hareketler esas olarak yeni liberal politikaların yarattığı yoksullaşma, dışlanma ve güvensizlik deneyimlerini politik bir kanal olarak kullanmakta hayli becerikliler. Artan toplumsal eşitsizlikler bu hareketlerce uluslararası büyük bir komplonun parçası olarak ya da kültürel bir çelişkinin ifadesi olarak anlaşılır kılınıyor. Yani *Ulusal Cephe* ya da *Britanya Ulusal Partisi* taraftarlarına göre Fransız ya da İngiliz işçiler iş güvencesinden giderek daha fazla mahrum oluyorlarsa bunun nedenleri göçmen işçi akını, İslamcı terörizm ve/ya uluslararası Yahudi finans çevrelerinin komplolarıdır. Toplumsal eşitsizlik ve çelişkileri kimlik çelişki ve çatışmalarına indirgemenin bu hareketlerin karakteristik stratejisi olduğu söylenebilir.

Bundan on, on beş sene önce küreselleşme sürecinin milliyetçiliği talileştireceği savı hayli revaçtaydı. Geçen zaman tam tersine milliyetçi-şovenist hareketlerin kapitalist küreselleşme süreci içerisinde yeni bir ivme kazandıklarını ortaya koydu. Üstelik bu ivme sadece Balkanlar ve eski Sovyet coğrafyası gibi milliyetçi-etnik çelişkilerin bir şekilde "dondurulduğu" bölgelerde değil, bu çelişkilerin çoktan geride bırakıldığı varsayılan Batı Avrupa için de geçerli. Milliyetçi gerilim ve çatışmaların küreselleşme sürecine yabancı, günü geçmiş hadiseler değil de bizzat bu sürecin tetiklediği süreçler olduğu

yavaş yavaş belli olmaya başladı. Esasında milliyetçiliğin kapitalist küreselleşme sürecinin ana aktörleri arasında yer aldığı rahatlıkla söylenebilir. Son on sene içerisinde yaşadığımız etnik-dini boğazlaşmaları alt alta koyup sıralamak bunu anlamak için yeterli.

Yani ortada yükselen bir milliyetçilik varsa bu sadece Türk milliyetçiliği değildir. Söz konusu olan en azından bütün Avrupa'da geçerli olan bir eğilimle bağlantılıdır. Yani Türkiye'de milliyetçi hareketin gelişimini anlamaya yönelik bir çaba, bu hareketin özgüllüklerine eğildiği kadar bunu daha genel bir gelişmenin parçası olarak da algılamalıdır. Sorunu bu tarzda ele almak, milliyetçi-şoven hareketler karşısında izlenecek strateji konusunda da ön açıcı olabilir. Her şeyden önce "milliyetçi yükselişi" Avrupa bağlamında da tartışabilmek, Türkiye'deki otoriter milliyetçilik ile muhtemel AB üyeliğini birbirinin karşısına yegane alternatifler olarak koymak gibi bir tutumu anlamsızlaştıracaktır. Bu bağlamda kendi gücüne ve yaratıcılığına olan inancı zayıflamış Türkiye solunun, milliyetçilik karşısında kendi dışındaki aktörlere (AB, belli sermaye kesimleri, aydınlar vs.) atfettiği önem de tartışmalı hale gelecektir. Açık olan, milliyetçilik karşıtı mücadelenin yeni liberal siyasetlere karşı verilen mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak anlaşılması gerektiğidir. İçinde bulunduğumuz dönemde yabancı düşmanlığı, ırkçılık, göçmen karşıtlığı, antisemitizm gibi düşüncelere karşı etkin yanıtlar üretemeyen ve milliyetçi akımlar karşısında kendisini liberal/kozmopolit alternatiflerden ayıramayan bir solun mevcudiyeti de sorgulanır hale gelecektir.

Yukarda da belirtildiği gibi, "milliyetçi yükseliş" temelini mevcut toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliklerde buluyor. Dışlanma ve güvensizlik deneyimleri dışlayıcı bir milliyetçilik ekseninde ifade bulabildiği gibi alt sınıflara dönük artan korku

da kendisini refah şovenizmi olarak ortaya koyabiliyor. Örneğin kapkaç hadiselerindeki artış Türkiye'de Kürt göçüyle, Yunanistan'da da Arnavut göçüyle açıklanabiliyor; yani suç etnikleştiriliyor. Liberallerin her bireyin kendi bacağından asıldığı ve gemisini kurtaranın kaptan olduğu dünya tasarımının karşısına milliyetçiler her cemaatin bir başka cemaatin kurdu olduğu sahte bir dayanışma duygusu koyuyor. Bizim dünyamız bu iki dünyanın da dışında "başka" bir dünya olmalıdır.

En hakiki yurtsever kim?

Dolayısıyla halihazırdaki yoksullaşma, dışlanma ve iktidarsızlaşma deneyimlerini mevcut liberal/piyasacı/kozmopolit ve devletçi/otoriter/milliyetçi seçeneklerin dışında bir dille anlamlandırmaya girişmek sosyalist solun boynunun borcu olmalıdır. "Yurtseverlik" kampanyalarının, özelleştirmelerle ilgili "vatan satılmaz" söyleminin ya da kimilerinin savaş karşıtı/antiemperyalist eylemler vesilesiyle dillendirdikleri "ulusal onur" edebiyatının bu yolda pek açıcı olmadığı açık.[1] Açıkçası böylesi bir dil, ezilenlere deneyimlerini anlamlandırmada mevcut olanla bir kopuşu önermez. Onları "milli" anlam dünyası içerisinde tutar. Bu anlam dünyası çerçevesinde yoksulluk ve dışlanma sınıf mücadelesinden ziyade öncelikle milli

1. Sanılanın aksine yurtseverlik söylemi TKP ve örgütlü solun belirli kesimleriyle sınırlı değil. Kendini solda tanımlayan çok geniş bir kesim nezdinde yurtseverlik ve ona bağlı dil ve semboller önem taşıyor. Örnek olarak ilk bakışta bu çizgiyle hiçbir ilgisi olmadığı düşünülebilecek Ece Temelkuran'ın sözleri aktarılabilir: "Oysa bu ülke sadece onlara [faşistlere] ait olmadığı gibi, o bayrak da sadece onlara ait olmamalı. Sol görüşlü mitinglerde de Türkiye bayrağı açılmalı. Bu ülkede biz de yaşıyoruz, bayrağın sahibi de o pırıl pırıl çocuklar hâlâ!.." Ece Temelkuran, "Bayrak Sana Ne Diyor?", *Milliyet Pazar*, 27 Mart 2005.

meselelerdir. Vatanın bağımsızlığı ve onuru, sınıf çatışması ve toplumsal mücadelelerin önünde yer alır. Bu çerçevede hepimizin aynı vatanın evladı olması dolayısıyla sınıf mücadelesi de bir nevi "kardeş kavgası" olarak değerlendirilebilir pekala. Emperyalizm ise olsa olsa güzel vatanımıza karşı çeşitli güç odaklarının giriştiği bir komplodan başka bir şey olamaz. Bu anlam dünyasını beslemek sosyalist solun işi olamaz. Buradan nemalanacak güçler bellidir. Sözün özü, ezilenlere kapitalist küreselleşmenin hayatlarında yarattığı parçalanmayı anlamlandıracak "başka" bir dil önerebilmeliyiz.[2]

Sosyalist solun yapabileceği en büyük hata faşistlerle bir tür kimin daha fazla vatanperver, ya da kimin gerçek yurtsever olduğuna ilişkin rekabete girmek olacaktır. Mesela geçen hafta bahar şenliğinde faşistlerin saldırısına uğrayan Sakarya Üniversitesi'nden öğrenciler şu açıklamada bulunuyordu: "Arkadaşlarımıza saldıranlar, ABD ve Avrupa emperyalizminin karşısında susup, insan hak ve özgürlükleri ihlal edilirken seyreden ve tüm bunlara rağmen vatanın savunuculuğuna soyunanlardır."[3] Faşistlere karşı kullanılan "sizler sahte, bizler gerçek yurtseveriz" söylemi oldukça tehlikelidir. Böylesi bir dil kullanmak sonuç olarak vatan-millet edebiyatının etki alanını genişletmekten başka bir işe yaramaz. Nihayetinde vatanın birliği ve kutsallığı üzerine temellenen milliyetçi söylem ister istemez çoğaltılmış, yeniden üretilmiş olur. Troçki, Almanya'da Nazizmin yükselişini ele aldığı yazılarından oluşan *Faşizme Karşı Mücadele* adlı çalışmasında komünistlerin faşistlerin argümanlarını kullanmasına ve dolayısıyla da komünist

2. TKP çevresinin "yurtseverlik" çizgisi üzerine esaslı bir eleştiri için bkz. Ahmet Bekmen, "Yurtseverlik siyaseti ve özgürlükçü sosyalizm", *Gelecek* 23, Mayıs 2005, s. 38-40.

3. "Şenlik kavgayla sonuçlandı: 9 yaralı", *Birgün*, 22 Mayıs 2005.

hareket ile faşizm arasındaki sınırın bulanıklaşmasına karşı sık sık uyarılarda bulunur: "*Thalmann, 'bugün Almanya, İtilaf Devletlerinin elinde bir oyuncaktır' düşüncesini öne sürmüştür. Bunun sonucunda da, sorun öncelikle bir ulusal kurtuluş sorunu olmaktadır. [...] Politikamız, Almanya'nın İtilaf Devletlerinin elinde bir 'oyuncak' olması gerçeğiyle değil bölünmüş, güçsüz ve baskı altındaki Alman proletaryasının Alman burjuvazisinin elinde bir oyuncak oluşu gerçeğiyle belirlenir. 'Asıl düşman içtedir!'; bunu öğretmişti bir zamanlar Karl Liebknecht. Yoksa unuttunuz mu bunu arkadaşlar? Yoksa bu öğreti artık işe yaramıyor mu?*" Faşizme öykünen ve onun argümanlarını devralmaya başlayan komünist hareket faşizmin ideolojisinin kitleler nezdinde kabul görmesinin zeminini yaratmış olur. Troçki böylesi bir tutumu bir tür kolaycılık ya da fırsatçılık olarak görür: "*Bu zavallı devrimciler, herhangi bir ciddi düşmanla çatışınca, ilk önce onu nasıl taklit edeceklerini, nasıl onun kılığına girebileceklerini ve kitleleri, devrimci mücadele yoluyla değil de kurnaz bir oyunla nasıl kazanacaklarını düşünmeye başlarlar. Meselenin böyle ele alınmasından daha büyük bir ayıp yoktur!*"[4]

---

4. Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1998, özellikle s. 86-95 ve 103-126. Mesele çok sayıda başka tarihsel örnek zemininde de pekala tartışılabilir. Mesela Val Moghadam, İran devriminde solun rolünü ele alan makalesinde sol ile İslami muhalefet arasındaki kavramsal yakınlaşmayı ortaya koyar ve bu bağlamda iki kesim arasındaki sınırın belirsizleşmesinin altını çizer: "Muhalefetin ortak bir dili paylaşmasının başka bir olumsuz etkisi daha vardı. Bu ortak dil, sol ile dinci sağın sosyo-politik projeleri (milli halkçı hükümete karşı politik İslam/teokratik düzen) arasındaki gerçek ayrılıkları karanlıkta bırakıyordu." Bkz. Val Moghadam, "Anti-emperyalizm mi, Sosyalizm mi? İran'da Devrim ve Sol", *İran Devrimi* (der. Serpil Üşür), Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 124-5.

Sorun aslında sosyalist siyasetin öznesi meselesidir. Referansımız Türkiye ve onun çıkarları mıdır yoksa emekçilerin, ezilenlerin mücadele ve direniş deneyimleri midir? Mesele vatanın bölünmesine karşı değil de işçi sınıfının bölünmesine karşı mücadele etmektir. Mesele yurdun bağımsızlığı değil emekçilerin ve ezilenlerin sermayeden ve devletten bağımsız politik duruşunu geliştirmektir. Mesele ulusun onuru değil de Zapatistlerin kullandığı manada ezilenlerin onuru, yani "küçük" insanların kendi hayatlarını yapabilme kudretleridir.

Küresel bir komplo olarak emperyalizm

Hasılı sosyalist sol başkasının çöplüğünde horoz olmamalıdır. "Vatan müdafaası" sosyalistlerin işi değildir. Esasında kapitalist küreselleşmenin karşısına çıkartılan "yurtseverlik" söylemi, emperyalizme ve de ona karşı mücadele etmenin yollarına ilişkin bir galat-ı meşhura dayanıyor. Türkiye'de hayli yaygın olan bu anlayışa göre emperyalizm sanki bazı bölge ve ülkelerin dışında olan ve onlara "dışardan" dayatılan bir şeydir. Buna göre emperyalizm, milli bünyeye dışardan saldıran ve onu hakimiyeti altına alan yabancı bir güçtür. Bu anlayış, toplumsal sınıfları ve sınıf mücadelesini esas almaz; onun öznesi ezen ve ezilen uluslardır. Bu bağlamda, emperyalistler ve onların yerli uzantılarınca "ulusal sömürüye" tabi tutulan "ulusumuz" neredeyse doğası itibariyle antiemperyalisttir; bir nevi "proleter ulustur". Antikapitalist vurgusu hayli zayıf olan bu "antiemperyalizm" biçimi, kendini sınıfsal temelde değil ulusal çıkarlar ekseninde tanımlar. Oysa emperyalizm dış mihraklarca dayatılan dışsal bir hakimiyet biçimi değildir. Emperyalizm, dışardan gelen bir ithal ürün olmaktan ziyade her kapitalist toplumsal formasyona zaten içkindir. Kapitalizm-emperyalizmin her kapitalist toplumsal formasyonda

mevcut ortak yapısal unsurları vardır ve bu anlamda her kapitalist ülke emperyalist zincirin bir "halkasıdır". Herhangi bir kapitalist ülke emperyalistlere kölece boyun eğen işbirlikçiler tarafından yönetildiği için değil, emperyalist sistemin doğrudan bir parçası olduğu için bu ilişki içseldir.

Çoğu kez ima edilenin aksine, emperyalizm kapitalizmin bir boyutu ya da üstyapısal bir biçimi değildir. Kapitalizmi "tamamlayan" bir gerçeklik de değildir. Dolayısıyla emperyalizm, kapitalist dünya hakimiyetinin askeri ve siyasi mekanizmalarından ibaret değildir. Emperyalizm, gelişiminin belirli bir aşamasındaki kapitalizmden başka bir şey değildir. Yani, kapitalizmin belirli bir sömürü ve hakimiyet sisteminin ulusal düzeydeki çekirdek biçimi, emperyalizmin ise bu çekirdeği uluslararası düzeyde tamamlayan askeri ve siyasal biçimler olduğu şeklindeki tanımlama yanlıştır. Lenin'in kapitalist üretim tarzının özgül bir aşaması olarak emperyalizm analizi, sermaye birikiminin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, sermaye ihracı, tekelleşme gibi iktisadi-toplumsal süreçleri esas alır. Bu analiz çerçevesinde emperyalizm bir dünya sistemidir. Yani dikkat edilmesi gereken husus, emperyalizmin sermaye ilişkilerinin dünya çapında yaygınlaşması, sermaye ilişkilerinin bütün dünyada içselleşmesi sürecine denk düştüğüdür. Dolayısıyla emperyalizm ile azgelişmiş ülkeler ya da "mazlum milletleri" iki karşıt kutupmuşçasına birbirinden net çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Emperyalizm hiyerarşik bir dünya sistemidir, ancak öğeleri arasında yer değiştirmeler her zaman mümkündür. Baki olan sistemin hiyerarşik ve eşitsiz doğasıdır.

Yukarda söylenenler ışığında antiemperyalizm, yurtseverlerin dış mihraklara ve onun yerli uzantılarına ya da emperyalizmin uşaklarına karşı verdikleri bir mücadelenin, yani bir nevi vatan müdafaasının adı değildir. Antiemperyalizm, küre-

sel ölçekteki sömürü ve hakimiyet ilişkilerine ve keza bu küresel ölçekteki sömürü ilişkilerinin bir halkası olan ulusal kapitalizme karşı verilen mücadeledir. Burada önemli olan, dış güçlerin komplo ve kumpaslarına direnmek şeklinde kavranan antiemperyalizm biçiminin, sahici bir enternasyonalist içeriğe sahip olmadığı zaman rahatlıkla bir tür "sol milliyetçiliğe" dönüşüvermesidir.

Sınıfsal ve toplumsal çelişkilerin ötesinde ve üstünde muhayyel bir bağın varlığı –ulus ya da vatan- kabul edildiği ölçüde solun kurtuluşçu iddiası ulusal sınırlara ve ulusal çıkarlara yani esasında hakim sınıfların çıkarlarına tabi kılınmış olur. Esasında ezilenlerin düşmanının önce kendi ülkelerinde olduğunu reddedilmiş olur ve böylece de sahici bir antiemperyalizmin antikapitalist içeriği boşaltılır. Emperyalizme bağımlı "çarpık" kapitalistleşmenin karşısına bağımlı olmayan, bağımsızlıkçı ve kalkınmacı bir kapitalizm, "işbirlikçi" ve "komprador" burjuvazinin karşısına ise "ulusal" burjuvazi konulur. Hakim sınıflar ya da ordu içerisinde işbirlikçi olmayan kanatlar keşfedilmeye, daha doğrusu icat edilmeye başlanır. Yurtseverlik (insanın doğup büyüdüğü yere duyduğu "doğal" bağlılık anlamındaki yurtseverlik değil de modern ulusçu anlamındaki yurtseverlik), nihayetinde ister istemez milliyetçiliği besler. Vatan her şeyin üstünde bir değerse eğer, onu gerektiğinde "düşmanlara" karşı müdafaa etmek de elzemdir. Antiemperyalizmi ulusal çıkarları ve vatanı savunmaya dönük bir yurtseverlik olarak algıladığımız takdirde kendimizi bir gün örneğin Musul ve Kerkük'te yurt savunmasında, daha doğrusu kendi "milli" emperyalist hayallerimizin peşinde bulmamız işten bile değildir. Oysa antiemperyalizm bir sınıf mücadelesi meselesidir; emperyalizme karşı mücadele etmek önce kendi burjuvazimizle cebelleşmek demektir:

"Asıl düşman içtedir!" Yurtseverliğin konuyla uzaktan yakından alakası yoktur.

Enternasyonalizm: Duygudaşlıktan somut siyasete

Yurtseverliğin böylesine öne çıkmasının ardında Türkiye sosyalist solunda politik bir hat olarak enternasyonalizmin zayıflığının etkisi var elbette. Türkiye sosyalist solunun enternasyonalist damarının pek de kuvvetli olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Gerçi bir duygu olarak enternasyonalizm, yani dünyanın değişik köşelerindeki mücadelelere, direnişlere ilişkin sempati, hatta bazen hayranlık yaygındır. Ancak siyasi ve somut bir enternasyonalizm, yani sosyalist solun politik tercihlerinde tayin edici bir enternasyonalist vurgu eksiktir. Türkiye sosyalist solunda enternasyonalizm sadece bir duygudaşlık, ya da en iyi durumda bir dayanışma meselesidir. Oysa enternasyonalizm ahlaki bir tercih veya ilke olduğu kadar sosyalist siyasete yön veren ve onu ayırt edici kılan temel bir politik tutumdur. Bu doğrultuda *Komünist Manifesto*'da Marx, komünistleri diğer işçi sınıfı partilerinden ayıran noktaları sayarken enternasyonalizmi özellikle vurgular. Ona göre komünistler, "*değişik ülkelerin proleterlerinin kendi milletleri içinde yürüttükleri mücadelelerde bütün proletaryanın her türlü milliyetten bağımsız, ortak çıkarlarını gösterir, onları öne sürerler.*" Burada vurgu, sınıf mücadelesinin ve devrimin dünya ölçeğindeki birliği, bütünselliği anlamında enternasyonalizmedir. Yani sosyalist siyasetin biçimi ulusal olsa da içeriğinin uluslararası olmak zorunluluğunun altı çizilir.[5]

Bilindiği gibi sermayenin uluslararasılaşma eğilimi, sınıf mücadelesini de uluslararası düzeye taşır ister istemez. Üretici güçlerin ve sermayenin uluslararasılaşma düzeyi yükseldiği

ölçüde sınıf mücadelesinin de o derece enternasyonal olmak zorunda olduğu açıktır. Günümüzde çokuluslu şirketler üretimi dünya çapında bir temelde örgütlerken emekçilerin en yakıcı ve acil ekonomik çıkarlarıyla ilgili sorunları dahi ulusal düzeyde çözümlemeleri mümkün olmaktan çıkmaktadır. Yani bırakın "tek ülkede sosyalizmi", tek ülkede sosyal demokrasi ya da bir tür Keynesçiliğin olabilirliğinin dahi devrinin geçtiği açıkça ifade ediliyor artık. Dolayısıyla emek hareketinin sade tavanda değil, aşağıdan da (yani farklı ülkelerde ama aynı çokuluslu şirkette çalışanlar, ya da aynı işkolunda çalışanlar) uluslararası eşgüdümü ve sınırlar ötesi sendikal dayanışma önemli. Uluslararası planda ortak tasarlanmış eylem ve kampanyalar toplumsal hareketler için de bir ihtiyaç elbette. Bu bağlamda sosyal forum süreçleri, toplumsal hareketler arasında bilgi ve deneyim alış verişini mümkün kılması ve ortak eylem takvimleri oluşmasına zemin hazırlaması bakımından enternasyonalist bir siyasetin imkanlarına işaret ediyor.

Hasılı Türkiye'de sosyalist solun, soyut değil de somut bir enternasyonalist tavrı milliyetçiliğin/yurtseverliğin karşısına çıkarması elzemdir. Enternasyonalizmi dünyada olup bitenlere dair bir merakın ötesinde düşünmenin zamanı geldi de geçiyor. Yani enternasyonalizmi, dünyadaki sosyalist hareket ve toplumsal mücadele deneyimlerine gelip geçici bir heves kabilinden merak ve ilgi duymanın ötesine taşımak gerekiyor. Bu da ortak sorunlar etrafında toplanan, sorunları benzer

5. Marx ve Engels'in düşüncesinde enternasyonalizm sadece insanların evrensel kardeşliğine ya da hümanizme olan inanca istinat etmez. Bunun ötesinde onlar somut, toplumsal/politik bir mücadele birliğini öne çıkarırlar. Bu nedenle olacak Engels ve Marx, 1847'de Komünistler Birliği'ne katıldıkları zaman, birliğin eski "bütün insanlar kardeştir" sloganı, "dünyanın bütün işçileri birleşin" şeklinde değiştirilir.

olan ülke ve bölge emekçilerinin ve toplumsal hareketlerinin somut dayanışma eylemleri ve ortaklıklarıyla hayata geçebilir. Bu anlamda Avrupa'nın mevcut bütünleşme biçimine karşı mücadele yurtseverlik zemininde değil de ancak Avrupa'daki emekçiler, ezilenler ve toplumsal hareketlerle birlikte, somut gündemler etrafında ortak direnişler ve eylemlilikler içerisinde kurgulanırsa gerçekten devrimci bir potansiyeli açığa çıkarabilir. Emeğin Avrupası'ndan anlaşılması gereken de budur aslında: Yani enternasyonal bir zeminde yürütülebilecek ortak bir mücadele hattı. Ortak sorunlar etrafında oluşacak somut zeminlerde enternasyonalist mücadele, küreselleşme-yurtseverlik ikilemini berhava etme potansiyelini pekala taşımaktadır.

DİSK: Direniş geleneği yeniden...

Ecehan Balta

Sendikaların değişen rolü

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllara kadar yaşadığı altın çağın, 1973 petrol krizi ile birlikte sona ermesi, fordist birikim rejiminden post-fordist birikim modeline geçişi beraberinde getirmişti. Bu modelin temel özelliği fordizmdeki sabitlerin (işgücü, Pazar, sermaye yatırımları, ücret ve sosyal güvenlik destekleme politikalarında sabitlik) yerini esneklerin alması idi. Esnek birikim modeli olarak post fordizm yedek işgücü ordusundaki birikimin artmasına neden oldu ve bu gelişme, işçi sınıfının örgütlü gücünü büyük oranda aşındırdı. Bu yeni dönem, üç genel grupta incelenebilecek bir işçi sınıfı yarattı (Gökçe, 1992).

1. Tam gün çalışan, iş güvencesi ve ücretleri görece yüksek; yaptığı işle sınırlı olmak üzere niteliklerinin gelişebilmesi söz konusu olan; çok işlevli olması, kolay uyum sağlayabilmesi, hatta gerektiğinde coğrafi olarak yer değiştirme esnekliğine de sahip olması beklenen işçilerin oluşturduğu grup;

2. Tam gün çalışmakla birlikte, birinci gruptakilere göre daha kolay bulunur niteliklere sahip olan, çoğunlukla rutin işlerde çalışan işçilerden oluşan, işten atılma oranının yüksek olduğu grup,

3. Part-time, geçici, sabit süreli sözleşmeye göre çalışan veya taşeron firma aracılığıyla çalıştırılan işçilerden oluşan, iş

güvencesinin düşük olduğu, işten çıkartmaların çok sık yaşandığı, sayısal esnekliğin en yoğun olduğu grup.

Post fordist birikim modeli ile karakterize olan neoliberalizm, kendi güvencesini temel olarak bu üçüncü grubu büyütmekte bulur. İngiltere'de üçüncü grup, 1980-1985 yılları arasında yüzde 16, Amerika'da ise yüzde 10 oranında büyümüştür.

Burada akılda tutulması gereken ve sendikaların pozisyonu tartışılırken hassas olan konu, üçüncü grubun her zaman birinci ve ikinci gruplar aleyhine büyümesi gerçeğidir.

Bu noktada, konumuza yakınlaşıyoruz. Tüm dünyada sendikalar, geleneksel işçi örgütleri olarak halen ve genellikle birinci ve ikinci grup işçilere dönük olarak örgütlenme çalışması ve siyaset üretmektedir. Bu gruplar sendikalar açısından daha kolay ulaşılabilir, genellikle büyük işletme ve işyerlerinde çalışan, iş güvencesi yüksek olduğu için daha kolay sendikalaşabilir kesimlerdir. Ve ifade etmek gerekir ki, yüksek ücret-yüksek aidat demektir.

Günümüzde sendikaların içinde bulunduğu kriz bir ölçüde bu sorundan kaynaklanır. Sendikaların büyük bir çoğunluğu büyük bir hızla büyümekte olan bu üçüncü grubu görmezden gelmektedir. İki anlamda; birincisi, bu grubun örgütlenmesine yanaşmamaktadır.

İkincisi, birincisinin de sonucu olarak bu gruba ilişkin siyaset üretmekten kaçınmaktadır.

Üçüncü grubun örgütlenmesine yanaşmama tavrı, birkaç boyutludur. Öncelikle, değinildiği gibi, bu grup genellikle küçük işyerlerinde, az sayıda çalışmaktadır. Bu tip yerlere girmek sendika için zaman, enerji ve para kaybı anlamı taşır. Bir diğer neden, bu işgücüne harcanan emeğin karşılığının alınmadığının düşünülmesidir. Zira, bu gruptaki işçiler birkaç ay içinde, ya da diyelim birkaç yıl içinde işsiz, dolayısıyla sendi-

kasız kalabilirler. Ama en önemlisi, sendikal yapının bu üçüncü grubun kendi yaslandıkları geleneksel temel olan birinci ve ikinci gruplara yönelik olarak bir tehdit oluşturduğunu düşünmeleridir. Bu toptan yanlış ancak yerleşik içgüdü, birinci ve ikinci grupların uzun vadeli çıkarlarını kısa vadeli çıkarları uğruna heba etmeleri anlamını taşır. Çünkü, belirttiğimiz gibi, üçüncü grup, birinci ve ikinci grupların aleyhine büyümektedir. Bir başka deyişle, işsiz, sigortasız, güvencesiz, sendikasız işgücü, birinci ve ikinci grubun içinden çoğalmaktadır. Sendikalar bu grubu güvencelileştirmek tarihsel işlevlerini yerine getiremedikleri takdirde, bir süre sonra birinci ve ikinci grupların kalmayacağını görmelidir. Özellikle taşeronlaştırma tartışmalarında bu mevzu iyice açığa çıkmaktadır. Sigortalı ve güvenceli çalışan işçiler taşeron şirket işçilerini, işlerini ellerinden aldıkları gerekçesi ile benimsemek şöyle dursun, teamül olarak düşman ilan ederler. Bu, sistematik olarak doğru bir yaklaşımdır. Ancak taşeron işçiyi sürekli işçi için bir tehdit olmaktan çıkarmanın tek yolu da, onu da güvenceli, toplu sözleşmeli işgücü kapsamına sokmak olacaktır. bu bakımdan, işsizliğe, taşeron işçiliğe ve özelleştirmelere karşı mücadele sendikaların asli görevi olarak yeniden tanımlanmalıdır.

DİSK'in Son Dönemi

Türkiye'de sendikal hareket göreli olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak, benzerlerinde olduğu gibi, o da işçi haklarının genişlediği bir dönemde, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmıştır.

"*Canlı organizmalar olarak sendikaların durumu, muhakkak ki, ülkede işçi hareketi geleneği, mevcut konumu, ülkenin ekonomik sınai yapısı ve siyasallaşma ile birlikte değerlendi-*

rilmelidir" demiştik (Orçun, 1993). DİSK'i değerlendirirken de kuşkusuz bu uyarıyı göz önünde bulundurmak gerekir.

DİSK'in kuruluşu, 1967'de Paşabahçe grevi sonrasında Kristal-İş'in Türk-İş'ten atılması ile ivmelenmiş, biri hariç (Mehmet Alpdündar) tamamı TİP kurucuları olan sendikacıların çabası ile gerçekleşmişti.

DİSK'in kuruluş bildirgesi sayılabilecek "Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor" Türk-İş karşısında özellikle tam bağımsızlık ve anti-emperyalizm vurgularını içeriyordu. 1968-1980 yılları arasında hızlı bir büyüme yaşayan DİSK, 1992'de yaptığı 8. Genel Kurulu'na kadar, 12 yıllık bir süre boyunca kapılarını kapatmak zorunda kalmıştı. 1992 yılı Haziranında Ören Toplantısı diye bilinen yönetici ve uzmanların katıldığı toplantıdan DİSK; milliyetçilik ve şovenizme karşı, işyeri kazanmak için sendikal eğitimin önemine vurgu yapan, silahlanmaya ayrılan paranın toplumun sosyokültürel gelişimine aktarılmasını amaçlayan ve militarizme karşı mücadele edeceğini ilan eden, cinsiyet ayrımcılığına karşı pozitif ayrımcılığı savunan, teknolojik gelişmeyi ve bu gelişmenin toplumsal sonuçlarının toplumsal denetime açık olması gerektiğini dile getiren, çevre tahribatına karşı mücadele etmeyi kararlaştıran, katılımcı – demokratik bir yapı anlayışı ile çıktı. Bu "çağdaş sendikacılık" olarak adlandırılan çizgi, işçi hareketinin ve dünyanın değişimine uyum sağlama ve bu bağlamda işçi-işveren ilişkilerine yeni bir boyut kazandırma yaklaşımına dayanıyordu.

DİSK, 1994'teki 9., 1996'daki 10. ve 2000'deki 11. Genel Kurullarda Ören Toplantısı'ndaki anlayışın bir tür devamı olarak görülebilecek, o döneme ilişkin çeşitli toplumsal sorunlarla ilgili, kadın, çevre konularında duyarlı kararlar alındı ise de, DİSK genel olarak gündelik sendikal yaşamda işye-

ri örgütlenmeleri merkezli bir sendikal anlayışın ötesine geçemedi. Sendikal anlayışların değil, üye sayısı bakımından güçlü olanların katıldığı yönetimler, genellikle Türkiye'de iktidarlar tarafından yaratılan gündeme müdahale etmekte yetersiz kaldı. İşçi sınıfı mücadelesi perspektifi çoğunlukla ekonomizmle sakatlanmış yöneticilerin çeşitli platformlarda DİSK adına varlıkları, hem taban düzeyinde hem de bir baskı grubu olarak gereken etkiyi yaratmasını engelledi.

DİSK'in, 12. Genel Kurulu'nu yapmasının ardından bir yıla yakın bir zaman geçti. Genel Kurul, belirli açılardan özellikle dikkat çekici idi. 11. Genel Kurul'da alınan kararların özellikle iki tanesinin değiştirildiğini gördük. Bunlardan birincisi, Avrupa Birliği'ne yaklaşım ile ilgili karardı. Diğeri ise, kadınlara özgürlük başlıklı karar. Her ikisinin de ne yönde değiştiğini görmek, DİSK'in geldiği noktayı kavramak için oldukça önemli.

1) Avrupa Birliği'ne Yaklaşım:

Avrupa Birliği'ne ilişkin 11. Genel Kurul'da alınan karar, Avrupa Birliği'nin bir sermaye örgütü olduğunu teşhir etmeye ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin sermayenin sorunu olduğuna dikkat çekmeye yönelikti. Bunun karşısında DİSK, "emeğin Avrupasından" yana tavır alacağını ve bu doğrultuda uluslararası sendikal hareket ile birlikte mücadele edeceğini açıklıyordu. 12. Genel Kurul'da ise, Avrupa Birliği müzakere sürecinin Türkiye'ye demokratikleşme açısından önemli kazanımlar getireceğinden dem vurulmakta idi.

Avrupa Birliği konusunda 11. Genel Kurul'da alınan ve ÖDP'nin Olağan Kongresi'nde aldığı bazılarının –havet- diye kodladığı kararın bir benzerinin (ki muhtemelen karar taslaklarını yazan kisinin aynı olmasından kaynaklanıyordu bu du-

rum) 12. Genel Kurul'da değiştirilmiş olması üzerinde düşünmek gerek.

Bu değişimin en önemli nedenlerinden bir tanesi, 12. Genel Kurul'a gelindiğinde DİSK içinde zaten parçalı olan sosyalist sol muhalefetin tamamen dağılmış olması. Bunun nedenleri üzerinde de ayrıca durmak gerekiyor. Sosyalist sol, 11. Genel Kurul'dan itibaren bireysel ya da tek tek yönetimlerde olduğu sendikal çıkarlar nedeni ile, Rıdvan Budak'ın başkanlığını bile konuşur duruma geldi. 12. Genel Kurul'a gelindiğinde ise, sosyalist sol açısından delegelerin bir araya gelmesi bile imkansız duruma gelmişti. Bunda, sendikal kimliklerin ve sendikal yönetimlere ters düşmeme kaygısının büyük bir ağırlığı var.

İkinci neden, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve DİSK arasındaki ilişkilerin bu dönemde daha da kurumsallaşmış olması. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, Avrupa resmi organlarında temsil edilen, "sosyal diyalog" denen işçi ve işveren arasında uzlaşma mantığı ve kültürünün yaygınlaşma merkezlerinden en önemlisi konumunda. Bu neoliberal konumu, onu sosyal diyalogun merkezine oturtuyor ve ASK ile ilişkide, üye vs. olan tüm sendikal konfederasyonları da içine çekiyor.

ASK'nın Pozisyonu:

Ulus ötesi mücadelenin resmi emek hareketi içinde gelişmesinin önünde bir dizi ciddi engel var. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu gibi ulus ötesi organların ortaya çıkması Avrupa bütünleşmesinin dışlayıcı mantığını eklemleniyor. ASK kendi örgütsel biçimleri ve üzerine dayanmakta olduğu hükümetler arası işleyiş ilkesi tarafından gün geçtikçe zayıflatılmakta olan bir örgüt. ASK Sekreterliği Avrupa Komisyonu'na eşlik ediyor ve böyle bir gelişmeye karşı genellikle direnmek-

te olan ulusal konfederasyonlar pahasına kendi otoritesi ve işlevlerini genişletmeye çalışıyor. Kuzey Avrupa sendikaları sosyal diyaloğu yüksek koruma sistemlerine karşı bir tehdit olarak algılarken, güneyli sendikalar için sosyal diyalog daha yüksek avantajlar anlamına geliyor. Elbette sendikaların kendi yapısı içinde. Bu noktada, ASK bu çatışmalı çıkarlar karşısında özerkleşiyor ve kendini Avrupa Birliği kurumları içinde bir sosyal taraf olarak ifade ediyor. Öte yandan sektörel ve sektörler arası toplu sözleşmeler arasındaki gerilimler ve bir yanda en üst düzeyde sürüp giden sosyal diyalogla öte yanda sektör ya da şirket düzeyinde sürdürülen sosyal diyaloglar arasındaki gerilimler de mevcuttur. Bu durum da ASK içinde, ikili temsil yapısından kaynaklanan bir başka artan gerilim yaratıyor: ulusal konfederasyonlar ile Avrupa endüstriyel federasyonları arasındaki gerilim. Yani ASK'un Avrupa'da sosyal hakların elde edilmesi açısından bir araç olabilmesinin önünde ciddi tarihsel ve kurumsal engeller var ve bu durum da ASK'un sosyal koruma konusundaki görüşlerine yansıyor.

ASK Avrupa düzeyinde, Avrupa-ölçekli toplumsal anlaşmalar yoluyla gerçekleştirilen "sosyal partnerlik" kurumuna verdiği destek ve şirket düzeyinde de Avrupa İş Konseylerine verdiği destek sayesinde, neo-liberalizmle artan biçimde uzlaşıyor. ASK söylem düzeyinde de giderek daha neo-liberalleşiyor. Son olarak çalışma esnekliği kurallarını içeren Avrupa Anayasası'na tam destek vermesi, ASK'un neoliberal karakterini iyice açığa çıkardı. Bu durumu ile ASK, küreselleşme karşıtı mücadele ve bunun bir parçası olan Avrupa Sosyal Forumu'nun "Sosyal Avrupa" talebinin taşıyıcısı olmak gücüne ve siyasal hattına sahip değildir. Türkiye'deki dört büyük konfederasyon da ASK üyesidir. Ancak bunlar arasından KESK ve DİSK'in özellikle etkin üyeler oldukları söylenebilir. ASK ile

birlikte yürütülen proje ve çalışmalar, ayrıca bu iki konfederasyonun ASK düzeyinde temsil yapısını sürekliliğe kavuşturmuş olması, bu durumun temel gerekçeleri.

2) Kadın Sorununa Yaklaşım:

DİSK içinde kadın delegelerin sayısı oldukça sınırlı. Kadın işçilerin yoğunluklu olarak çalıştığı tekstil işkolunda bile erkek delegelerin ağırlığını gözlemek mümkün. Bu durum, 11. Genel Kurul'da da böyle idi. 12. Genel Kurul'da da değişmedi.

DİSK'in yukarıda andığımız Ören Toplantısı'nda karar altına alınan cinsiyetçiliğe karşı pozitif ayrımcılık konusundaki yaklaşımı, 11. Genel Kurul'da kadınlara ilişkin işyerlerinde ve evde pozitif ayrımcılık uygulanması ve bu ilkenin toplu iş sözleşmelerinde özellikle vurgulanması, bu ilkeyi hayata geçirecek önlemler alınması şeklindeki kadınlara özgürlük başlığı altındaki karar metninde içerilmekte idi. Bu karar metnindeki önemli bir "ayrıntı" da, bir olumlu ayrımcılık uygulaması olarak kadınlara yönetim organlarında kota uygulanması idi.

Ancak, 12. Genel Kurul'a gelindiğinde, 11. Genel Kurul kararlarına ek olarak tartışılan karar metinlerinden başka, 11. Genel Kurul'da karar altına alınmış metinlerin yerine geçecek bir kadın özgürlüğü önergesi ile daha karşılaştık. Bu önerge ile 11. Genel Kurul'daki alınan karar arasındaki temel fark, bir olumlu ayrımcılık uygulaması olarak kotanın kaldırılmış olması idi.

Elbette, kendi kendine, herhangi bir mücadele sonucu olmaksızın kota koyan bir örgüt, yine herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın kotayı kaldırıverdi. DİSK açısından değişen bir şey olmadı. Bilebildiğimiz kadarı ile, DİSK Genel Yönetim Kurulu'na henüz bir kadın girmiş değil. Uzun bir süre de böyle bir olasılık görünmüyor. Yine de, Dünya Kadın Yürüyüşü

ile birlikte DİSK'li kadınlarda umut verici bir hareketlenme olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu yıl, 8 Mart etkinliklerine uzun bir aradan sonra DİSK ilk kez kadın korteji ile kendi pankartı ile katıldı. Bu hareketliliğin geliştirilmesi, DİSK'te kadın temsilinin, kotanın ve diğer olumlu ayrımcılık politikalarının yaşama geçirilmesinin yegane yolu gibi gözüküyor.

DİSK Nereden Nereye?

DİSK, uzunca bir süredir sosyal diyalog, Avrupa Birliği gibi konularda sıkışıp kalan bir siyasal hat izliyor. Özellikle yeni iş kanunu çıkarken yapılan işgücünün esnekleştirilmesi tartışmalarında DİSK'in belirgin bir taraf olarak ortaya çıkamamış olması, bu siyasal hattın güncel ve yakıcı etkilerini ortaya koyuyor. Son olarak, Trabzon'da TAYAD'lılara karşı gerçekleştirilen milliyetçi linç girişimi karşısında DİSK'in 1 Mayıs mesajı oldukça ilginçti. 1 Mayıs'a katılacak olanları sağduyuya çağırmanın yanında, DİSK, aslında son birkaç yıldır yapmaya çalıştığı kendince bir "eylem tarzı" değişikliğini yaşama geçirmek için uygun bir konjonktür de bulmuş oldu.

Türkiye'de solun kendi gündemini belirleyememesi çokça tartışılır ve hep de yanlış anlaşılır. DİSK, yeni bir söylemsel düzeye geçerek bu tartışmanın aşılabileceğini, solun ve sendikaların karşı olmak düzeyinde kaldığı sürece yıprandığını uzun bir dönemdir dile getiriyor. Formülü de uzun zamandır hazır. DİSK Başkanı Süleyman Çelebi, çeşitli platformlarda ifade ettiği, "neden karşıyız diyoruz, seviyoruz diyelim, sorunlar bitsin!" projesini bu yıl 1Mayıs'ta konjonktürle de gayet denk düştüğünü düşündüğü bir dönemde öne çıkararak, medyadan da bayağı puan toplamayı başardı.

"Savaşı sevmiyoruz", "Kapitalizmi sevmiyoruz", "İşsizliği sevmiyoruz" v.b. sloganlar, bir siyasal perspektifi ortaya koy-

maktan uzak, tam da tersine, bir tür siyasetsizleştirmeyi meşrulaştıran bir işlev görüyor. Bu, sendikalar açısından, işçilerin yüzde 90'ının sendikasız olduğu bir ülkede ve sendikasızlaştırma tüm gücü ile devam ederken başarılı bir savunma taktiği değil, tam tersine uzlaşmacı-korunmacı bir siyasal anlayışın sonucudur. Sendikaların ve özellikle DİSK'in bugün önünde duran insanca bir yaşam ve tam istihdam taleplerine dönük neo-liberalizme ve küresel kapitalizme karşı verilecek mücadele, bu tür savunma güdüleri ile açığa çıkarılan medyatik sloganlarla geçiştirilemez.

Kapitalizm içinde kaldıkça işsizliğe ve çalışma ve yaşam koşullarının gerilemesine engel olacak bir alternatif geliştirmek mümkün değildir. Ancak kapitalizmi ve işsizliği sevmiyoruz diyerek de, kapitalizmin içinden çıkmak mümkün değildir.

Kaynakça:

– *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 1 (1996) ss. 307-320 Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı: İstanbul.
– Fuat Orçun (1993) Türk-İŞ/DİSK: Nereden Nereye? Sosyalist Demokrasi İçin Yeniyol Mart-Nisan ss. 8-30.
– Zeynep Gökçe (1992) "Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Esnek Birikim" *Sosyalist Demokrasi İçin Yeniyol*, Eylül-Ekim-Kasım. ss. 36-40.
– DİSK 11. ve 12. Olağan Kongre Kararları.

IV. Enternasyonal yönetimi toplantısı

IV. Enternasyonal'in iki kongre arasındaki yönetici merci Uluslararası Komite'nin yıllık toplantısı şubat sonu-mart başı gerçekleştirildi. Yaklaşık yirmi ülkeyi temsilen elli delege Pakistan Emek Partisi'nin (LPP) sürekli gözlemci statüsünü kabul etti. Davetli olanlar arasında Birleşik Devletler ISO'dan da bir delege bulunmaktaydı.

Tartışmalar uluslararası durum ve Irak'daki savaş (bir karar onaylandı), radikal partilerin uluslararası buluşmalarının sağlanması, Filiipinlerdeki siyasal durum ve Filipin Komünist Partisi'nin (mao-stalinci) cinai saldırıları ve ülkenin genel olarak siyasal durumu, Lula hükümetinin siyaseti ve Brzilya'da sosyalist bir seçeneğin inşası için yönelişler (Brezilyalı yoldaşlar sürdürülen tartışmalardan sonra iki yöneliş metni kabul edildi), Avrupa'da siyasal durum ve AB anayasasına karşı kampanya, alternatif küreselleşme hareketi ve dünya ve bölgesel sosyal forumların geleceği, Venezüella'da siyasal durum ve "*bolivarcı devrim*"le daynışma (bir öneri kabul edildi) üzerinde yoğunlaştı. Portekizli delegeler büyük bir başarıyla sonuçlanan Sol Blok'un seçim kampanyasını değelendirdiler. Sri Lanka delegesi NSSP'li yldaşlarımız tarafından yürütülen Tsunami kurbanlarıyla yürüttükleri dayanışma kampanyasının ilk sonucçlarını aktardılar. Nihayet, enternasyoal yayınları ve bilanço tartışıldı.

Dünya Emperyalist Saldırısı ve Irak'ın İşgali

1. Amerikan emperyalizmi ve onun müttefiklerinin 11 Eylül 2001'den itibaren dünya ölçeğinde devam ettirdikleri saldırılar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya emperyalist sisteminin durmaksızın uyguladığı stratejik tercihlerle tutarlılık sergilemektedir.

Bu tercihler kapitalizm tarihinin bu safhasındaki yaygın mantık kurallarının tamamından geri kalmamaktadır. Neoliberalizm aslında kapitalizmin kabullendiği sosyal güvenceleri kaldırmayı üstlenmeyi düşünmektedir. İşçi hareketinin içinde var olmuş reformist özü oluşturan "*toplumsal konsensüs*"ü parçalayarak, kaçınılmaz bir biçimde reformist hareketten sapma ve devletin baskıcı fonksiyonlarının güçlendirmesi buna refakat etmektedir.

Öter yandan, bu seçimin dünya ölçeğinde bedelinin, gelişmekte olan ülkelere verilen yardımdaki keskin azalmanın sebebinin emperyalist güçlerin dünyanın geri kalanına neoliberal emirlerini empoze etmeleri için verdikleri borç olduğudur. Diğer bir yandan bu bedel Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen, "*soğuk savaş*" döneminden kalma korkunç askeri harcamaların devamını içermektedir. Amerika'da yapılan bütçe tercihleri bu bağlamda hacmi göstermektedir. Washington'ın askeri harcamaları 500 milyar doların üzerinde ve bütün dünyanın askeri harcamalarının yarısından fazlayken GSMH'nın %5'ini, "*gelişmekte olan ülkelere*" olan yardım ise GSMH'nın %0.15'ini oluşturmaktadır (bu oran Birleşmiş Milletler tarafından skandal bir şekilde minimum hedef olarak %0.7 olarak belirlenmiştir!).

1991 körfez savaşı; dünya petrol rezervlerinin emperyalist kontrolünün, gelecek on yıllarda petrol kaynaklarındaki tahmini yok oluşu düşünüldüğünde ne kadar önemli olduğunun altını çizmiştir. Savaş, Avrupa ve Japon emperyalizmini kışkırtarak Washington'a olan askeri bağımlılıklarını –karmaşık işbirliği ilişkileri ve ekonomik düzeyde yarış biçiminde– doğrulamış, Amerika'nın bu kaynaklar üzerindeki emperyalist kontrolünü güvence altına almak için oynadığı rolü "*vazgeçilmez*" göstermiştir. Bu şu demektir: "Güvenliği sağlamak" amaçlı, NATO'nun görev tanımını ülkelere müdahaleler şeklinde yeniden şekillendirip, kurumu Doğu Avrupa'yı da içine alacak şekilde büyüterek NATO'yu kullanmak ve Japonya-Amerika Güvenlik Antlaşmasının yeniden kazanımı ve değerlenmesi.

Askeri üstünlüğünün dünya hegemonyası için koz olduğu kanıtlandıktan sonra Amerikan emperyalizmi (askeri alanda gerileme yıllarından sonra, Amerikan askeri üstünlüğünün pekiştirilmesi için Reagan'lı yıllarda yapılan hegemonik iyileştirmeler, belirgin bir faktör olmuştur), Sovyetler Birliği'nin de dağılması sayesinde gezegeni karış karış dolaşan askeri ağını tamamlama fırsatı yakalamıştı. Amerikan kuvvetlerinin 1990 yılında Basra Körfezinden kitlesel dönüşünü, önce Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile (1999) daha sonra Bulgaristan'da dahil olmak üzere üç Baltık Cumhuriyeti Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın (2004) NATO'ya katılımı izlemiştir.

Bu genişleme devam etmiş ve halen de Ukrayna'da dahil çoklu ayaklarla bu bölgelerdeki diğer ülkelerle beraber süregelmektedir.

1994'te eski Yugoslavya'daki çatışmalarla başlayıp 1999'da Kosova savaşı ile neticelenen NATO müdahalesi, kurumu bölgede kilit rol üstlenmeye inandırmak için ilk fırsattı. Bu durum, yeni Amerikan hegemonyasının, Orta ve Doğu Avru-

pa'da kutsanmasına katkıda bulundu. Bu ilk müdahaleyi Afganistanda'ki NATO müdahalesi izledi. Amerika Kosova ve Afganistan'da kendisi için hayati önem taşımayan bir görevde yardımcı organizayon olarak NATO'yu görevlendirirken, kendisi için hayati önem taşıdığını düşündüğü körfez bölgesi gibi operasyonlarda tek yanlı doğrudan kontrolünü sağlamak için kurumu devre dışı bıraktı.

2. 11 Eylül saldırıları da "terörizmle savaş" adı altında ideolojik bir bahanenin alt yapısını kurmuş, daha önce bulunamadığı stratejik bölgelere girip emperyalist askeri ağını genişletmede büyük bir ilerleme sağlamasının önünü açmıştır.

Afganistanda'ki askeri müdahale yalnızca Taliban rejimini yıkma ve El-Kaide örgütünü parçalama amacı gütmemişti. Bütün bunların da üstünde amaç; Kafkasya'dan Çin sınırlarına kadar genişleyen stratejik bir bölgede, danışmanlıktan üs hizmetlerine kadar çoğalan bir yapıda kalıcı doğrudan Amerikan askeri varlığını yerleştirmekti: Bu bölge Afganistan'ın kendisi, Gürcistan ve Azerbaycan'la birlikte eski Sovyet cumhuriyetlerini (özellikle Özbekistan ve Kırgızistan) kapsamaktadır. Hazar denizi havzası ve Orta Asya yalnızca hidrokarbon açısından (gaz ve petrol) zengin olmayıp aynı zamanda Avrupa Rusya'sı ve Çin'i bağlayan kıtasal toprakların kalbi üzerinde stratejik öneme sahip bölgelerdir. Rusya ve Çin Washington'ın gözünde dünya hegemonyası için iki ana potansiyel rakiptir.

Irak'ın işgali, Amerika emperyalizminin gelişimi için 1990'lardan itibaren büyük bir proje olmuştur. Suudi krallığı ve Körfez'in diğer petrol otokrasilerinin gardiyanlığı ile birleştiğinde Washington'ı neredeyse dünya petrol rezervlerinin yarısını kontrol eder bir pozisyona getirmektedir. Bu proje, baba Bush'un da Bağdat'a kadar gidip Irak'ı işgal etmesinin önünü kapayan aynı politik sebeplerle bugüne kadar ertelenmiş-

ti. Oğul Bush yönetimi "*terörizm karşısavaş*" adına işgali politik olarak haklıymış gibi gösteren bugün için kamuca kurgulanan yalanlara başvurmuştu.

3. Afganistan ve Irak savaşlarının her ikisi de –ve böylece bütün olarak dünya emperyalist sisteminin de– Amerikan emperyalizminin gücünün de sınırlarını da göstermiştir.

Vietnam Savaşı'nın sonuyla birlikte Pentagon stratejisini; çok büyük "sermaye yoğunluklu", ABD'nin ezici üstünlük alan olan askeri bilgi teknolojisine dayalı, beşeri kaynakların aleyhine savaşlara yönlendirdi. Vietnam Savaşı Amerika'yı askeri kuvvetler üzerindeki güveni minimuma indirme gerekliliği konusunda ikna etti –kuvvetlerin moral bozukluğuyla birlikte büyüyen savaş karşıtı hareketin gücü bu sonuca katkıda bulundu. Sonuç çeşitli emperyalist ülkelere yayılan orduların profesyonelleştirilmesi oldu.

Dünyada hiçbir ülkenin Amerika'nın konvansiyonel silahlar vb. ateş gücüyle baş edecek gücü yoktur. Bu durum Amerika'nın 1991'den beri askeri amaçlarına tamamen ulaşmasını kolayca açıklamaktadır. Buna ek olarak, rakipsiz Amerikan askeri bütçesi sayesinde Amerika askeri gücü ile dünyanın geri kalanının gücü arasındaki fark gittikçe açılmaktadır. Bununla birlikte, sınırlı sayıda askeri personel Amerikan gücünün büyük kısmına hükmetmektedir.

Pentagon'un hemen hemen 150 bin askerini Irak'ta konuşlandırmak zorunda olması ve hareket ettirememesi, Washington'ın esneme sınırlarını tehlikeye atmakta ve İran gibi ülkeler üzerindeki caydırıcılık kabiliyetinin azalmasına neden olmaktadır. İnsani limitler dışında ekonomik limitler de göz önüne alındığında, üstün gayretlerle desteklenen askeri bütçe nedeniyle baş döndürücü bir şekilde yükselen cari açık göze çarpmaktadır. Bu bağlamda yine de Washington'ın manevra

yapacak oldukça sahası mevcuttur (açık, özellikle vergi kesintilerinden kaynaklanmaktadır).

Yüksek "sermaye yoğun" silahlı kuvvetlerin sonucu olarak Amerikan askeri gücünün ikinci handikapı Afganistan ve Irak'ta iki şekilde kendini göstermiştir. Teknolojik kudret, geleneksel bir orduyu yenebilir ama bir halkın boyun eğdirilmesi için yeterli değildir. Washington Irak'ta çabalarını en yüksek seviyede gösterse de bu ülkeyi kontrol edememektedir.

Hamid Karzai'nin kukla rejiminin gerçek gücü, Kabil ve iki üç şehrin sınırları içinde geçerli iken, Afganistan, savaş prenslerinin ve uyuşturucu tacirlerinin insafına kalmıştır. Amerika bile, düşman olan orta büyüklükteki bir ülkeyi kontrol ederken Vietnam savaşında olduğundan daha aciz kalmaktadır.

4. Amerika, 15 yılı aşkın bir süre yurtdışında ağır saldırılar biçiminde askeri müdahaleler gerçekleştirmesine engel olan "*Vietnam sendromu*"nun kısmen üstesinden gelmiştir.

Diğer taraftan 1990'ların başında Stalinist sistemin Doğu Avrupa'da parçalanması ve bu "*post-komünist*" ülkelerin azgın piyasa ekonomilerine olan vefa borcu –ki bunların şampiyonu Amerika idi– dünya kapitalizminin hegemonik durumunun ideolojik açıdan aşırı güçlenmesine ve meşrulaşmasına sebep olmuştu.

Diğer yandan Stalinist sistemlerin bahsedilen çöküşü dünya solunun büyük bölümüne hem ideolojik hem de politik yönden büyük darbe vurmuştur. Çeşitli ülkelerde gerici politik veya dinsel güçlerin doldurduğu muhaleefet alanları bıraktı. Bu güçler emperyalist hegemonyaya meydan okumaya kalktığında, bu durum emperyalist ülkelerin halkları arasında daha az hoşgörüyle karşılanmıştır. Bu şartlar güçlü anti-savaş hareketlerinin oluşması olasılığını düşürmüştür.

Bununla birlikte, "*Vietnam sendromu*"nun hâlâ var oldu-

ğunu da hesaba katmak zorunda kalan Washington, kendi "*insancılık*" ve "*demokratik*" iddialarıyla inandırıcılık kazanmak için 1989'dan beri batı kamuoyunda iğrenç sayılan hedeflere saldırmıştır. Noriega (Panama, 1989)'dan Taliban ve El-Kaide (2001)'e; Saddam Hüseyin (1990-91), Bosna'da Sırp güçleri (1994-1995) ve Miloseviç (1999) Amerika ve ittifakları tarafından seçilen hedefler hep aynı kategoriye aittir.

5.Bu durum Irak'a açılan savaş ve onun işgaliyle değişmiştir. Geçmiş onbeş yıl içinde yapılan emperyalist savaşların içinde bu en son olanı, yalanlanamaz bir şekilde dünya kamuoyu önünde en az meşru olanıydı.

Saddam Hüseyin rejimi zaten 1991'de emperyalist saldırının hedef tahtası olmuştu ve Irak o tarihten itibaren, katliamlarla sonuçlanan bombalamalar ve ambargolarla yüz yüze bırakılmıştı. Rejim bir kere iğrenç bir saldırıya hedef olmuş olsa bile, hiçbir argüman Washington'ın ülkeyi işgalini haklı gösteremedi. Washington, Irak'ın sahip olduğunu düşündüğü "*kitle imha silahları*" (Oysa Irak Birleşmiş Milletler müfettişlerine kayıtsız şartsız yetki vermek konusunda anlaşmıştı) veya El-Kaide ve Baas rejimi arasındaki ispatlanmış bağlantılar bulunduğu gibi yeni yalanlar icat etmek zorunda kaldı. Bütün bu argümanların inandırıcılığı öylesine azdı ki Washington için Irak işgalin sebebi göz kamaştırıcı bir biçimde ortadadır –petrol.

Emperyalist güçlerin kendi aralarında düştüğü anlaşmazlık bu bahanelerin zayıflığını daha da kötü orataya çıkarmıştır. (İdeolojik bakış açısından hareketle Rusya ve Çin muhalefeti tek başına bu ağırlığı kaldıramamış, Kosova Savaşı örneğinde de görüldüğü üzere, bu bağlamda Moskova ve Çin'in güvenilirliği azalmıştır.) Irak'ın işgaline karşı Fransız ve Alman muhalefeti ise savaşın meşruiyetinin altını kazımıştır.

Paris için, Saddam Hüseyin rejiminin ortağı ve imtiyazlı tedarikçisi olarak (bu arada Moskova da aynı biçimde) Amerika işgali altındaki Irak'ın görünümü, Fransız sermayesinin ve Fransız devletinin ilgisinden büyük oranda mahrum kalmıştır. Berlin'deki Schröder-Fischer hükümeti açısından ise işgal, kazandığı seçimden ibaretti: Şansölye Schröder, Almanya'da hoş karşılanmayan Irak işgaline karşı çıkarak yeniden seçilmesine katkıda bulunmuştur ki yenilgisi, uyguladığı sosyal-liberal politikalar göz önüne alındığında yaygın bir biçimde öngörülmekteydi. Evet hem Almanya ve hem de Fransa Irak'a karşı saldırıyı kolaylaştırmıştır –Almanya, Amerika'nın sınırsız malzemeyi bölgesinde kullanmasına izin vermiş, Fransa Amerika'ya hava sahasını açmıştır– ve arzu ettikleri olmuştur.

Bu faktörler, Avrupa anayasası antlaşmasının, Avrupa Birliği'nin NATO'ya demir atmasını tamamladığı şu günlerde Amerika'yla ilişkili alternatif askeri özerk emperyalist güçlerin varlıklarının sınırlarını göstermiştir. Kibiri ve tek yanlı tutumunun sınır tanımadığı Bush yönetiminin nazarında, müttefikler emperyalizmi içerisinde, Amerikan hegemonyasının isteklerinin göz önüne alınmadığı askeri-politik bir dünya yönetiminin daha fazla ileri gidemeyeceğidir. Hiçbir devletin yerini doldurmayı iddia edemeyeceği, ana görevi dünya kapitalizminin silahlı gücü olmak olan Washington'ın rolünü ya da Washington'la ortaklığı sorgulamanın mümkün olan bir yöntemi yoktur.

6. Washington, Londra ve müttefiklerinin ideolojik ve politik handikapı ise büyük ölçekte bir savaş karşıtı hareketin oluşmasına imkan vermiş olmalarıdır. Bunun doruk noktası, dünya çapında daha önce benzeri görülmemiş bir seferberlik seviyesine ulaşmış olan 15 Şubat 2003 hareketidir. Fakat bu hareket ne Irak'ın işgalini önleyici ne de işgal güçlerinin Irak'tan çekilmelerini zorlayıcı bir güç olmuştur.

Amerikan'ın kendi içinde de benzer savaş karşıtı hareket; 11 Eylül 2001'in ideolojik iklimi ve Amerikan egemen sınıfının ittifakı karşında her ne kadar zorlansa da bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda 15 Şubat 2003'te Newyork ve diğer şehirlerde yapılan gösterilerin büyüklüğü oldukça etkileyiciydi. Fakat bu hareket her ne kadar Vietnam savaşının ilk aşamasında yapılanlardan daha önemli olsa da henüz Washington'ı geri adım attıracak kadar güçlü değildir.

Diğer taraftan, dünya savaş karşıtı hareketi saldırıyı önlemek için etrafında doğru bir şekilde seferber olmaya çalışırken (ki verilen kısıtlı zaman aralığında oldukça zordu), Amerika'nın oldukça açık amacı olan uzun süreli işgal karşısında, sürdürülebilir bir perspektif inşa etmek açısından kendisini yeterli olarak konuşlandıramamıştır.

15 Şubat 2003'te en yüksek noktasına ulaşan seferberlik hareketi, ulusal seviyelerde yada uluslararası gün ve kampanyalarla devam etmektedir. Fakat hareketin düzeyi işgalin öncesinde ulaşılan seviyeden geride kalmıştır. Bu zayıflığı daha da ağırlaştıran, Amerikan başkanlık seçimlerinde gerçekte her iki esas adayın da Irak işgalinin tartışılmazlığı konusunda prensipte kesin anlaştıklarını göremeyen seçimçi yanılsamalardır. Tüm bu olup bitenler George W. Bush'un yeniden seçilmesini sağlarken, bu zaferi Bush saldırgan emperyalist politikalarının onaylandığının kanıtı olarak yorumlamış ve değiştirdiği yönetici kadrosunun da belirttiği üzere bu politikalarını daha da yoğunlaştıracağının sinyallerini vermiştir.

Daha çok manevra yapabilecekleri hissiyle, Bush yönetimi saldırgan politikalarını ve davranışlarını daha da ileri götürerek, yalnızca Orta Doğu'da değil Latin Amerika'da –Kolombiyadaki askeri müdahalaye ek olarak Kuba ve Venezüela topun ağzındadır– veya Uzak Doğu Asya'da özellikle Kuzey Kore'ye

karşı göstermektedir.

7. Savaş karşıtı hareketin zayıflamasının en büyük nedeni işgalin ilk evrelerinde Washington ve Londra'nın kazandığı birtakım ideolojik güvenirlik işaretleridir.

Baas diktatörlüğünün yıkılmasından sonraki ilk dönemde işgal kuvvetlerine karşı Irak halkının göstermediği saldırganlık, ideolojik olarak savaş karşıtı hareketin silahlanmaması için bir gerekçe olamazdı –Irak halkının gösterdiği hoş geldiniz gösterisi Washington ve Londra'nın tahmin ettiğinden oldukça uzaktı. Buna ek olarak, işgal kuvvetleri "*kitle imha silahları*" izi üzerinde olduklarını hâlâ halka inandırmaya çalışıyorlardı.

Bir yanda "*kitle imha silahları*" yalanı gün ışığına çıkarken diğer yanda ülkenin idaresinde Bush yönetimi ile savaş sonrası geçici yönetimin yaptığı büyük hataların sonucunda, bu avantaj yerini işgal güçlerine karşı dayanılmaz saldırılara bıraktı. Her şeye rağmen, Bush yönetimi işgal güçlerine "*direniş*"in bir parçasının en nefret edilen karakterini kullanarak –en çok spekülasyona açık ve medyanın kasten en çok ilgilendiği bölüm– bir kez daha savaş karşıtı hareketin güçlenmemesine sebep olmuştur.

İşgalin başlamasından birkaç ay sonra işgal kuvvetlerine karşı sürekli büyüyen silahlı operasyonların belirmesi önemle ayırt edilmesi gereken iki eğilimin sonucudur. Bir yanda, çoğu kez lokal hatta bireysel olan bu saldırılar, işgal güçlerinin kibir ve zalimliklerinin doruk noktasına ulaştığı mazlum şehir Felluce'nin 2004'te yaşadığı saldırıya cevap niteliği taşımaktadır.

Diğer yanda, bazı saldırılar da organize olmuş çetelerin işidir ki bunların arasında ikisi kaynakların büyük çoğunluğuna sahiptir: Baas rejiminin gizli servisinden geriye kalanlar, rejim parçalandıktan sonra yeniden toparlanmış ve hatırı sayılır mali ve askeri desteği emrinde bulundurmaktadır; ve Sün-

ni köktendincilerin fanatik kanadı, El-Kaide modasından sonra Irak dışında ortaya çıkmışlar ve Baas rejiminin düşmesinden önce de faaliyet göstermişlerdir.

İşgal güçlerine karşı silahlı mücadele, tamamen ulusal direnmenin meşru yoluyken, az önce bahsi geçen iki örgüt işgal güçleriyle yapılan doğrudan mücadele ile Irak halkının çeşitli kesimleriyle giriştiği gerici ve yarı-ırkçı mücadeleyi birbiriyle karıştırmaktadır: Şiilere karşı bölücü saldırılar, Kürtlere karşı etnik saldırılar ve yabancı düşmanlığı temelli ve bu savaşta neredeyse hiç sorumluluk sahibi olmayan özellikle göçmen işçilerin boğazlarını keserek gerçekleştirdikleri.

Meşru ve gayrimeşru mücadele yollarını ayrıştırarak ikinci tip yöntemi kınamak ve savaş karşıtı hareketi yoğun bir biçimde yeniden başlatmak zaruri bir durumdur. Hareket açıkça 1991'de ve yeniden 2003'te Saddam Hüseyin'i, 1999'da Miloseviç'i, 2001'de Taliban ve Üsame Bin Ladin'i kınamış, bir yandan da bu zorlamaların doğasının iğrençliğinin emperyalist müdahalelerin haklılığını yansıtmak bir yana, bunların kendilerinin daha öldürücü olduklarını açıklamıştır. Irak'taki gerici mücadeleyle araya mesafe koymanın zorunluluğu ile gerici güçlerin barbarlıklarının Amerikan emperyalizminin trajik bir biçimde Guantanamo, Ebu Garib ve Felluce'de yaşattıklarının yanında karşılaştırılamaz biçimde küçük kaldığı ortadadır.

Aynı zamanda, radikal emperyalizm karşıtları, silahlı mücadele de dahil bütün meşru yöntemlerle işgale karşı Irak halkının direniş hakkıkının savunulmasını, emperyalist ülkelerde kurulması gereken mümkün olan en geniş savaş karşıtı hareketten ayırmak durumundadırlar. Bu geniş platform Amerikanın ve müttefik güçlerin askerlerini Irak'tan çekmeleri üzerine odaklanmalı ve Irak direnişine desteği içermemelidir. Çünkü böyle bir destek sadece seferberliğin kendisini kısıtlar. Geniş platform

bununla birlikte, her ülkenin şartları elverdiği ölçüde, her iki işgalin ne kadar çok aynı politik bölgeye ait olduğunu görerek Israil'in Filistin'i işgaline muhalefeti de içermelidir. Aslında Israil'in Filistin'i işgali bu noktadan sonra insanları Irak işgali çerçevisinde yoğunlaştırmak için önemli bir manivela kolu olmuştur.

8. Silahlı eylemler, Irak halkının Irak'ın işgaline karşı direnişlerinde seçtiği yollardan sadece biri. Bir diğer yol ise politik mücadele ve bu çoğunluğun tercihi.

Her şeyden önce, işgale karşı direniş, kendisini Saddam Hüseyin rejiminde ayrıcalıklı bir konumda gören Sünni-Arap azınlık tarafından başlatıldı. Yine de Sünni Arap topluluğunda bile çoğunluk –Müslüman Ulema Birliği gibi gruplarca temsil edilen– meşru eylemler ve terörizm olarak adlandırdıkları arasında kesin bir ayrım yapıyor.

Büyük bir çoğunluk tarafından meşru silahlı direnişe verilen destek, eşit ölçüde geniş bir çoğunluk tarafından işgale karşı politik mücadele için yapılan tercih ile, her iki mücadele biçiminin birbirini tamamlayıcı olduğu düşünüldüğü için, el ele gidiyor.

Son derece açık nedenlerle, ülkedeki diğer geniş azınlık –1991'de ABD koruması altında *de facto* özerklik kazanana kadar tarihsel olarak tüm Irak hükümetlerince baskılanan Kürtler (çoğunluğu Sünni)– işgale karşı direnişe katılmıyor.

Ülkenin Şii Arap çoğunluğu içinde baskın olan tercih işgale karşı politik mücadele tercihi. Bu tercih işgale en radikal şekilde karşı çıkan dinci Şii müslüman hareketin (Muktada al-Sadr tarafından yönetilen, kendisini saldırıya başvurmadan politik mücadele ve silahlı kendini savunmanın birleşimiyle sınırlı tutan köktenci akım) tüm kesimleri tarafından da paylaşılıyor.

Irak Şiileri arasında Ayetallah Sistani –politik önderliği iktidarı kendi ellerine almadan kontrol altında tutmak isteyen

Irak Şiilerinin ruhbanlarının çoğunluk akımını temsil eden geleneksel dini lider– tarafından yönetilen çoğunluk akımı, politik mücadeleyi işgalin başından beri Irak'ta bir çoğunluk yönetiminim kurulmasına giden yol ve yabancı askerlerin geri çekilmesi için bir adım olarak öne çıkardı. (Şiilerin tarihlerinde ilk kez ülkenin geleceğini tayin etmede önemli bir söz sahibi olabilmesi fırsatı için).

Bu politik mücadelenin ilk evresi Ayetullah ve ABD valisi Paul Bremer arasında anayasal prosedür konusunda bir çatışma olarak yaşandı. Bremer'in anayasayı yazanların işgal güçlerince atanmalarını temel alan bir prosedürü dayatmayı amaçladığı, Ayetullah'ın ise demokratik olarak seçilmelerini talep ettiği bu karşı karşıya gelme Washington'ın bölgeyi demokratikleştirme misyonundaki iki yüzlü iddialarının en iyi reddini oluşturur.

Bu karşılaşma Ayetullah'ın zaferiyle ve BM'nin aracılığının ardından 30 Ocak 2005'in genel seçim tarihi olarak belirlenmesiyle bitti. Sünni bölgelerinde seçime katılmaya karşı kışkırtıcı terörist tehdit ve bu bölgelerde sonuç olarak seçilme oranının düşük olması olasılığı ile karşı karşıya kalınca Sünni topluluğun önder politik güçleri boykot ve böylelikle Sünnilerin kaçınılmaz temsil altı kalmalarına onay vermeme çağrısında bulundular.

Oy kullanma hakkı olan Iraklıların neredeyse yüzde altmışı (kullanılan kayıtlar ambargo altında tutulan listelere dayanıyordu, böylelikle nüfusun tamamını kapsıyordu) oy sandıklarına özellikle Irak'ın Arap bölgelerinde çok güç koşullar altında gitti. Washington tarafından güçlü bir şekilde desteklenen kukla Allawi'nin listesi, kullanılan oyların yüzde on beşini bile alamayarak ezici bir yenilgiye uğradı.

Kurucu Meclisteki sandalyelerin çoğunluğu Ayetullah Sistani'nin başını çektiği ve örgütlü temel güçlerinin İran'a bağlı

köktenci akımlar olduğu seçim koalisyonuna gitti. Bununla birlikte, ülkeyi yönetmek meclis çoğunluğunun üçte ikisini gerektiriyor ki bu da farklı grupların ödünde bulunmalarını zorunlu kılıyor. Buna ek olarak, seçilen gruplar büyük oranda temsil altı kalan Sünnilerin liderlerinin dahil edilmesi ihtiyacında hemfikirler.

Seçimler için oluşturulan Arap listesinin büyük çoğunluğu, çoğunluk koalisyonu da dahil, işgalci askerlerin geri çekilmesini programlarına dahil ettiler. Fakat egemen akımlar geri çekilmenin orta vadede olmasını, işgal güçlerine kendi kontrollerinde bir devlet aygıtı kurmaları ve güçlendirmeleri için zaman verilmesi gerektiğini düşüyorlar ve böylelikle de geri çekilmeden sonra oluşabilecek bir kaosun önüne geçileceğini hesap ediyorlar. Bu hesap, eğer samimi ise (her zaman durum bu olmuyor: kukla Başbakan Allawi askerlerin çekilmesinden bahsettiğinde, mesela, iki yüzlülük ortada) son derece dar görüşlüdür.

2003 baharından bu yana işgalin tarihi bizzat kendisinin ülkedeki kaosu ve uçlarda en fanatik terörist grupların ortaya çıkmasını körüklediğini açıkça gösteriyor. Buna ek olarak, bugün işgal zaten halihazırda, "böl ve yönet" politikası için, özellikle dini ve etnik bölünmeleri hedefleyen bir gerilimi yükseltme stratejisini güdüyor ve yarın daha fazla güdebilir.

Bunun dışında işgalin başlamasından beri Washington tarafından Washington'un seyirci kalmayı reddettiğini ve Irak'ta İran tipi bir rejimin kurulmasına izin vermeyeceğini ifade eden, kibri klasik bir biçimde kolonyal, artan sayıda bildiri yayımlandı. Bunlar, Washington'un Tahran'a karşı ve Lübnan'da Hizbullah'tan Suriye rejimi aracılığı ile İran'a uzanan bölgesel "şer hattı"na karşı kışkırtıcı savaş tehditleriyle ilişki içinde görülmeliler.

İran'la müttefik bir Irak hükümetinin başa geçmesi bu açıdan Washington için tam bir felaket olacaktır ve bu senaryoyu engellemek için her şeyi yapacaktır: Her şeyden önce çoğunluk koalisyonunu bozmak, sonra İran'la bağlantılı akımların "hassas" bakanlıklara (İçişleri, Savunma, Petrol) girmelerini engellemek ve son olarak da tarikatçı ve etnik gerilimleri güçlendirmek. Bu hususlar göz önüne alındığında, seçimlerden çıkan Irak hükümeti nasıl bir tavırda olursa olsun, savaşkarşıtı hareket hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde işgalci askerlerin Irak'tan derhal çekilmesini talep etmeyi sürdürmelidir. İşgalin karşıtının kaos olduğu iddiası bugün (ülkede bir meclisin ortaya çıktığı göz önüne alınırsa) daha önce olduğundan çok daha asılsızdır. Bir Irak devletini yeniden kurmak tamamen egemen olduğu taktirde daha kolay olacaktır.

Savaş karşıtı hareketin Irak konusunda sloganları şunlar olmalıdır: işgal güçlerinin derhal, tamamen ve koşulsuz geri çekilmesi; Irak halkının kendi politik geleceğini tam bir özgürlük ve egemenlik içinde tayin hakkı; Kürt halkının kendi geleceğini tayin hakkı.

Savaş karşıtı hareketin nesnel perspektifi, Irak'ı işgal eden "gönüllü koalisyonu"nun daha fazla ülkenin askerlerini geri çekmesiyle parçalanmasında ve kamuoyu nezdinde, Amerikan kamuoyu da dahil, geri çekilme desteğinin sürekli artışında örneklendiği gibi gittikçe ilerlemekte.

Dördüncü Enternasyonal seksiyonları 19 Mart 2005'teki Irak işgaline karşı enternasyonal eylem günü için mobilizasyona kendilerini azimli bir şekilde dahil edeceklerdir. Savaş karşıtı harekete uzun soluklu bir perspektif vermek amacıyla dünya çapında savaş karşıtı mobilizasyon için bir takvim oluşturulmasını savunacaklardır.

Venezüella devrimci süreciyle dayanışma

Venezüella, önceki rejimden politik, ekonomik ve toplumsal alanlarda olduğu kadar emperyalizmden de kısmi bir kopuş olarak nitelendirilebilecek bir süreçten geçiyor. Venezüella sosyal bir dönüşüm yolunda –bu projeyi Latin Amerika'daki diğer dönüşümlerle bağlama umuduyla– ilerliyor.

Son yıllardaki kamu sağlığı projeleri, okuma-yazma ve okula kayıt kampanyaları, kooperatif kurma önceliği, tarım reformu ve ticari balıkçılık sistemi reformlarındaki kayda değer gelişmeler bu süreci işleten toplumsal önceliklerin önemli işaretleri.

Venezüella, uluslararası alanda ise Amerikan Emperyalizmine karşı durdu (Kolombiya Planının reddi, ALCA'nın reddi, topraklarında Amerikan askerlerini kabul etmeme, Küba ile yakın ilişki, emperyalist savaşların kınanması). Venezuella küresel adalet hareketi için gittikçe daha fazla referans noktası haline geliyor.

Kitlesel mobilizasyon bu politik kopuşları mümkün kılan belirleyici öğe oldu: Nisan 2002'de hükümet darbesine karşı savaşmak ya da tüm toplumsal programları (eğitim, sağlık, konut, su vb.) mümkün kılan halk örgütlenmesini gerçekleştirmek.

Süreç burjuva demokratik kurumlara saygı çerçevesinde yol alıyor. Devleti dönüştürme çabalarına karşın bu kurumlar yolsuzluk ve çıkar yuvaları olarak kalmakta ve hükümet tarafından belirlenen politikaların önünde engel oluşturmaktalar.

Devrimci süreç henüz ezilen sınıflar için devrimci bir zafere dönüşmedi. Direniş Venezüella sağından olduğu kadar

"Chavist" çoğunluğun bazı kesimlerinden de geldi. Süreç hâlâ devrimci dinamiklerle kapitalizmin ehlileştirilmesine yönelik eğilimler arasında tartışmalı.

• Venezüella devrimci süreci ile dayanışma ve bilgilendirme kampanyaları düzenlemek: Dördüncü Enternasyonal internet sitelerinde Venezüella'ya ayrılmış sayfa açmak; sendikal ve politik deneyim paylaşımı; toplumsal dönüşümün olumlu sonuçlarının duyurulması; sosyal-liberal seçenekten ayırt edebileceğimiz Venezüella deneyiminin önemi; hakim sınıflara karşı durmak için kitle mobilizasyonunun temel önemi.

• Bolivya devrimi ile dayanışmamız bağlamında devrimin radikalleşmesini politik müdahalelerinin merkezi ekseni haline getiren tüm kesimleri destekliyoruz. Bu kesimlerle politik işbirliği planlamak, uluslararası toplantılarımıza davet etmek ve parti inşa anlayışımızı ve bir enternasyonalin rolünü tartışmak için bağlantıya geçeceğiz.

• Bir kısmı Ocak 2006'da Venezüella'da yapılacak olan 2006 Dünya Sosyal Forumu küresel adalet hareketinin Venezüella'daki halk örgütlenmeleri ile bağlarını güçlendirmesi ve dayanışmasını ifade etmesi için kilit önemde olacaktır.

• Yoldaşlarımız Bolivya süreci ile ilişkili Halkların Gücü Kongresi, Dünya Gençlik Festivali (Ağustos 2005) gibi eylemliliklere katılmalıdır. Sendikalarımızda yeni sendika federasyonunun (UNT) oluşması ve üyeleri dahil etmenin mümkün olduğu her yerde sendikal dayanışma eylemlerinin düzenlenmesi için uğraşmalıyız.

• Venezüella sürecine katılımcı demokrasi konusundaki deneyimlerimizi, özellikle Brezilyalı yoldaşlarımız aracılığıyla, paylaşarak katkıda bulunmayı öneriyoruz.

Brezilya'daki Duruma Dair Karar Metni

1- İki yıllık Lula hükümeti deneyimi bu hükümetin yönelimini ve yürüttüğü politikaları yeterince açık göstermiştir. Bu, sermayenin temsilcileriyle yapılmış bir koalisyon hükümetidir ve parlamenter sağa dayalıdır. Neo-liberal ekonomik ve finansal politikaları uygulayan, dolayısıyla Brezilya'daki yoksulluk ve toplumsal dışlama gibi özsel problemlere çözüm üretme ve emperyalizme karşı durma kapasitesi olmayan bir hükümettir. Bu iki yıllık deneyim ayrıca politikalarının içsel dinamiklerinin değiştirilemeyeceğini de göstermiştir.

2- Hükümetin temel ekonomik ve siyasal ölçüleri, finansal piyasalar ve uluslararası kuruluşlar ile bunların Brezilyalı müttefikleri tarafından belirlenen çerçeveye uymaktadır: kamu borçlarını ödemek için bütçe fazlasını artırmak; faiz oranlarının yükseltilmesi, sosyal programların sınırlandırılması, ulaşılamayan tarım reformu hedefleri, asgari ücretin makul düzeye çıkarılmasının reddi, kamu çalışanlarının emekli maaşlarının altının oyulması, özelleştirmelere yol açacak üniversite karşı reformu, sendika bürokrasisini güçlendirecek ve işçilerin haklarının kısıtlanması olasılığının önünü açacak sendika karşı reformu, çalışma hakları karşı reformu olasılığı.

3- Bu koşullarda, halk sınıflarının gereksinim ve taleplerini karşılayacak –ücret artışı, milyonlarca iş olanağının yaratılması, kamu hizmetlerinin savunulması, toprak reformunun hızlandırılması, finans piyasalarına değil sosyal önceliklere hizmet edecek bir bütçe ve mali politikalar– Lula hükümetinin politikalarına karşı ileri sürülmektedir.

4- Hükümetin genel yönelimi, sol-kanat bakanları ya salt ke-

falet politikalarına mahkum etmekte ya da hiç de kendilerinin olmayan politikaların tamamının tutsağı haline dönüştürmekte. Bu iki yıllık deneyim açıkça göstermiştir ki, anti-liberal, anti-kapitalist bir sosyo-politik işçi bloğu kurmak varolan hükümeti desteklemek ya da içinde yer almakla çelişkilidir.

5- Lula hükümetinin oluşumundan bu yana Enternasyonal içinde DS'nin [IV. Enternasyonal üyelerinin örgütle olduğu Sosyalist Demokrasi eğilimi] bu hükümete katılımı ve bu katılımın şekilleri (sosyal hareketler içindeki rol) hakkında endişe, kuşku ve görüş ayrılıkları vardır. Yine de Enternasyonal, bu sürecin başlangıcında, DS bu konudaki kararını bir kere verdikten sonra, Brezilyalı yoldaşların büyük çoğunluğu tarafından ortaya konulan argümanları dikkate alarak herhangi bir kararı oylamama ve bu sürece eşlik etme kararı almıştır. Son Uluslararası Komite toplantısında (Şubat 2005) bir tartışma süreci (Enternasyonal Tartışma Bülteni aracılığıyla) başlatıldı. Enternasyonal, şimdiye kadar Lula hükümetine katılım konusunu ülkenin karakteristiğini, PT'nin tarihini ve sosyal, sendikal hareketlerle bağını dikkate almayan dogmatik terimlerle ele almaktan kaçınmıştır. Geçmiş iki yılın deneyiminden ve Madde 1 ve 4'de ortaya konulanlar not edildikten sonra Lula hükümetinde herhangi bir pozisyonda, bakanlık düzeyinde ya da politik sorumluluk içeren herhangi bir görevde yer almanın Brezilya'da programatik duruşumuzla tutarlı bir alternatifin inşası ile bağdaşmayacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

6- Bugün yola koyulan yeni örgütlenmeler, Brezilya solunun politik yeniden şekillenmesi için kompleks bir sürecin önünün açıldığına işaret ediyorlar. Bu süreç, bir sosyalist kitlesel politik alternatif kendini konsolide edene kadar, az ya da çok uzun bir dönem devam edebilir. Bu yeniden şekillenmenin her bir sektördeki temposu ve biçiminin ötesine bakarak tüm

anti-kapitalist öğelerin birleşmesi için çalışmak bugün için en önemli görevdir.

7- UK, DS içindeki strateji tartışmalarını ve ayrılıkları ve ayrıca bir akımının PSOL'un oluşumuna katılmış olmasını kaydeder. Bu bölünmeyle karakterize olan bir durumda ve gelecekte başka ayrışmalar riski altında UK, Brezilya'daki tüm DE bileşenleriyle –Enternasyonalin tüm haklarıyla birlikte üyesi olarak kalan bileşenlerle– Lula hükümetine karşı bir politik alternatif yaratma perspektifi içinde tüm bu bileşenlerin eylemde birliğini, diyalogu ve ilişkiyi teşvik amacıyla ilişkide kalmaya karar verir.

Sosyalist Demokrasi'ye Mektup

Ocak 2005, Paris

Sevgili Arkadaşlar ve Sosyalist Demokrasi'li Yoldaşlar,

Lula'nın başkanlığı yarı yoluna ulaşmış durumda. Dolayısıyla, Kasım ayında yapılacak belediye seçimleri, 2006 yılı hazırlıklarının damgasını vurduğu bir dönemin eşiğinde, geçici bir bilanço çıkarmak için iyi bir fırsat sunuyor. Gelecek Dünya Sosyal Forum'una katılamayacağımız ve tartışmalarınıza bireysel olarak katkıda bulunamayacağımız için size Brezilya'daki duruma ve bunun uluslararası yankılarına ilişkin bazı düşüncelerimizi gönderiyoruz.

1. Geçen iki yılın sonundaki temel soru, hükümet politikalarını nasıl tanımlayabileceğimizdir. Kelimenin tam anlamıyla sosyal-liberal olarak tanımlayabiliriz. Bu, onların IMF ve benzer uluslararası kuruluşlardan aldıkları bir övgüdür. Sosyalist Demokrasi'nin (DS) 2003 yılının Kasım ayında yapılan 7. ulusal kongresinde açıkça ortaya koyduğu gibi: '*Lula hükümetinin ilk sekiz ayı, muhafazakar ekonomik politikalara ve diğer taraftan, değişim için cüzi adımlara karşın, burjuvazinin geniş kesimlerini içeren birlikler sistemi kurmakla geçmiştir*' (II, 1). Ayrıca, '*Makroekonomik politikalar tamamen IMF reçetelerinden ibarettir*' (II, 2). Yerel seçimler (Kasım 2004) bilançosunda DS liderliğinin (GT) ortaya koyduğu gibi: "*Yükselen faiz oranları, bütçe fazlalığında bugüne dek benzeri görülmemiş bir artış, finans kapitale ve sözüm ona pazarlara olan bağımlılık ülkeyi boğmaktadır.*"

Ne yazık ki, DS çoğunluğunun geçen yılki gündelik pratikleri konferansta kabul edilen görüşlerle pek uyumlu değil. Bu

koşullarda hükümetin politikalarını kabul etmek, kendilerini açıkça ortaya koydukları somut değişimler karşısında kararsız kalmak ve hükümette görevi olan yoldaşların uyuşmazlıklarını bile açıkça ifade etmeden hükümetin bir parçası olması nasıl mümkün olmaktadır?

2. Konferans kararından anlaşıldığı üzere hükümetin ilk zamanlarında '*hem hükümet politikaları arasında hem de hükümetle onu seçen toplumsal güçler arasında dinamik bir çatışma*' ortaya çıkmıştı (II, 12). Kararın çıkardığı sonuç, '*hükümetin gidişatı konusunda hem DS içinde hem de parti düzeyinde bir anlaşmazlık*' olduğuydu (V, 9). Fakat hükümet ile parti arasında temel bir farklılık vardır. Parti, toplumsal hareketlere dayalı en az yirmi yıllık mücadele ve deneyimlerin sonucudur. Böyle bir politik tarih kendini, partinin kendini tanımladığı biçimle hükümetin yönlendirdiği mevcut pratikle ortaya çıkan iç çelişkilerde göstermektedir. PT'nin meşruiyetine ve mirasına sahip çıkmamıza sebep olan da budur (PT 'bizimdir'). Aksi halde, muhafakazar ve Fernando Henrique Cardoso'nun takipçisi olan bir hükümete nasıl sahip çıkılabilirdi?! Bu parti mücadelelerin bir ürünüdür.

Hükümet devletin bir kurumudur. Kuşkusuz, teorik olarak olumlu reformlar için kullanılma olasılığı vardır. Bu olasılık, Blair, Schröder ve Jospin hükümetleri gibi kurulu düzenin sadık idarecileri için bile mevcuttur. Fakat bir hükümet çeşitli sektörlerdeki bakanların politikalarının basit toplamı değil 'ekonomik' bakanlıklarla sosyal bakanlıklar arasındaki bir çeşit iktidar ikiliğinin olduğu bir alandır. Lula hükümetinin, ekonomik ve finansal tercihlerin belirlediği bütünsel bir politikalar çizgisi vardır. Hükümetin ilk haftalarında veya aylarında eleştirilerimizi sadece ekonomik kararlarına, Meirelles ve Palocci'ye odaklayabilirdik. Fakat bu sözümona 'ekonomik'

kararlar açıkça hükümetin bütçe kısıntılarına sebep olan ve yürütülmekte olan bütün politikaları belirleyen siyasal yönelimini ortaya koymaktadır

3. Bu koşullar altında, hükümetin içinde yer almak gittikçe daha sorunlu hale gelmektedir. 4. Enternasyonal militanları arasında yapılan tartışmalarda, sorunun soyut, doktriner, zamandan soyutlanmış, ülkenin özelliklerini ve PT'nin tarihini, toplumsal ve sendikal hareketle ilişkilerini dikkate almayan bir biçimde ele alınmasına karşı çıktık. Bunun yanısıra, bir dizi emare göstermiştir ki, büyük toplumsal hareketlerin yokluğunda (topraksız köylüler haricinde), uygulanan politikaların –ki seçim kampanyası sırasında Brezilyalılara Mektup'la zaten açıkça ortaya konmuştu– tek bahanesi solcu diye bilinen bazı bakanlar olabiliyor.

Miguel [Rossetto]'nun hükümet içinde yer almasına ilişkin başından beri hem Enternasyonal'de hem de sizin saflarınızda değişik yaklaşımlar vardı. Fakat DS'nin, bizlerin şerh ve şüphelerini gizlemeden, hükümette yer almaktan yana karar almasına saygı gösterdik ve yalnızca konuşmaktan ziyade yardımcı olmaya çalıştık. Kendi seksiyonlarımızdaki yoldaşları ikna etmek için çaba sarfettik. Hükümette yer almanın, hükümetin gidişatı sorununun yanında tali bir sorun olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurguladık. Ne yazık ki, bu konudaki şüpheler oldukça fazlaydı.

Şüphelerin açıklığa kavuşması fazla uzun sürmedi: Meirelles ve Palocci'nin atanmaları ve alınan ilk önlemler herşeyi açığa çıkardı. Bu düşünceye ister inanılsın ister karşı çıkılsın, özellikle Porto Alegre'deki belediye adaylarına daha fazla zorluk çıkarmamak için hükümetten ayrılmamayı anlayabiliyoruz. Fakat yerel seçimlerinden bu yana bu argüman artık geçerliliğini yitirmiştir.

4. Tarım devrimini hedeflemeksizin, 2003 yılında kabul edilen Ulusal Tarım Reformu Programı, tanıtım toplantısına gelen topraksız köylüler tarafından desteklenmiş olsa da, en fazla önemli bir reform olabilirdi. Eğer uygulamaya konulsaydı olabilirdi elbette. 2004 yılı rakamlarını bir kenara bırakırsak, Program'ın hedeflerindeki gecikmeler gittikçe çoğalmakta ve bu hedeflere Lula'nın ilk döneminde ulaşılıp ulaşılamayacağı daha da şüpheli hale gelmektedir.

Özellikle bütçeyle ilgili bu engellerle karşılaştıktan sonra, bu gecikmenin nedeninin hükümetin makro-ekonomik politikaları olduğunu açıklığa kavuşturmak için daha militan bir retorik benimsenebilir, dolayısıyla hükümetten olası bir ayrılmanın zemini hazırlanabilir veya toplumsal hareketler içinde savunulabilecek bir bilanço çıkarılabilirdi. Tam tersine Tarımsal Gelişim Bakanı açıklamalarında hep farklı oldu. Dolayısıyla, hükümetin politikalarına karşı herhangi bir mesafe almayarak, bu politikalarla tarırn kesimindeki yükselen memnuniyetsizliğin arasında sıkışma riski altına girdi.

Daha genel olarak, hükümetin salt bir bakanlıklar mozaiği değil bütünsel politikaların bir aracı olması nedeniyle –başkanlık rejiminin olmasından kaynaklı Brezilya'da bakanlar kuruluna denk düşen bir yapılanma olmasa bile– 'tek bir bakanlığı' yönetme ve hükümetin genel mantığına dikkat etmeme bahanesine sığınamaz.

5. Toplumsal düzeyde alarm, emeklilik reformunun yapıldığı 2003 yılında çalmıştı. Emeklilik reformunun Almanya'da veya Fransa'da olduğu gibi Brezilya siyasi hayatında merkezi bir siyasi mesele olmadığını düşünmüştük. Ne var ki, bu da aynı şekilde daha fazla özelleştirme getiren gerçek bir neoliberal reformdu.

Hadise, dolaylı eleştirilerin ötesine geçmeyi gerektirecek

kadar ciddiydi. Fakat durum, *'hükümetle ilişkilerde kitlelerle hükümet arasındaki ilişkinin ötesine geçmemek gerekir'* diye meşrulaştırıldı. Elbette böyle bir yönelim değişikliği, uyguladığı politikalara açıkça savaştığımız bir hükümette yer almamız sorununun yakıcı bir şekilde ortaya çıkmasını engellemeyecekti. Maalesef reforma karşı açık ve samimi bir muhalefet yapmak yerine kararsız bir gidişatı tercih ettik. Bu durum kendini, PT'nin solcu milletvekilleri ve senatörlerinin oylarını daha çok lehte, açıklamalı çekimser ve aleyhte olarak bölmelerinde de gösterdi. 'Cezalandırılma riski' argümanı çok inandırıcı değildi; daha çok milletvekilinin muhalefetini açıkça göstermesi (veya en azında çekimser kalması) partinin bürokratik önlemler almasını zorlaştıran bir durum yaratabilirdi.

6. Göründüğü üzere herşey birbiriyle yakınen bağlantılı. Helena'nın ve üç muhalif milletvekilinin atılmasıyla başlayan sürecin önemini yeterince anlamadık. DS'nin 7. konferansında alınan karar, *'Demokrasiyi savunmak ve PT milletvekillerinin atılmasına karşı olmak'* adına çok iyiydi. Atılma tehdidine karşı bir kampanya çağrısıyla bitmişti.

Konferanstan iki haftadan az bir süre sonra, ne yazık ki, tehditler oldubittiye getirildi. Parti liderliği bildiğini okudu ve beklenen kampanyayı daha başlamadan dağıttı. Suçlanan milletvekilleri ne büyük hatalar yapmış olursa olsunlar onları atmak daha küçük bir talihsizlik değildi. Parti liderliği onları, partinin hükümete tabi olduğunu göstermek ve muhalefeti parçalamak için kullandı. Bürokratik yaptırımlar, partinin toplumsal hareketleri hükümete karşı temsil eden bir araç olarak kullanılması yerine hükümet kararlarını topluma aktaran bir yapıya dönüştüğünü açıkça gösterdi. Aktivist olmak yerine daha çok kariyerist olan 'Palocci şürekası'nın işbaşına getirilmesi bu gelişmeyi güçlendirerek devam ettirdi.

Partinin programatik angajmanlarına sadık kalmış milletvekillerinin atılmaları kendi saflarımız dışında uluslararası sol kesimleri de derinden sarsmıştır. Ne var ki, DS'li yoldaşların nasıl bir savunma çizgisi benimseyeceklerini öğrenene kadar protesto etmek için herhangi bir inisiyatif almayı ertelemedik. Ayrıca, bu savunma kampanyasının yalnız bir Troçkist işine dönüşmesinden kaçınmak istedik. O yüzden, Britanyalı yoldaşların, DS'li yoldaşlara danıştıktan sonra ulusal konferanslarında başlattıkları dilekçe kampanyasına karışmak zorunda kaldık. Aldığı olumlu tepkiler, maalesef çok geç başlayan kampanyanın potansiyellerini gösterdi.

7. Kasım 2003'te 7. konferansın kararları, analizlerdeki büyük farklılıkları gizlemeden bir konsensus etrafındaki birliği korumak adına yapılan olumlu bir çabaydı. Aynı şekilde basına, önderliğe,...vs. dair örgütsel kararlar 'büyük DS' yaratmak için yeni bir motivasyonun göstergesiydi.

Fakat, ibreyle oynayan ve tempoyu ayarlayan, siyasi ölümün faturasını ödeyen atılanları parti dışında inisiyatifler almaya zorlayan PT liderliğiydi. Bazılarımız, aynı zamanda, PT'nin yeniden kabul edilebilir bir parti olması için en az birkaç ay demokratik bir kampanya sürdürmenin tercih edilebilir olduğu düşüncesiyle PSoL'un vakitsiz çıkışına bile itibar gösterdi. Aynı zamanda, konferans kararında ortaya konulan formülasyona gore, 'PT'nin sosyalist yeniden yapılanması' için düzenli toplantılar da organize edildi.

Bu, önemli bir değişiklilik yaratmaz; tempo ve taktikler karar verilmesini sağlayacak hiçbir güvenilir araç yok. Siyaset, güçlerin ve inisiyatiflerin alanıdır. Hiç kimse tamamen hükmedemez (Yoksa 'karar' kavramı bütün anlamanı yitirirdi).

Bu bakımdan PSoL, meşru öz-savunma temeli üzerine kuruldu. Şüphesiz büyümek için bir potansiyele sahip. PT'nin

hâlâ birtakım radikal kesimleri bünyesinde toplama kabiliyeti olsa bile gittikçe sağa kayması toplumsal radikalleşme için başka alanlar açmaktadır; PT'nin dışında hayat vardır. Ne var ki, PSoL 2006'da ses getiren bir kampanya örgütlemeyi başarsa bile mevcut durumunda daha bürokratik ve yozlaşmış bir PT'ye bile karşı güvenilir bir alternatif yaratma şansı yoktur. Kağıt üstünde (ve belki de çok uzaktan bakıldığı için) herşey çok açık görünmektedir: Ne PSoL'un birikimini abartma yanılgısına düşmeliyiz ne de PT'yi fetişleştirmeliyiz. Dolayısıyla yapılması gerekli olanları şöyle sıralayabiliriz:

• Hükümetin politikalarına karşı sağlam bir alternatif temelinde PT solunu (Ceare'li yoldaşların hoş bir tanımlamayla 'PT içindeki PT-ist eğilim' dediği) birleştirmek için çalışmak. Bu yoldaşların Fortaleza yerel seçimlerinde yürüttükleri kampanya bunun olanaklı olduğunun bir işaretiydi.

• Bunun için çalışma yürüten ve PSoL'u kurmaya çalışan yoldaşlara katkıda bulunmak. Bunu yaparken de ultra-solculuk tuzağından kaçınmak gerekiyor (Porto Alegre yerel seçimlerinde çekimser bir pozisyonda kalındığı gibi. Raul Pont'un zaferinin Porto Alegre, PT'nin iç durumu ve bütün olarak küresel adalet hareketi için çok önemli olduğu göz önüne alınmadı).

• PT'nin içindeki akımlarla PSoL gibi küçük bağımsız güçlerin diyaloğunu güçlendirmek. PT'nin içinde ve dışında eleştirel solun bütünlüğü ancak o zaman sağlanabilir. Fakat birbirine saldırmamak ve diğerlerinin taktiksel seçimlerine saygı göstermek gerekmektedir. Bu, özellikle bizim akımdan yoldaşları ilgilendirmektedir: bugün değişik tercihler ve dinamikler içinde olsalar da, köprüleri yakmamak ve ortak gelecek olasılığını açık bırakmak gerekmektedir.

8. Elbette, Brezilya'nın büyüklüğünden ve bölgesel farklılıklarından kaynaklanan önemli sorunlardan biri, PT içinde,

PT solunda ve toplumsal hareketler içinde bilinç ritimlerinin eş zamanlı olmayışıdır. Görevimiz, bu kaçınılmaz eşitsiz gelişimi birleştirmek olmalıdır. Fakat bunu yaparken açık bir yönelime ve sağlam bir iradeye sahip olmalıyız. Kararsızlar arasında kendimizi daha da kararsızlaştırmamalıyız. Fortaleza'da yoldaşların kararlılığı ödüllendirilmiştir. Eğer DS, hükümetin politikalarına karşı alternatif bir projeye sahip olsaydı, PT içindeki radikal solu biraraya getirecek ve partiyi artık sınıf mücadelesinin temel aracı olarak görmeyen kesimler arasındaki diyaloğu güçlendirecek en önemli güç olurdu.

Şüphesiz, PT içinde kararlı bir muhalefet, olası büyük kopuş için koşullara ve nefrete dayalı dağınık ayrılıklar yerine, PT'nin devamına ve tarihsel mirasına sahip çıkan büyük bir bölümün büyük ölçekte kopuşuna dair olasılıkları ortaya çıkarabilirdi.

9. 2004 Mayıs'ında, Enternasyonal ve DS liderliğindeki yoldaşlar arasında yerel seçimlerden sonraki olası eylem tarzlarına ilişkin tartışma hâlâ açık görünüyorduysa da, şimdi tartışma fırsatının gittikçe azaldığını ve militanlar arasındaki bölünmenin daha da derinleştiğini görüyoruz. Durum hatta daha da kötü, çünkü, Porto Alegre gibi bazı şehirlerdeki seçim sonuçları gösterdi ki, Raul'un bazı yerlerde ifade ettiği gibi Lula hükümetinin yürüttüğü politikaların bedelini, özellikle PT'ye bazı bağlı kesimlerde biz de ödedik. Hiç şüphesiz, kampanya, oldukça çok sayıda seçmen kesimlerinde Lula hükümetinin imajından, PT'nin en militan kesimleri nezdinde Lula hükümetinin gittikçe kötüleşmesinden çok zarar gördü. PT'nin gösterdiği reaksiyon da bunlara eklenecek diğer bir etken: toplumsal mücadele için kendi kapasitesini güçlendirmek ve mücadeleci, birleşik bir PT için aktivist deneyimlerini değerlendirmek yerine daha geniş ittifaklar peşinde koştu.

10. İnsanların, iç savaş dönemi eğilimleri ve hizipleri şeklinde farklılıklar yaratmak yerine 'zaman tanımaya' çalışmaları DS'nin olgunluğunun ve kuruluşu olan 1980'lerin başından itibaren hakim olan konsensüs kültürünün bir göstergesidir.

DS çoğunluğunun bugün, saflarında farklılıklar ve bölünmeler olduğu bahanesiyle PT çoğunluğu arasında daha çok uzlaştırmacı görünmesi bir paradokstur. Hem de gitttikçe artan bir şekilde sendikaların, entellektüellerin, ekonomistlerin ve kilisenin bazı kesimlerinin hükümetin politikalarında radikal değişiklikler için çağrıda bulunduğu bir dönemde. Carlos Lessa'nın ayrılışı (ve Lula'nın Celso Furtado'nun cenazesinde olmayışı) 'kalkınmacı' umutlardan geriye kalmış olanların da terk edildiğinin göstergesidir. Frei Betto'nun sessiz istifası, sıkı bütçe politikalarının engellediği sosyal reformlara örnek teşkil eden Sıfır Açlık kampanyasının zorluklarını ortaya koymaktadır. Bazı insanların yerel seçimlerden sonra hükümetin sola döneceğini ümit etmesine karşın Lula hükümeti, ekonomik rotasını altını çizerek gösterdi. 2006'ya kadar seçim öncesinde manevra şansı olsa bile, genel çizgi, üzerine bazı komik ve korkunç süsler yapıştırılmış olarak devam etmektedir (örn; Meirelles için ısmarlama dokunulmazlık, genetiği değiştirilmiş tohumlara izin verilmesi, ...vs.)

11. Zaman akmaya devam ediyor. Hiç kimse temposunu ve ilerleyişini kontrol edemez. Fakat, 2006 itibariyle kurumsal takvim net tercihler konusunda herkesi zorlayacaktır. Ayrıca, PT ve PED konferanslarının hazırlıklarıyla 2006 bugün başlıyor. Bu tarihler yaklaştıkça, taktik meseleler daha temel ve büyük konular karşısında tali kalmak zorundadır. 7. konferansın kararı, bu konuda 'sosyalizme geçiş perspektifine yeni bir hayat verme ihtiyacı'ndan bahsetmektedir (I, 8): küresel bağımlılığa karşı ulusal özerklik önerisi, borçların iptal edilmesi

önerisi (Venezüela ve Arjantin'e hatta yarın Bolivya'ya aynı konuda ortak cephe önerilebilirdi, ..vs); ve ALCA, katılımcı ve demokratik bütçe, radikal tarım ve çevre reformu perspektiflerine dayanan iş ve ücret kampanyalarına ilişkin öneriler. Salt bir program olarak korumaktan ve hükümetten kopma konusunu ortaya atmaktan ziyade, bu tür bir platformu somut kampanyalara dönüştürerek, tekrardan PT içinde ve dışında, kısa süreli çıkarlara ve izlenimlere değil sağlam temellere dayalı ittifaklar ve ortaklıklar tasarlamamız mümkün olacak.

12. Bu mektuptaki ifadelerimizin DS'nin içişlerine karışmak gibi algılanabileceğinin fazlasıyla farkındayız. Fakat durum ve bunun uluslararası yankıları oldukça ciddidir. Öncelikle açık sözlülüğün hakim olduğu ilişkiler kurmaya ve birbirimizin deneyimlerinden faydalanmaya yarayan aynı uluslararası örgütün üyeleriyiz.

Bize göre bu tartışma meşrudur çünkü mekanik bir şekilde soyut kriterlere göre yargılamada bulunmaktan ziyade, öncelikle anlamaya çalışıyoruz. Enternasyonal'in yetkili kurullarının, duruşları prematüre bir biçimde netleştirmeye yarayacak formel oylama yerine, bilgi ve görüş akışı sağlayarak bir tartışma açmak istemiş olması da bu nedenledir. DS'deki bütün yoldaşlar, kısa erimli parti kurma taktikleri ne olursa olsun, hâlâ Enternasyonal'in üyeleridir. Umuyoruz ortak programatik çerçevemiz ciddi bir tartışmanın koşullarının devamına katkı sağlar. Elimizden geldiği ölçüde bunun için çabalamaktayız.

Chico, Daniel ve Michael

Pierre Bourdieu Dosyası

Sunuş

"Eğer sosyologun bir rolü varsa, bu, ders vermekten çok silah vermektir"
P. Bourdieu

Seksenli yılların Fransası'nda sosyal demokrasi eliyle sürdürülen neoliberal saldırılar karşısında büyük oranda sindiği hatta yok olduğu düşünülen işçi sınıfı, doksanların ortasında görkemli bir atılımla, Tarihin Sonu/İdeolojilerin Sonu söylemiyle bileşen bu kanıyı tekzip edercesine tekrar sahneye çıktı. Bourdieu'nün diliyle "muhtemel sınıf", "seferber sınıfa" dönüşmüştü. Fransa'yı sarsan Kasım-Aralık 1995 grevleri, proletaryanın yanı sıra, uzun süredir gözlerden uzak olan bir diğer kolektif aktörü de seferber etmeyi başardı: entelektüelleri. Sınıf mücadelesi entelijensiya içinde de, birbirinin zıddı olan iki çağrının imzacılarının şekillendirdiği iki kutbun oluşmasına neden oldu. Uzmanlar Çağrısı adı altında *Esprit* dergisinin ve Saint-Simon Kulübü'nün inisiyatifiyle ortaya çıkan ilki, sosyolog Alain Touraine'in, filozof Paul Ricœur'ün de aralarında bulunduğu çeşitli entelektüellerin imzasını taşıyordu. Bu çağrı sosyal güvenlik alanındaki reformun gerekli olduğunu, "uzmanların" referansıyla ifade ediyordu. İkinci çağrı ise Pierre Bourdieu'nün başını çektiği ve Jacques Derrida, Etienne Balibar, George Labica gibi isimlerin de bulunduğu 4 bin 500 imzacısı olan, grevlere aktif bir destek metniydi. Bu dönemin ardından Toplumsal Hareketin Meclislerinden ATTAC'a, işsizler hareketinden evraksız göçmenlere, NATO'nun Sırbistan'a saldırısından gey-lezbiyen hareketine kadar, Pierre Bourdieu'nün

öncülüğünde bir grup entelektüel, her mücadele alanında, resmi uzmanların eşitsizliği ve sömürüyü meşrulaştırıcı argümanları karşısında, bilimlerini, zamanlarını, yeteneklerini ezilenlerin hizmetine sunmuştur. Teori pratiği yeniden keşfetmiştir. Bu "angaje bilimin" temsilcileriyle marksistlerin bir dizi alanda yan yana gelişi, aynı zamanda eleştirel sosyal bilimler ve özellikle Bourdieu'nün özgürleşimci sosyolojisiyle Marksist teori arasında bereketli bir tartışmayı da gündeme getirmiştir. Bourdieu teorisi ve pratiği ile Türkiye'de yeni yeni gündeme gelmektedir. Bourdieu'nün Türkçe'ye çevrilen kitaplarının sayısı (4!), henüz Wallertsein'in, Habermas'ın, hele de Chomsky'ninkilerinin sayısına ulaşmış olmaktan uzaktır.

Yeniyol'un bu sayısı için derlediğimiz Bourdieu dosyası, bir nebze de olsa, okurlarımızın bu alandaki açlığını gidermeyi amaçlıyor. IV. Enternasyonal'in Fransa Seksiyonu Devrimci Komünist Birlik'in (LCR) içindeki Bourdieu'cü bir çevrenin temsilcilerinden Willy Pelletier'nin imzasını taşıyan ilk yazıda Fransız sosyologun ölümünün ardından onun toplumsal mücadelelerdeki düşünsel ve pratik düzeylerdeki yeri üzerinde duruluyor. Uraz Aydın ise yazısında Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinin temel eksenini oluşturan habitus, alan, pratik duygusu gibi kavramların bir özetini sunuyor. Bu dosyada aynı zamanda, Bourdieu'nün *Karşı-Ateşler* (*Liber Raisons d'Agir*, 1998) kitabından alınan ve Türkçe'ye ilk defa çevrilen enternasyonalizm ve işsizler hareketi üzerine iki yazısını yayımlıyoruz. Politik bakımdan bir sol sosyaldemokrat olarak tanımlanabilecek Bourdieu'nün bu metinleri, devrimci Marksist perspektifle örtüşmeyecek kimi vurgular taşısa da, bir entelektüelin toplumsal mücadelelere müdahalesi olarak okunmalıdır. Dosyamızın son kısmında ise, yine LCR üyesi sosyolog Philippe Corcuff'ün Bourdieu'nün sosyolojisinden esinlenmiş bir bakış açısıyla, siyasal angajmanı, alternatif küreselleşme hareketini ve başlıca kuramcılarını tartıştığı, Yeniyol tarafından yapılmış bir mülakatını sunuyoruz.

Bourdieu'de Habitus, Alan ve Eylem Sosyolojisi

U. Uraz Aydın

I. Yapısalcılığı Aşmak

Pierre Bourdieu Habitus ve Alan kavramları üzerine oturttuğu sosyoloji çalışmasının bir tür yapısalcılık olduğu eleştirilerine karşı, bunu bir ölçüde kabul ederek, fakat bir yandan da klasik yapısalcılığın akla getirdiği durağanlıktan farklılaştırarak, kuramını bir "yapısalcı konstrüktivizm"[1] veya Lucien Goldmann'ın aynı çekinceyle kendi kültür sosyolojisi yaklaşımını adlandırdığı gibi bir "oluşumsal yapısalcılık"[2] olarak tanımlıyor. Bourdieu, toplumda eyleyenlerin bilincinden ve iradesinden bağımsız nesnel yapıların varolduğunu kabul ediyor, ve ona göre bu yapılar eyleyenlerin pratiklerini veya temsillerini yönlendirme kapasitesine sahiptir. Konstrüktivizm'den söz ederken ise, Fransız sosyolog bir yandan algılama, düşünce ve eylem şemalarının (Habitus), bir diğer yandan da toplumsal yapıların (Alanlar) bir sosyal oluşum içerisinde bulunduğunu anlatmak ister. Böylece toplumsal gerçekliğinin ortaya çıkışının, yani üretiminin temel mekanizması, "bedene dönüşmüş tarih" olarak tanımlanan Habitus ile "şeye dönüşmüş tarih", yani Alanlar arasında karşılaşmadır. Dolayısıyla tarihin gerçekleşmesi ne yalnızca bilinçte ne de yapılarda bulunmaktadır, fakat ikili bir konstrüktivist hareketin,

1. Pierre Bourdieu, "Espace social et pouvoir symbolique", *Choses Dites*, Les Editions de Minuit, 1987, s.147

2. Loïc Wacquant, «Sunuş», *Düşünümsel bir Antropoloji için Cevaplar*, Pierre Bourdieu, Loïc J.D. Wacquant, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15.

dışsallığın içselleştirilmesi ve içselliğin dışsallaştırılmasının bir sonucudur.[3] Böylesi bir ikili hareketi tarif ederkenki niyetini Bourdieu şöyle açıklıyor: "hem eyleyiciyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınmak, hem de yapının eyleyici üzerinde ve onun aracılığıyla yarattığı etkileri hesaba katmaktan vazgeçmeden yapı felsefesinden kaçınmak".[4]

A) Bedene Dönüşmüş Tarih: Habitus

Bourdieu'nün habitus dediği bir ölçüde, ilk sosyalleşme deneyimlerimizde (birincil habitus) ve daha sonra, yetişkinlik yaşamımızda (ikincil habitus), toplumsal yapıların kafalarımıza ve bedenlerimize girişi, bunların içselleştirilmesidir. Bu kavramla Bourdieu bireysel veya öznel olanın dahi kolektif olduğunu vurgulamak ister: "Habitus, toplumsallaşmış bir öznelliktir".[5] Habitus en açık ve "somut" haliyle, "yapılandırıcı yapılar olarak işlemeye hazır yapılanmış yapılar" ve "kalıcı ve aktarılabilir yatkınlıklar sistemi"[6] olarak tanımlanır. Habitus kavramını çeşitli boyutlarıyla birlikte kavramak açısından bu son tanım üzerinde durulmadır. *Yatkınlık*'tan anlaşılması gereken, her bir kişi tarafından varoluşunun nesnel koşulları ve hayatı boyunca edindiği deneyimler sırasında, çoğu kez bilinçsiz biçimde içselleştirilmiş belirli bir biçimde algılama, hissetme, yapma ve düşünme eğilimleridir. *Kalıcı sıfatı* bu yatkınlıkların, her ne kadar deneyimlerimiz sırasında değişebilseler de, içimizde sağlam biçimde yer etmiş ve değişime direniyor olmalarını ve dolayısıyla kişinin hayatında belirli bir

3. Philippe Corcuff, *Les Nouvelles Sociologies, Constructions de la réalité sociale*, Editions Nathan, Paris, 2000, s.31.

4. Pierre Bourdieu, Loïc J.D. Wacquant, *a.g.e.*, s. 111.

5. Pierre Bourdieu, Loïc J.D. Wacquant, *a.g.e.*, s. 116.

6. Pierre Bourdieu, *Le Sens pratique*, Editions de Minuit, Paris, 1989 (ilk baskı 1980), s.88.

devamlılığı sağlıyor oluşlarını ifade eder. *Aktarılabilirlik* ise belirli deneyimler sırasında edinilen bu yatkınlıkların, başka deneyim alanları üzerinde de etkili olmasını içerir. Örneğin ailevi deneyimler aracılığıyla oluşan yatkınlıklar mesleki hayatta da geçerli olabilmektedir. Ve tüm bu yatkınlıklar, kendi aralarında bir bütün yani bir *sistem* oluşturma eğilimindedir. Ancak şüphesiz bu bütünlülük ve devamlılık çoğunlukla bilinçsizdir –kişinin kendisindeki yatkınlıklar ve eğilimler hakkındaki düşüncelerini Bourdieu bir "biyografik yanılsama" olarak niteler– ve sosyolog tarafından, kişinin toplumsal sınıflardaki yeri, çeşitli kurumlarda edindiği konumlar, çeşitli alanlarda edinilen deneyimler ve dolayısıyla toplumsal yaşamdaki seyri içinde yeniden kurulabilir.[7]

B) Nesneleşmiş Tarih: Alan

Bourdieu'nün sosyolojisinde Habitus'u tamamlayıcı nitelikteki diğer anahtar kavram, yukarıda "şeye" yani "kurumlara dönüşmüş tarih" olarak sözünü ettiğimiz Alanlar'dır. Bourdieu çeşitli alanlar tanımlar: kültürel üretim alanı, gazetecilik alanı, siyaset alanı, iktisat alanı, sportif alan... Toplumsal gerçekliği alan kavramı üzerinden düşünmek, bağıntısal düşünmenin bir sonucudur[8]. Yapısalcı düşünce kipinden daha geniş bir anlama sahip bağıntısal düşünce kipini Marx'ta da bulabiliriz. Marx'a göre de esas olan "bireysel iradelerden ve bilinçlerden bağımsız" biçimde varolan ilişkiler/bağıntılardır. Bourdieu alan kavramını şöyle tarif eder:

---

7. P. Corcuff, *a.g.e.*, ss.32-33.

8. « Alan nosyonu, bir sosyal bilimin gerçek nesnesinin birey yani 'yaratıcı' olmadığını bize hatırlatır (...) Bu, bireylerin katıksız 'yanılsamalar' olduğu anlamına asla gelmez. Ama bilim, onları biyolojik bireyler, aktörler ya da özneler olarak değil, eyleyiciler olarak kurar. » Bourdieu, Wacquant, *a.g.e.*, s.93.

Çözümleyici açısından alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla, ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanır.[9]

Dolayısıyla her alanın kendine özgü bir sermayesi, bir yatırımı, tahakküm edenleri ve tahakküm altında olanları vardır. Her alan hem bir güçler alanıdır, çünkü eşitsiz bir kaynak –sermaye– dağılımı ve dolayısıyla ezeni ve ezileni vardır, hem de bir mücadele alanıdır, bu alandaki eyleyiciler orada hakim olan güçler dengesini ve hatta alanın kapsamını –sınırlarını– değiştirmek yahut muhafaza etmek için mücadele ederler[10]. Bourdieu'nün sosyolojisinde, Marx'tan farklı olarak sermaye yalnızca ekonomik sermaye anlamında kullanılmaz. Her alanda, o alan içinde geçerli bir sermaye/kaynak türü vardır (kültürel sermaye, siyasi sermaye, toplumsal sermaye) ve mücadele bunun için yürütülür. Bourdieu'nün ekolünden gelen Philippe Corcuff'e göre, burada toplumu her şeyden önce ekonomi (üretim ilişkileri) ve dolayısıyla kapitalizm ekseninde inceleyen marksistlerden farklı olarak birbirinden ayrı tahakküm biçimlerinin geçerli olduğu özerk alanlardan oluştuğu için toplumsal uzamın çok boyutlu bir temsili söz konusudur. Bunlardan ayrı olarak erkeklerin kadınlar üzerinde tahakkümü ise her alan içinde geçerlidir. Tahakküm biçimlerinin çokluğu noktasında analiz, Bourdieu'nün en önemli katkıların-

9. Pierre Bourdieu, Loïc J.D. Wacquant, *a.g.e.*, s. 81.

10. «Fiili ve potansiyel kuvvetlerin mekanı olan alan, aynı zamanda bu kuvvetlerin biçimlerinin dönüşümü ya da korunması için de mücadele edilen bir alandır». Bourdieu, Wacquant, *a.g.e.*, s. 86.

dan biri olarak düşünülmeli. Bourdieu bunun yürütülecek mücadeleler ve ittifaklar bakımından önemini vurgular. Ona göre sosyolojik nedenlerle, kültürel sermaye bakımından fazlasıyla donatılmış olduklarından, eşcinseller (en azından liderleri) toplumsal hareketi ilerletmek için vazgeçilmez olan sembolik yıkıcılık faaliyetinde bir role sahip olabilirler. Ayrıca bunun toplumsal özgürleşme projesi açısından da büyük bir önemi vardır. Daniel Bensaid, bu meseleye kendi problematiği ekseninde değinerek, farklı alanların aynı dönüşüm ritmine sahip olmadığını, sınıflar arası ilişkilerin, cinsiyetler arası ilişkilerin, toplumun eko-sistem ile ilişkisinin farklı zamansallıklara sahip olduğunu ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına dair alınan bir kararının Ödipus kompleksini çözmeye yetmeyeceğini vurguluyor.[11]

Ayrıca alanlar arası bir rekabet de –tıpkı ekonomik sermaye sahipleri ile kültürel sermaye sahipleri (iş adamları ile entelektüeller) arasındaki klasik çatışmada olduğu gibi–, bir ilişki de mevcuttur –kimi eyleyiciler hem siyasi hem ekonomik hem kültürel sermayeye sahipken kimileri bunların hakim olduğu alanlardan tümüyle dışlanırlar. Tüm bu alanlara Bourdieu bir de iktidar alanı dediği, çeşitli alanların egemenlerinin iktidar için çatıştığı bir alanı ekler.[12]

Pierre Bourdieu, alanları düzenleyen mantığı açıklayabilmek için kimi zaman oyun imgesine başvurur. Her oyun gibi burada da, oyuncular, kazanılacaklar ve kaybedilecekler (bahisler), kozlar –oyununa göre değişen temel kartlar– söz konusudur: "Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa, farklı sermaye türlerinin (iktisadi, kültürel, toplumsal, simge-

11. Daniel Bensaid, "Critique Marxiste et Sociologie Critique", *Contretemps*, No:1, Mayıs 2001, s. 32.

12. P. Corcuff, *a.g.e.*, s. 34-35.

sel) hiyerarşisi de farklı alanlarda değişir"[13]. Bu sermaye türlerinin her biri, kendisinin geçerli olduğu alanda hem mücadele aracı, hem de uğruna mücadele edilen şeydir.

Habitus-alan ilişkisine gelince, bu bir koşullama ilişkisidir. İlki diğeri tarafından yapılandırılır ve böylece toplumsal gerçeklik iki kez varolur, hem şeylerde hem beyinlerde. "Öte yandan, diyor Bourdieu, bu bir bilgi ya da bilişsel inşa ilişkisidir: Habitus, enerji yatırmaya değecek, mana ve değer taşıyan, anlamlı dünya olarak alanın kurulmasına katkıda bulunur".[14]

II. Eylem Sosyolojisi ve Pratik Duygusu

Ludwig Wittgenstein ve Maurice Merleau-Ponty'nin felsefi çalışmalarının bir devamı sayılabilecek Bourdieu'nün eylem sosyolojisi, entelektüalist eylem teorilerinin bir eleştirisini içermektedir. Bu teoriler, eylemi, eylemi gözlemleyen entelektüel bakış açısına indirgeyerek, eyleyenin pratik bakış açısını gözardı etmektedir[15]. Dolayısıyla dışarıdan bir bakış olarak eylem ile kurulan pratik ilişkiyi anlamakta zorluk çeker, çünkü bizzat kendisini "nesnel" olarak tanımlayarak mesafe koymayı içermektedir, pratiğin nesnel bir temsilini kurmak için ilk önce "pratik ile olan pratik ilişkiyi" "inkar etmek" zorundadır. Bu objektivist bakış açısı toplumsal dünyayı kendisini gözlemciye sunan, bir bilginin nesnesi olmaya yönelik bir gösteri olarak düşünür ve pratikler burada ancak "tiyatro rolleri, müzik partisyonlarının çalınması veya planların uygulanması" olarak görünür. Bourdieu'nün pratik teorisi ise, pozitivist materyalizme karşı bilgi nesnelerinin edilgin bir biçimde kaydedilmiş değil "kurulmuş" olduğunu, ve entelektüalist idealiz-

13. Bourdieu, Wacquant, *a.g.e.*, s. 82.
14. *İbid.*, s. 118.
15. Corcuff, *a.g.e.*, s.37.

me karşı da, bu kuruluşun temelinin pratikte oluşan ve her zaman pratik işlevlere yönelik olan "yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemi"nin yattığını hatırlatır. Dünyayla aktif, pratik bir ilişkide, dünya, tüm ivedilikleriyle, yapılacak veya söylenecek şeyleriyle kendi varlığını dayatır. Ve sözü geçen bu ivedilikler ve yapılacak şeyler, kesinlikle kendilerini bir gösteri olarak sunmadan hareketleri ve sözleri doğrudan yönetmektedir. Pratiğin mantığı, mantığınkinden farklı bir mantığa dayanmaktadır. Her hangi bir bilinçli düşünce veya mantıksal denetim içermeyen bir pratik mantık fikri mantıksal mantığa bir meydan okuma olarak görülebilir[16]. Pratik duygusu, eylemin ateşi içinde devreye girer, ve eyleyicilerin toplumsal dünyanın bir parçası olmalarıyla edindikleri alt-bilinçsel ve ön-düşünümsel yetenekle, rakiplerinin ve eşlerinin hareketlerini anında sezer, ve hesaplayıcı akla başvurmaksızın sanki esinlenmiş gibi hareket eder. Bu anlamda pratik duygusu ancak şimdiki zamanda vardır ve alanın taşıyıcısı olduğu olası halleri, şimdiki halde okur.[17] Habitus'un oluşturucu bir unsuru olarak, bedene ve bedenin hareketlerine yerleşmiş pratik duygusu ancak eylem anında pratik sorunlar karşısında devreye girer ve eyleyicinin eylem anında düşünce tasarrufu yapmasını sağlar.

Hiç şüphesiz Bourdieu'nün yukarıda özetlemeye çalıştığımız kavramları Marksist bir eleştiriden muaf tutulmamalıdır. Bunların en başında ekonomik alanın ve yarattığı tahakküm biçiminin farklı alanlardaki başka ezen-ezilen ilişkilerinin şekillenmesindeki başat rolü yeterince vurgulamaması hatta kimi zaman tümüyle es geçmesi gelebilir. Aksi halde, birbirinden ayrı, tümüyle özerk yan yana duran tahakküm ve müca-

16. Bourdieu, , s. 61, 87, 154.

17. Wacquant, «Sunuş», *a.g.e.*, ss. 28-29.

dele alanları söz konusuysa, farklı alanların ezilenleri hangi eksende bir araya gelecektir? Habitus kavramsallaştırması açısından ise öznenin içsel ve dışsal yapılar karşısındaki özerkliğini azımsadığı söylenebilir, ki bu esasında giriştiği mücadelelerde toplumsal aktörlere biçtiği dönüştürücü işlev ile çelişmektedir. Fakat kuramına yapılabilecek eleştiriler, postmodern parçalanmışlık ve görecelik söylemlerinin eleştirel teoride hakim olduğu bir çağda, iktidar ve sınıf kavramlarını yeniden gündeme getirmesinin ve de tahakküm biçimlerinin çokluğunu tartışmaya sokmasının önemini gölgeleyemez. Bourdieu ve onun ekolünden gelenler ile eleştirel bir diyalogdan marksist teori ancak zenginleşmiş olarak çıkabilir.

İşsizler Hareketi, Toplumsal Bir Mucize

Pierre Bourdieu

Bu işsizler hareketi eşsiz, olağanüstü bir hadise. Yazılı ve sözlü haberlerde gün boyunca bizlere tekrarlananların aksine, bu Fransız istinası gurur duyabileceğimiz bir şeydir. Tüm bilimsel çalışmalar gerçekten de şunu göstermiştir ki işsizlik vurduğu kişileri dağıtır, savunmalarını ve bozguncu niteliklerini yok eder. Eğer bu bir çeşit yazgı bozulabildiyse, bu, hareketi cesaretlendiren, destekleyen ve örgütleyen kişilerin ve derneklerin bıkmaz usanmaz çalışması sayesindedir. Ve kimi solcu siyasi sorumluların ve sendikacıların militan faaliyetin erdemlerini kabul etmek yerine –ki çok iyi bilindiği gibi onlar olmadan bir toplumsal harekete benzeyen hiçbir şey olmazdı–, hareketin manipüle edildiğini açıklamalarını (ve böylece yeni doğan sendikalar karşısında işverenlerin ilk başlardaki söylemiyle buluşmalarını) olağanüstü bulmaktan kendimi alamıyorum. Kendi adıma, toplumsal hareketin Genel Kurulları bünyesinde toplanan sendikalar ve derneklerde, hakikaten bir toplumsal mucize oluşturan ve kısa zamanda erdemlerini ve faydalarını keşfetmeyi bitiremeyeceğimiz bu [hadiseyi –çn.] mümkün kılan herkese karşı hayranlığımı ve minnet duygumu belirtmek istiyorum –ki onların bu girişimi bana çoğu kez ümitsiz geldiğinden bu duygularım daha da yoğundur.

Bu hareketin ilk kazanımı, hareketin kendisi, bizzat kendi varlığıdır: işsizleri ve onlarla birlikte sayıları günbegün artan geçici çalışanları, görünmezlikten, tecritten, sessizlikten, kısacası varolmayıştan koparıyor. Yeniden gün yüzüne çıkarak,

işsizler, istihdamsızlığın kendileri gibi genelde unutuluşa ve utanca sürüklediği tüm erkekleri ve kadınları varlığa ve belirli bir gurura kavuşturuyor. Fakat özellikle şunu hatırlatıyorlar ki, ekonomik ve sosyal düzenin temellerinden biri kitlesel işsizlik, ve bunun hâlâ bir işe sahip olanların üzerinde ağırlığını hissettirdiği tehdittir. Bencil bir hareketin içine hapsolmanın tersine, eğer çeşitli işsizlik tipleri varsa da, asgari [topluma-çn] katılım geliri sahipleri, işsizlik tazminatı alma haklarının sonuna gelmiş olanlar veya özel dayanışma tazminatı alanlar arasındaki farkların, işsizleri tüm geçici çalışanlardan ayıranlardan daha radikal farklar olmadığını söylüyorlar. Bu, vurguyu özellikle işsizlerin "ulamsal" taleplerine (eğer böyle söylemek mümkünse!) yaptığımız taktirde unutma ve unutturma tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuz temel bir gerçekliktir. Böyle bir vurgu yapmak, onları emekçilerden özellikle de en geçici koşullarda çalışanlardan ayırmaya sebep olabilir ve bu kişiler kendilerini unutulmuş hissedebilirler.

Dahası, işsizlik ve işsiz, çalışmanın ve çalışanın yakasını bırakmamaktadır. Sanayide, ticarette, eğitimde, tiyatro veya sinema alanında geçici, yedek, dönemsel, sınırlı zamanlı kontrat sahibi veya vekaleten çalışanlar, onları işsizlerden ve de birbirlerinden ayıran devasa farklar olsa da, işsizlik korkusu içinde ve çoğu kez de onlar üzerinde uygulanmasını sağladığı şantaj tehditi altında yaşıyorlar. Geçici çalışma yeni sömürü ve tahakküm stratejilerini mümkün kılıyor. Bu stratejiler, özel ve hatta kamusal şirketlerde tüm iş hiyerarşisi üzerinde uygulanan işten çıkarma şantajına dayalıdır ve tüm iş dünyası üzerinde ve de özellikle kültürel üretim işletmelerinde, talep etmeyi ve harekete geçmeyi yasaklayan ezici bir denetimi getirir.

Çalışma koşullarınının genelindeki bozulma, işsizlik sayesinde mümkün kılınmış hatta onun tarafından kamçılanmıştır

ve belli belirsiz bir biçimde bunun farkında oldukları için, onca Fransız kendilerini, işsizlerinki gibi bir hareketle dayanışma içinde hissediyor ve bunu ilan ediyor. Bu nedenle, kelimelerle oynamadan, şunu söyleyebiliriz ki bizzat varlıklarıyla hareketin dağılmasının kesinlikle temel etkenini oluşturanların harekete geçmesi, siyasi kadercilikten kopmaya, harekete geçmeye yönelik en olağanüstü nitelikteki cesaretlendirici unsurdur.

Fransız işsizler hareketi aynı zamanda tüm Avrupa'nın işsizlerine ve geçici çalışanlarına bir çağrı teşkil etmektedir: yeni bir yıkıcı düşünce oluştu ve her ulusal hareketin ele geçirebileceği bir mücadele aracı haline gelebilir. İşsizler, tüm çalışanlara işsizler ile çıkar ortaklığına sahip olduklarını; varlıklarıyla onların ve çalışma koşullarının üzerinde ağırlığını hissettiren işsizlerin bir politikanın ürünü olduğunu hatırlatıyorlar; her bir ülkenin bünyesinde çalışanlar ile çalışmayanları ayıran sınırların yanı sıra, bir ülkenin çalışanları ile çalışmayanlarını diğer ülkelerin çalışanları ile çalışmayanlarından ayıran sınırları da aşabilme yeteneğine sahip bir hareketin, çalışmayanların, az ya da çok geçici bir işi olmanın belirli belirsiz "ayrıcalığı"na sahip olanları suskunluğa ve boyun eğmeye mahkum edebilmesini sağlayan politikaya karşı koyabileceğini hatırlatıyorlar.

Paris, Ocak 1998.

Yeni Bir Enternasyonalizm İçin

Pierre Bourdieu

Avrupa halkları bugün tarihlerinin bir dönemecinde bulunuyorlar, çünkü emekçilerin onuru için yüzyıllar boyunca verilen toplumsal mücadelelerin ve entelektüel ve siyasi kavgaların kazanımları doğrudan tehdit altındadır. Şurada ve burada, şurada sonra burada, Avrupa'nın genelinde, ve hatta Kore'ye kadar uzanan başka yerlerde gözlemlenen hareketler, Almanya'da, Fransa'da, Yunanistan'da, İtalya'da vs. ardı sıra gelişen hareketler, ki görünürde gerçek bir eşgüdüme sahip değillerdir, alanlara ve ülkelere göre değişik şekillere bürünmesine karşın her zaman aynı niyetten, toplumsal kazanımları yok etme niyetinden esinlenen bir siyasete karşı çeşitli başkaldırılardır. Bu kazanımlar, ne dersek diyelim uygarlığın en önemli fetihleridir; bunları gözden geçirmek için "küreselleşmeyi", ekonomik ve toplumsal açıdan daha az gelişmiş ülkelerin rekabetini bahane etmek yerine küreselleştirilmesi, evrenselleştirilmesi, tüm evrene yayılması gereken fetihlerdir. Kimilerinin muhafazakarlık veya arkaizm olarak sunmak istediği bu kazanımların savunusundan daha doğal ve meşru bir şey yoktur. İnsanlığın kültürel kazanımlarının, Kant'ın veya Hegel'in, Mozart'ın veya Beethoven'in savunusunu muhafazakar olmakla suçlayabilir miyiz? Sözünü ettiğim toplumsal kazanımlar, çalışma hakkı, sosyal güvenlik gibi erkeklerin ve kadınların mücadele ettiği ve uğruna acı çektiği bu kazanımlar, aynı derecede önemli ve değerlidir, fakat yalnızca müzelerde, kütüphanelerde ve akademilerde durmuyorlar, canlılar, ve insanların hayatını etkiliyor, gündelik varoluşlarını düzenliyor-

lar. Bu nedenle, kimi zaman "ayrıcalık" olarak tanımlanan kazanımlarını savunarak, Avrupa'daki ve başka yerlerdeki erkerlerin ve kadınların da kazanımlarını savunanları, en sert ekonomik güçlerle ittifak yaparak mahkum edenler karşısında bir nevi utanç duygusu duymaktan kendimi alamıyorum.

[Alman Bankası Başkanı] Bay Tietmeyer'e, birkaç ay önce yaptığım çağrı çoğu kez yanlış anlaşıldı. Bunun sebebi de, bu çağrının, Bay Tietmeyer'in de sahiplendiği neoliberal düşüncenin mantığı içinde sorulduğu için aslında yanlış sorulmuş bir soruya bir cevap olarak algılanmasıdır. Bu bakışa göre, euro'nun yaratılışı ile simgelenen parasal birleşme, Avrupa'nın siyasi birleşmesi için gerekli ve yeterli bir koşul, zorunlu bir önkoşuldu. Bir başka deyişle, Avrupa'nın siyasi birleşmesinin, zorunlu, kaçınılmaz bir biçimde ekonomik birleşmeden ileri geleceği savunuluyor. Bu da, parasal birleşme politikasına ve Bay Tietmeyer gibi savunucularına karşı çıkmanın, görünürde siyasi birleşmeye karşı çıkmak, kısaca, "Avrupa'ya karşı" olmak anlamına geldiğini içeriyor.

Oysa, bu kesinlikle doğru değildir. Söz konusu olan, devletin (bugün varolan ulus-devletlerin veya yaratılması düşünüler Avrupa devletinin) özellikle de sosyal hakların korunması noktasında rolüdür, kendisiyle baş başa bırakılmış ekonominin acımasız mekanizmalarına ket vurabilme yeteneği sahip tek güç olan sosyal devletin rolüdür. Bay Tietmeyer'inki gibi mali piyasaların aracı olarak işlev görecek bir Avrupa'ya karşı olmakla birlikte, ortaklaşa tasarlanmış bir politikayla, bu piyasaların frensiz şiddetine engel olacak bir Avrupa savunulabilir. Fakat bizler için hazırlanan bankacılar Avrupa'sından böylesi politikalar ümit etmeyi gerektirecek hiçbir şey yok. Parasal birleşmeden, toplumsal birleşmeyi sağlamasını bekleyemeyiz. Tam tersine: şunu biliyoruz ki euro bölgesi içinde di-

ğer devletlerin zararına rekabet güçlerini muhafaza etmek isteyen devletlerin toplumsal yükümlülükleri kısarak, ücret yükümlülüklerini de azaltmaktan başka çareleri olmayacaktır; ücrete yönelik ve *sosyal damping*, iş piyasasının "esnekleştirilmesi", döviz oranlarıyla oynama olanağından mahrum bırakılmış devletlerin başvurabilecekleri tek çareler olacaktır. Bu mekanizmaların etkisine, muhtemelen bir de, Bundesbank ve yöneticileri gibi "ücretlilere yönelik kemer sıkma politikaları"nı salık vermekte her zaman hızlı davranan "parasal otoritelerin" baskısı eklenecektir. Yalnızca sosyal bir Avrupa devleti, para ekonomisinin bütünlüğü bozmaya yönelik eylemine karşı koyabilir. Ancak, Bay Tietmeyer ve neoliberaller, ne ekonominin serbest işleyişine birer engel olarak gördükleri ulus-devletleri, ne de, aynı nedenle, bir bankaya indirgemeye çalıştıkları bir uluslar-üzeri devleti istiyorlar. Ve şu çok açıktır ki, ulus-devletlerden (veya topluluğun devletlerinin Bakanlar Konseyi'nden), onların iktidarını ellerinden alarak kurtulmak istiyorlarsa, bu, şuphesiz, özellikle de her haliyle azat olmaya çalıştıkları sosyal politikalar alanında, daha da büyük bir otoriteyle dayatmalarda bulunacak bir uluslar-üzeri devlet kurmak için değildir.

Bölyece, hiçbir şekilde Avrupa'nın siyasal birleşmesine karşı olmadan, sadece tek para birimi üzerine kurulu bir Avrupa'ya karşı çıkılabilir; ve de, tam tersine Avrupa Bankası'nı denetleyebilecek, ve daha doğrusu, piyasanın uyumlu işleyişine birer engel olarak gördüğü (sosyal) devletin tüm kalıntılarını yok etmek isteyen neoliberal felsefe tarafından yalnızca parasal boyutuna indirgenmiş birliğin toplumsal etkilerini önceden sezerek onları denetleyebilecek bir Avrupa devletinin kurulması çağrısında bulunulabilir.

Uluslararası rekabetin (özellikle de Avrupa-içi olanının),

sizlerin "geri adım atılması yasaklı" dediğiniz şeyin *bir tek ülkede* uygulanması karşısında bir engel teşkil ettiği açıktır. Bu, çalışma zamanının azaltılması veya ekonomik atılım konusunda görülebilir (üstelik iş süresinin kısatlımasının üretkenliğin muhtemel artışını ve işsizliği desteklemek için harcanan devasa miktarları geri almayı sağlaması sayesinde bu uygulamanın kendi kendisini kısmen finanse etmesine rağmen). Kinik bir tarzda şu sözleri söyleyen John Major bunu iyi anlamıştı: "sosyal yükümlülükler sizin, iş de bizim olacak". Kimi şirketlerini, sosyal hakların tahribatının göreli olarak daha "gelişkin" olduğu Fransa'ya doğru taşımaya başlayan Alman patronları da bunu iyi anlamıştı. Aslında, eğer rekabet, büyük oranda Avrupa-içiyse ve Alman çalışanlarının işini alan Fransız çalışanlarıysa (veya tersi de olabilir), -ki olan da budur, çünkü Avrupa ülkelerinin dış mübadelelerinin dörtte üçü Avrupa sahası içinde gerçekleşmektedir-, ücretler düşürülmeden çalışma zamanının kısaltılmasının etkilerinin, Avrupa düzeyinde kararlaştırıldığı ve uygulandığı taktirde büyük oranda hafiflemiş olacağını görüyoruz.

Aynı şey talebin artırılması veya yeni teknolojilere yatırım politikaları için de geçerlidir; bunlar, tek ülkede uygulandığı taktirde, yarı-kurnazların sürekli tekrar edip durduğu gibi imkansız veya iflasa sürükleyici ise, kıta düzeyinde gerçekleştirildiğinde mantıklı olacaktır. Bu, daha genel olarak, maddi ve sembolik tüm getirileri ve maliyetleri, tüm insanal davranışları ve de özellikle faaliyeti ve faaliyetsizliği gözönünde bulundurabilecek gerçek bir mutluluk ekonomisinin ilkelerince yönelendirilen tüm eylemler için de geçerlidir. Kısacası, toplumsal haklar konusunda yıkıcı bir parasal Avrupa'nın karşısına, her bir ülkenin çalışanlarının diğer ülkelerin çalışanları üzerinde, özellikle *sosyal damping* aracılığıyla oluşturduğu tehditi etkisiz

hale getirebilecek, çeşitli Avrupa ülkelerinin çalışanları arasında bir ittifaka dayalı sosyal bir Avrupa'yla çıkmak zorunludur.

Böylesi bir perspektifle, ve basit bir soyut programın dışına çıkabilmek için, yeni bir enternasyonalizmi yaratmak gerekir, bu görev, en başta sendikal örgütlere düşmektedir. Fakat enternasyonalizm, geleneksel haliyle Sovyet emperyalizmine tabi kılınmasıyla saygınlığını yitirmiş olmasının dışında, sendikal yapılarının ulusal olması (devlete bağlı ve bir ölçüde onun tarafından üretilmişlerdir) ve farklı tarihsel geleneklerle birbirlerinden ayrılmış olmaları sebebiyle büyük engellerle karşı karşıyadır: örneğin Almanya'da toplumsal partönerler güçlü bir özerkliğe sahipken, Fransa'da güçlü bir devlet karşısında zayıf bir sendikal gelenek vardır; benzer şekilde, sosyal güvenliğin aldığı biçimler de çok büyük boyutlarda farklılıklar içermektedir, İngiltere'de vergilerle finanse edilirken, Almanya'da ve Fransa'da aidatlarla sürdürülmektedir. Avrupa düzeyinde neredeyse hiçbirşey mevcut değildir. "Euro bekçilerinin" kafasını hiç kurcalamadığı ve bizim "sosyal Avrupa" dediğimiz şey, birkaç büyük ilkeye indirgenmiştir, örneğin asgari haklar için bir zemin tanımlayan ve uygulamasını üye devletlerin insafına bırakılmış "temel sosyal haklar topluluk yasası". Maastricht anlaşmasına eklenen sosyal protokol, çalışma koşulları, çalışanların bilgilenmesi ve onlara danışılması, erkekler ve kadınlar arasındaki fırsat eşitliği alanlarında çoğunluk oyuyla talimatların kabul edilmesi olanağını öngörmektedir[1]. Bunun yanı sıra Avrupalı "sosyal partönerlerin", Bakanlar Konseyi tarafından onaylandığı taktirde yasa yerine geçecek ortak anlaşmalar yapabilme gücüne sahip olması öngörülmektedir.

1. Bu önerilerin bir kısmını Yves Salesse'in şu kitabından ödünç alıyorum, bkz. *Propositions pour une autre Europe, Construire Babel*, Paris, Editions du Félin, 1997.

Bunları hepsi çok güzel fakat Avrupa işverenlerine karşı böylesi anlaşmalar dayatacak olan Avrupa toplumsal gücü nerede? Avrupa Sendikaları Konfederasyonu gibi uluslararası merciler, örgütlü işverenler karşısında güçsüzdür (örneğin Genel Emek Konfederasyonu CGT gibi bazı sendikaları dışlarında bırakıyorlar) ve, çelişkili biçimde neredeyse her zaman inisiyatifi, toplumsal haklar söz konusu olduğunda bile, topluluğun kurumlarına (ve teknokratlara) bırakıyorlar. Avrupa'daki şirket komiteleri, çokuluslu şirketlerin bünyesindeki bazı çatışmalarda gördüğümüz gibi güçlü araçlar olabilirler, fakat yalnızca birer danışma merci olarak, bir ülkeden diğerine birbirlerini ayıran, veya karşı karşıya getiren çıkar farklılıklarına çarpıyorlar. Mücadelelerin Avrupa çapındaki eşgüdümü çok geç kalmış durumda. Sendikal örgütlenmeler çok önemli fırsatlar kaçırmıştır, örneğin, Almanya'da meydana gelen ve Avrupa düzeyinde sürdürülmeyen 35 saatlik iş haftası grevi, veya 1995 sonu ve 1996 başında Fransa'da ve başka birçok Avrupa ülkesinde kamu hizmetlerinin dağıtılmasına ve kemer sıkma politikasına karşı gerçekleşen büyük eylemler. Entelektüeller, egemen söylemin aracıları haline gelmedilerse, –özellikle de Almanya'da– sessiz kaldılar.

Yeni bir enternasyonalizmin, sendikalar, entelektüeller ve halk düzeyinde temelleri nasıl yaratılabilir? Bunlar bir değişmezlik arz etmese de, iki olası eylem biçimi ayırt edilebilir. İlki, eğer hareketin sönümlenmesi bir ölçüde gazetecilerin ve deneme yazarlarının, kendisini bir propaganda olarak algılamayan ve böyle de algılanmayan düzenli "propaganda" eylemi tarafından belirlenen moral yitiminden kaynaklanıyorsa, bu durumda enteleküellerin özgül bir katkısını gerektiren halkların seferberliğidir. Böylesi bir seferberliğin başarısının toplumsal temelleri mevcuttur: bu noktada sadece eğitim sis-

temiyle olan ilişkilerdeki dönüşümlerin etkilerini anacağım, özellikle de öğrenim düzeyinin yükselmesi, eğitim düzeyinin değerini yitirmesi ve bunun sonucunda meydana gelen yapısal değişim, ve bunun yanı sıra öğrenciler ile kol emekçileri arasındaki kopukluğun zayıflaması (yaşlılar ile gençler, asil çalışanlar ile geçici veya proleterleşmiş çalışanlar arasındaki kopukluk halen mevcut olsa da, örneğin krizin mağduru eğitimli işçi çocukları aracılığıyla reel ilişkiler kurulmuştur). Ancak, bunun yanı sıra, ve büyük önem taşıyan bir mesele de, devasa bir orta sınıfın varlığına dair –Almanya'da çok güçlü olan– mite karşı, toplumsal eşitsizliklerin artmasıyla birlikte sosyal yapıda meydana gelen değişimdir. Sermaye gelirlerinin toplam miktarı yüzde 60 oranında artarken, ücretli emeğin geliri sabit kalmıştır. Bu uluslararası seferberlik eylemi, düşüncelerle yürütülecek mücadeleye ve de özellikle egemen mercilerin ve onların hizmetindeki düşünürlerin durmaksızın ürettiği ve yaydığı, yanlış istatistikler, İngiltere'de veya A.B.D.'de tam istihdama dair mitolojiler...vs gibi temsillerin eleştirisine önemli bir yer ayırmayı gerektiriyor. Bunun için de toplumsal hareketlerde ve özellikle de Fransa'da sıkça karşılaşılan ve entelektüel mücadelerin toplumsal mücadelelerde hak ettiği yeri almasını engelleyen "işçici" gelenekten kopmak lazım.

Ulus-ötesi bir sosyal devletin oluşmasına yol açacak bir enternasyonalizme yönelik ikinci müdahale biçimi, şu anki haliyle, bütünlüklü bir gelecek vizyonunun eksikliğinden dolayı genel topluluk çıkarına sahip çıkamayan ulus-devletler üzerinde ve onlar aracılığıyla gerçekleştirilecek eylemdir. Ulus-devletler üzerine etkide bulunmak iki açıdan gereklidir, bir yandan ulus devlete bağlı tarihsel kazanımları savunmak ve güçlendirmek için (ki bunlar çoğunlukla, devlet ne kadar güçlüyse, o kadar önemlidir ve habituslere o kadar kök salmıştır,

tıpkı Fransa'da olduğu gibi); diğer yandan bu devletleri, çeşitli ulus-devletlerin en ileri toplumsal kazanımlarını (daha fazla kreş, okul ve hastane, daha az ordu, polis ve hapisane) birleştirecek bir Avrupa sosyal devletinin yaratılması yönünde çalışmaya, ve birleşik pazarın oluşturulmasını, serbest rekabetin ücretliler açısından yol açacağı muhtemel toplumsal koşullara karşı koymaya yönelik sosyal önlemlerin tasarlanmasına tabi kılmaya zorlamak için. (Bu noktada, Euro'ya girişini, ekonomik ve sosyal politikaların eşgüdümünü birinci sıraya alan yeni bir müzakereye kadar erteleyen İsveç'in deneyiminden esinlenebiliriz). Toplumsal bütünlük para birimlerinin eşitliği kadar önemli bir hedeftir, ve toplumsal uyum gerçek bir para birliğinin başarasının koşuludur.

Eğer, toplumsal uyumu, ve onun ürettiği ve gerektirdiği dayanışmayı, mutlak bir önkoşul olarak kabul edersek, bugüne kadar ekonomik göstergelere ayrılan aynı katılık kaygısıyla (Maastricht anlaşmasının ünlü %3'ü gibi), belirli bir sayıdaki ortak hedefi de başından itibaren müzakerele tabi kılmak gerekir: *asgari ücretlerin* belirlenmesi (bölgesel farklılıkları gözönünde tutmak için belirli kuşaklara ayırarak); finansal faaliyetlerin sosyal yükümlülüklere katkısını azaltan ve böylece dolaylı yoldan emeğin aşırı vergilendirilmesine yol açan *vergi kaçakçılığına* karşı ve doğrudan rakip faaliyetler arasındaki *sosyal dampinge* karşı önlemlerin tasarlanması; geçiş süreci açısından bölgelere göre bir farklılıştırmayı kabul eden, fakat asıl olarak sosyal hakların varolduğu noktalarda bunların birleşerek, olmadığı takdirde de gelişerek bir bütünleşmeyi hedefleyen bir ortak sosyal hak metninin kaleme alınması: örneğin, ücretli bir işe sahip olmayanlara yönelik bir asgari gelirin konulması, emeğin üzerindeki vergilerin azaltılması, formasyon gibi, iş ve barınma hakkının tasarlanması gibi sos-

yal hakların geliştirilmesi ve Avrupa'daki sosyal normların genelleşmesini hedefleyen sosyal konularda bir dış politikanın yaratılması; genel çıkara uygun bir *ortak yatırım politikasının* tasarlanması ve uygulanması: tamamen spekülatif mali faaliyetlerin özerkleşmesinin bir sonucu olan ve/veya kısa vadeli kar düşünceleri tarafından yönlendirilen yahut istihdamın azaltılmasının bir verimlilik garantisi veya iyi bir yönetimin güvencesi olduğu yönündeki inanç gibi genel çıkara tamamen karşıt varsayımlara dayalı yatırım stratejilerinin tam karşıtı olan bu ortak yatırım politikasında sözkonusu olan, yenilenebilir-olmayan kaynakların ve çevrenin korunmasını, Avrupa-aşırı taşıma ve enerji şebekelerinin geliştirilmesini, sosyal konut sisteminin genişlemesini, kentsel yenilenmeyi (özellikle de ekolojik taşıma biçimlerinin geliştirilmesini), sağlık ve çevrenin korunması alanındaki araştırma-geliştirme faaliyetlerine yatırımı, ve görünürde daha riskli olan ve mali alan tarafından bilinmeyen biçimlere bürünen (küçük şirketler, bağımsız işler gibi) yeni faaliyetlerin finansmanını sağlamayı hedefleyen stratejilere öncelik tanımaktır.

Bu saydıklarım, birbiriyle uyuşmayacak bir tedbirler katalogu gibi görünse de, gerçekte, neoliberal düşüncenin yazgısallığından kopma, neoliberalizmin doğallaştırılmış ekonomisinin yerine, insanal iradeye ve girişimlere dayalı ve hesaplarında, üretkenliğin ve verimliliğin tümüyle ekonomist kültünün bihaber olduğu acı çekmenin maliyetlerine ve kendini gerçekleştirmenin kârlarına yer veren bir mutluluk ekonomisi getirmenin, onu siyasileştirerek "yazgısallığını bozma" arzusundan ilhamını alır.

Avrupa'nın geleceği, Almanya'nın ilerici güçlerinin (sendikalar, SPD, Yeşiller) ağırlığına ve Bundesbank'ın ve Alman hükümetinin savunduğu "güçlü" Euro siyasetine karşı çıkma

iradesine ve yeteneğine bağlıdır. Bugün birçok ülkede, özellikle de Fransa'da kendisini ifade eden Avrupa politikasına yeni bir yön verilmesine yönelik hareketi devralma ve canlandırma yeteneklerine de çok bağlı olacaktır. Kısacası, kaderinizin "mali piyasalar" veya "küreselleşmenin" mekanizmaları gibi aşkın, bağımsız veya kayıtsız güçlerin ellerinde olduğuna ikna etmek isteyen uğursuzluk kahinlerine karşı, sizleri ikna etmek umuduyla şunu söylemek istiyorum ki gelecek, ve aynı zamanda bizim, ve tüm Avrupalılarınki de olan geleceğiniz, Alman ve sendikacı olarak sizlere bağlıdır.

Frankfurt, Haziran 1997.

Alternatif Küreselleşme Hareketi ve Toplumsal Özgürleşim

Philippe Corcuff ile söyleşi

Sosyalist Parti'den Devrimci Komünist Birlik'e

Yeniyol : Bize ilk olarak siyasal geçmişinizden söz edebilir misiniz ?

Çok genç yaşta Sosyalist Parti'ye katıldım. İlk önce, 1976'de Lise 2'de Sosyalist Gençliklere, 1977'de belediye seçimleri kampanyası vesilesiyle Sosyalist Partiye katıldım. Bu partide 1992'ye kadar kaldım. Aslında, parti içinde CERES isminde özyönetimci-marksist bir akımın içinde bulunuyordum. Bu akımın en tanınan ismi Jean-Pierre Chévenement'dı, beni o dönem etkileyen entelektüel CERES'de marksist bir kuramcı olan Didier Motchan'dı. Referanslarımız hem Otto Bauer, hem Rosa Luxemburg'du, teorik tartışmalar ise yoğunlukla Poulantzas'ın tezleri hakkındaydı. Bu ortamda, "devrimci-reformist" bir düşünceyi benimsedim, ana fikir solun iktidara gelmesinin bir kriz yaratacağı ve bu krizin kapitalizmden bir kopuşa yol açacağıydı. Bu gerçekleşmedi, hatta Fransız solu anti-kapitalizmi bırakın, antiliberal bile olmadı ve neo-liberalizme esnek bir uyumlu olan sosyal-liberalizmi icat etti. Sosyal-liberalizmi pratikte Fransız sosyalistleri icat etti, ama bunu hiç teorize etmediler, bu kuram İngiltere'de Blair ve Giddens tarafından teorize edildi. CERES'de 1983'den iti-

baren, yani liberal sapmadan itibaren, hükümete çok eleştirel yaklaştık. Enjeux isminde muhalif bir dergimiz vardı, ve bu sapmayı eleştirdik. Yani bu liberal sapmaya karşı 1983'den 1992'ye kadar muhalif oldum. O dönemde gidişatı değiştirilebileceğimizi düşünüyorduk çünkü her kongrede %80'lik bir çoğunlukla kapitalizmden çıkış ilkesi kabul ediliyordu. Hatta bu temel ilke tüzüğümüzde yer alıyordu, bu da sadece 80'lerin sonlarında değişti. Yani, militanların büyük çoğunluğu antikapitalist bir kültürde yaşıyorlardı. Geriye dönebilmek için yeterince direniş olabileceğini düşünüyorduk. Zaten, o dönem PS yöneticileri bir "parantez"den bahsediyordu, sanki bir parantez açılmıştı ama çabucak kapatılacaktı. Sonuçta, bu böyle olmadı ve PS Fransız toplumunun liberalleşmesine katkıda bulundu. Siyasi akımım oldukça kötümserdi, o dönem taktik olarak Chevénement Cumhuriyet temasına dönmeyi savundu çünkü ona göre liberal hareket fazla güçlüydü ve sosyalizm bayrağını taşımak mümkün değildi. Yani bir sığınak bulunmalıydı ve böylece Cumhuriyet teması benimsendi. Garip bir şekilde ilk başta bir taktikken, zamanla cumhuriyet, hatta ulus, Fransa... teori oldu. Sosyalizm bayrağı fazla ağır oldu diye cumhuriyet kazanımlarıyla yetinmek gerekiyordu, örneğin kamu hizmetleri, eşit haklar... Bu değişimi vurgulamak için CERES ismini "Sosyalizm ve Cumhuriyet" olarak değiştirdi. Körfez savaşı sırasında en önemli gelişme gerçekleşti. O dönem Chevénement savunma bakanıydı ve savaş sırasında hükümetten istifa etti. Böylece PS'den ayrılma fikri ortaya çıktı. 1993'de Chévenement liderliğinde küçük bir grup çıktı, "Vatandaşlar Hareketi" (MDC) adını aldı. Ben bir kaç ay evvel PS'den ayrılmıştım, ve ayrılmadan evvel sadece PS'i rahatsız etmek için Paris 20'nci bölgede genel seçimler için Daniel Bensaid'e oy vermeye çağırdım. Henüz PS'den ayrılma-

mış olmama rağmen bunu yaptığım için CERES'liler beni azarlamıştı. Bensaid'i tanımıyordum, o da kendisine oy çağırısında bulunan bu garip tipi görmek için benimle tanışmak istedi. Bensaid'le ilk temasım böyle oldu. Chevénement'in peşinden gidip MDC'ye katıldım. Bunun aslında bir parti olmadığını, daha ziyade bir adamın etrafında toplanmış bir kulüp olduğunu fark ettim. Zamanla, cumhuriyet teması gitgide ulus hatta ulusçuluğa varıyordu. Bu da canımı sıktı, hiç bir zaman milliyetçi olmadım. Böylece MDC'den ayrıldım ve kendi kültürel devrimimi gerçekleştirdim. Yeşillere katılmış bir kaç anarşist dostum vardı ve ben de 1994'de Yeşillere katıldım. Benim ilgimi çeken ana fikir "başka bir siyaset" söylemiydi, yani sadece kurumsal bir siyaset değil ama aynı anda sosyal hareketlere bağlı bir siyaset anlayışı, yani politikacılara güvenmemek ve toplumsal bir zeminden hareket etmek. Girdiğim an Yeşillerin dış imajı gayet ilgi çekiciydi ama içi politikacı ve iktidar düşkünü bir sürü eski solcuyla doluydu. Eski LCR'ciler, Pablocular, Maocular vardı... Hepsi solcu gruplarda zaman kaybettiklerini, iktidardan uzak kaldıklarını oysa üniversite arkadaşlarının artık bakanlıklarda bulunduklarını düşünen ve "intikam" almak isteyen adamlardı. PS'den çok daha küçük bir gruptu, girdiğimde 4000 kişi, ama son derece politikacı bir gruptu. Ancak dış imajı bu gerçeğin tam tersiydi. 3 yıl Yeşillerde kaldım, içinde sol bir akım kurduk, PS'le ittifaka karşıydık. Yeşiller 97'de Jospin hükümetine katılarak iktidara geldiklerinde partiden ayrıldık.

Liberter Sosyal Demokrasi, Troçkizm ve Dördüncü Enternasyonal

Bizim 3 kaynağımız vardı ve "Liberter Sosyal-Demokrasi" böyle doğdu: Anarşist gelenek, sadece yeşiller deneyimi olan

daha genç militanlar ve PS'den gelen ben. "Ekolojist, Liberter ve Radikal Sosyal Demokrat Anlayış" isminde bir grup kurduk. Aralık 1997'de LCR'e bir ortaklık teklif ettik. LCR'i tercih ettik çünkü bize sosyal hareketlerde en faal örgüt olarak gözüküyordu, "yeni bir antikapitalist güç" yaratma fikrini de benimsemiştik. LCR için de çok yeni bir deneyim oldu, 50 kişilik küçük bir gruptuk, ve bulunduğumuz yerlerde (ağırlıkla Paris ve Lyon) şehir yönetimlerinde gözlemcilerimiz vardı, aynı şekilde Merkez Komite hatta Politik Büro'da gözlemcilerimiz vardı. Yani üye değil sadece gözlemciydik. 2 yıl sonra LCR'e katılma kararını aldık, bu 1999 Avrupa Parlamentosu seçimlerinden biraz evvel gerçekleşti. LCR'de yeni bir antikapitalist güç fikri etrafında birleştik. Bizce reform/devrim ayrımı esas ayrım değildi ve hem reformistlerin hem devrimcilerin, çeşitli marksistlerin veya diğer oluşumların bulunabileceğini bir örgüt gerektiğini düşünüyorduk. Küçük bir entelektüel çevreydik, çoğumuz Bourdieu'nün sosyolojisinden, eleştirel sosyal bilimlerden etkilenmişti ve yeni antikapitalist güç fikrini benimsemiştik. Bu, Olivier Besançenot'nun LCR'in adayı olduğu seçim kampanyasıyla yeni bir anlam kazandı çünkü bu seçim süreci bu projeyi gerçekleştirme olasılığını açığa vurdu. Seçimlerden sonra LCR üye sayısı ikiye katlandı. Bunların büyük bir kısmı alternatif küreselleşme hareketinden etkilenen gençlerdi. Fakat yalnızca gençler değil, eski anarşistler, eski KP'liler, eski Sosyalist Partililer, çeşitli çevrelerden insanlar da katıldı. Hatta bence bugün ideolojik bakımdan, siyasal kültür bakımından troçkistler LCR'de azınlık durumundalar. LCR'de kristalize olan radikal bir alternatif küreselleşme kültürü, veya alter-küreselleşmenin solunda bir siyasal kültür söz konusu. Ve bana göre LCR yöneticileri, esas sorunun troçkist kimliği muhafaza etmek olmadığının, amacın

troçkist kültürü çok daha geniş bir bütün içinde eritmek olduğunun farkındalar. Ve Fransa'da şimdiden bu tipte bir radikal solun soldaki ikinci büyük odağı oluşturması mümkündür. Son bölgesel seçimlerde radikal sol çok iyi sonuçlar almamış olsa da böylesi bir dinamik hala mevcut. Binlerce insanların katıldığı mitingler yapabiliyoruz, dolayısıyla militan taban açısından hâlâ devasa bir potansiyel var. Fakat bu henüz bir seçim potansiyeline dönüşemedi. Bundan dolayı de bazı LCR yöneticileri hayal kırıklığına uğradı, militan çevrelerdeki başarı ile daha geniş seçim başarıları arasında açıyı kavrayamadılar. Çünkü oy veren insanlar, bizim tanımadığımız, mitinglere gelmeyen, daha çok televizyon seyrederek haberdar olan insanlar. Bence IV. Enternasyonal'de bir enternasyonalist yenilenme için de bir potansiyel vardır. Bana göre, ki troçkist geleneğe eleştirel bir yaklaşımım vardır, bir uluslararası devrim, bir dünya devrimi fikri troçkistler tarafından dile getirildiği vakitte yanlıştı. Çünkü bu tam da ulus-devletlerin konsolide olmaya başladığı döneme denk geliyordu. Dolayısıyla tarihsel süreç ile bu perspektif arasında bir açı vardı. Oysa bugün troçkist şiarlar çok daha geçerlidir. Dolaysız biçimde uluslararası eylem fikri, bu koşullarda çok daha fazla geçerlilik kazanıyor, halbuki ulus-devletler ve Keynesçi sosyal devletler sabitleşirken geçerli değildi. Troçkizm'de çok daha güncel olan bir şeyler var bu dönemde.

Partilerden bağımsız toplumsal hareketler lazım, fakat alternatif küreselleşme hareketinin özlemlerini dile getiren, bu hareketin en radikal formlarını siyasal alana taşıyan siyasal partilere de ihtiyaç var. Esas sorun IV. Enternasyonal'in, tıpkı Fransa düzeyinde LCR'de olduğu gibi, troçkizmin kendi kendini aşmasına yönelik bir perspektife sahip olup olmayacağıdır. Alternatif küreselleşme hareketinin radikal bir siyasal

bileşeni olabilecek mi? Çünkü buna ihtiyaç var. Avrupa antikapitalist sol partiler konferansı bu yönde atılmış bir adımdır.

Yeni Bir Enternasyonalizm

Yeniyol: Siz aynı zamanda Alternatif küreselleşme hareketinden çıkacak yeni bir enternasyonalin daha çok Birinci Enternasyonal'e benzemesi gerektiğinden söz ediyorsunuz. Sizce bu yeni enternasyonalin şekli neye benzeyecektir ve unsurları neler olabilir?

Çeşitli tartışmalar var. Brezilya'da Emekçiler Partisi esas olarak sendikal güçlerden yola çıkarak inşa edildi. Stalinizmden ve diğer totaliter deneyimlerden (maoizm gibi) çıkarmamız gereken ders radikal sol, iktidarların ve karşıt-iktidarların çoğulculuğu mirasına sahip çıkması gerektiğidir. Her şeyi kapsayan bir örgütte siyasal partiler ile toplumsal hareketleri eritmekten kaçınmak gerekir. Toplumsal hareketlerle, sendikalarla, derneklerle, özörgütlenme biçimleriyle bir ilişkisi olan siyasal partiler lazım. Dolayısıyla IV. Enternasyonal gibi uluslararası bir siyasal bileşen lazım, fakat bu toplumsal hareketlerin uluslararası düzeydeki gücünü oluşturan alter-küreselleşme hareketinden ayrı olmalıdır. Demokratik sebeplerle, parti bileşenleriyle toplumsal hareketleri birbirine karıştırmamak gerekir. Marksistler, liberterler, komünist partiler, sosyal demokratlar arasındaki ayrımlar, ve bir alt düzeyde stalinistler, troçkistler...vs. yani enternasyonalller arasındaki ayrımlar dönemin ihtiyaçları bakımından çok belirleyici ayrımlar değildir. Bu nedenle, bugün I. Enternasyonal'e benzeyecek bir şekle dönmek lazım. Michael Löwy ile benim I. Enternasyonal'e ilişkin farklı yaklaşımlarımız var. Bence bu yeni I. Enternasyonal, bu V. Enternasyonal post-sosyalist olacak-

tır. Sosyalist tematik, 21. yüzyılın sorunlarını tümüyle yanıtlayamaz. Yani hem sosyalist, hem post-sosyalist olmalıdır. Michael Löwy ise klasik sosyal-demokrasiden, stalinizmden..vs. ayrı, yenilenmiş bir sosyalizm biçimi olacağını, liberter bir boyutu da içermekle birlikte hala sosyalist tematizasyon içinde olacağını düşünüyor. Bence cumhuriyetçi özgürleşme, haklar eşitliğini, halk egemenliğini, yurttaşlığı, siyasal eşitliği kazandırmıştır. Genel anlamda sosyalist hareket ise, 19. yüzyıldan itibaren, toplumsal meseleyi, toplumsal sınıflar arası ilişkileri, dolayısıyla da toplumsal adalet meselesini devreye sokmuştur. Ve ekoloji, feminizm veya bireysellik sorunu gibi bir dizi mesele, yalnızca cumhuriyetçi veya sosyalist kaynaklarla ele alınamaz. Dolayısıyla yeni bir şey yaratmak lazım, fakat yine sosyalist ve cumhuriyetçi geleneklerden yola çıkarak. Çünkü bugün bizlere sunulan yenilenme biçimleri, çoğunlukla sosyalizm öncesi, pre-sosyalist bir yenilenmedir. Benim aklımda olan ise post-sosyalist bir yenilenmedir.

Bireysellik İhtiyacı ve Kolektif Yapılar

Bu ise, örneğin alter-küreselleşme hareketinde varolan, ve Fransa'da özellikle daha görünür olan bir gerilimle uğraşmayı gerektiriyor. Son on senenin mücadelelerine baktığımızda, bunlar çoğunlukla büyük kolektif dayanışma kurumlarının (sosyal güvenlik, emeklilik, ücretli statüsü...) savunusu üzerine kuruludur. Fakat aynı insanlar, giderek artan oranda siyasal temsiliyeti, bir takım şeflere itaat etmeyi reddediyor. ATTAC gibi, SUD sendikası gibi benim de dahil olduğum gruplardaki en büyük sorunlardan biri, insanların başkalarına yetki vermek istememesi, en küçük kurumsallaşma dahi kendi bireyselliklerinin hiçe sayılması gibi geliyor. Dolayısıyla garip bir biçimde bu alternatif küreselleşme hareketinde, bir yan-

dan büyük aygıtlara karşı güçlü bir bireysellik talebi var, diğer yandan ise sosyal güvenlik gibi büyük bürokratik aygıtların güçlü bir savunusu söz konusu. Kolektif çerçeveleri savunurken bir yandan da bireysellik imkanlarına nasıl sahip çıkılacağını görebilmek için bu gerilimle ilgilenmek gerekir. Bu konuda, Durkheim'ci gelenekte bulunan bazı teorizasyonlar mevcut. Durkheim'ın bu konuda bazı sezgileri olmuştur fakat bunlar özellikle Robert Castel gibi bir sosyolog tarafından geliştirildi. Castel, anarşistlerin ve liberallerin tersine bireysel özerkliğin gelişebilmesi için sosyal devlet biçimlerinin gelişmesine gerektiğini ileri sürer. Durkheim'ın da yüzyıl başında söylediği gibi, bireyselcilik devletle birlikte gelişmiştir. Devlet bireye karşı gelişmemiştir, tam tersine bireyin gelişmesini devlet sağlamıştır. Ve Castel'in söylediği gibi, bu birey, bireyselliğini ifade edebilmek için kolektif dayanaklara ihtiyaç duyar. Ve bugün sosyal devletin sorgulanması, negatif bireyselliği, yani birey olamayan bireyler yaratır, biz bunlara dışlananlar deriz. Dolayısıyla bireyselliğin gelişebilmesi için gerekli olan kolektif çerçevelerin savunusu ile bireyselliğin gelişebilme imkanları arasında bağlantılar bulmak lazım. Bunu da Marx'ta buluruz. *1844 El Yazmaları*'na, *Kapital*'e, *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'ne baktığımız vakit, Marx'ta bireyselliğ adına yapılmış bir kapitalizm eleştirisi bulabiliriz. Yani kapitalizm sorgulanıyorsa, bu kolektif güçleri parçaladığından değil, tam tersine Marx *Kapital*'de kapitalizmin kolektif güçleri gayet iyi geliştirdiğini söyler, fakat bunu bireysel güçlerin aleyhine yapmaktadır. Bireyselliği, işbölümü ve değişim değerine dayalı hesaplamanın egemenliği aracılığıyla yok eder. Ve komünizm fikri de bireyselliği geliştirmek, bireysel özgünlüğün gelişmesini sağlayacak kolektif koşulları yaratmaktır. Marx'ın *1844 El Yazmaları*'nda "vülger komünizm" dediği –ki

aslından SSCB komünizmini andırır– şeye yönelik eleştirileri de bundan kaynaklanır. Vülger komünizm, der Marx, her şeyi aynı düzeye getirmek isteyenlerdir, örneğin ücretlerin eşitliğini savunanlardır. *El Yazmaları*'ndan Gotha programı eleştirisine kadar Marx buna her daim karşı çıkmıştır. Herkesi aynı düzeye getirmek tıpkı kapitalizm gibidir, bireysel özgünlüğe tek bir ölçü dayatmaktır. Oysa, der Marx, her birey, özgündür, biriciktir, dolayısıyla ölçülemez, tek bir ölçüye giremez. Fakat bu yalıtılmış bir bireysellik değildir –ki bu konuda Elster'inki gibi okumalardan ayrılıyorum–, Marx'ın kavrayışına göre bu toplumsal bir bireyselliktir. Bu konuda Alman İdeolojisi'ndeki Marx, Engels ve Stirner arasındaki tartışma ilginçtir. Buna göre, bireysellik toplumsal ilişkiler tarafından üretilir. Her birey özgündür fakat toplumsal ilişkiler tarafından yaratılır. Oysa Stirner'e göre Ben her şeyin üzerindedir, ve her türlü toplumsal ilişki Ben için bir tehdittir. Bu konuda Marx'ta daha sonraları Bourdieu'de habitus kavramıyla bulacağımız, bireysel özgünlüğe dair sosyolojik düşüncenin ilk hallerini görüyoruz. Çünkü Bourdieu'de de, bireyselliği kolektif bir dokuyla üretilmiş bir özgünlük olarak düşünme yaklaşımı vardır.

Bu ikisi birbirine karşıt gösterilirken esas meydan okuyuş, "ben hem tümüyle özgünüm hem de diğerleriyle ilişkilerimden üretildim" diyebilmektir. Dolaysıyla ben toplumsal ilişkilerin bireyselleştirilmiş haliyim. Ve bu konuda alter-küreselleşme hareketinde bir geç kalmışlık söz konusu, liberterler ise biraz daha ilerideler, özellikle de Fransa'daki kimi toplumsal hareketlerde. Çünkü mesela ATTAC gibi bir hareket neoliberalizmi eleştirdiği vakit, bunu özellikle kolektif dayanışma, sosyal devlet adına yapacaktır, ki bu doğrudur. Fakat bunu bireysellik adına yapmayacaktır, bireyselliğin piyasaya bırakmaktadır, sanki bireyi savunan kapitalizmmişçesine. Oysa pi-

yasanın bireyi ezdiğini gösterebiliriz. Aksi taktirde insanların bireysellik ihtiyaçlarına tek cevabı piyasada, ticari olanda bulabilecekleri izlenimini doğururuz. Alternatif küreselleşme hareketi bu konudaki gecikmişliğini telafi etmek durumundadır, kapitalizm ve neoliberalizm eleştirisini bireysellik adına da yapmalıdır.

Holloway, İktidar ve Özgürleşim

Yeniyol: Son dönemde "İktidar olmadan dünyayı değiştirmek" isimli kitabıyla gündeme gelen John Holloway'in tezleriyle ilgili ne düşünüyorsunuz?

Zapatist hareket ve Marcos önemli bir soru sordular, ve bence Holloway gibi kişiler Marcos'tan esasında Marcos'ta olmayan bir şeyler çıkarttılar. Marcos'un söylediği, ilk olarak iktidarı alması gerekenin illa silahlı kanat olmadığıdır, yani iktidarlar arasında bir ayrım söz konusudur ve iktidarı alacak olan sivil kanattır. Bu da çoğulcu bir yaklaşımdır. İkincisi, ki bu da Gramsci'ci bir bakıştır, yalnızca iktidarı ele geçirerek toplum değiştirilmez, toplumsal mücadelelerde ağırlığımız olduğu için, kültürel hegemonyada ağırlığımız olduğu için toplumu değiştirme noktasında da etkili olabiliriz. Fakat Holloway, bu yaklaşımdan zorunlu bir karşı-kültür fikrinin özselleştirilmesini çıkardı. Yani özgürleşimci güçler iktidarı ele alırsa bu dönüşüm sürecini hızlandırabilir. Dolayısıyla iktidarın fethi toplumu değiştirmenin tek yöntemi değil fakat olayları hızlandırmak için bazı kaldıraçlar sağlar. Toplumu değiştirmek için zorunlu bir koşul değil fakat önemli bir koşul olabilir. Ve Holloway gibi insanlar iktidarın kötülük olduğu, ve özgürleşimci güçlerin her daim bu alanın dışında bulunması gerektiği fikrini kuramsallaştırdı. Oysa iktidarın dışında bu-

lunması gereken toplumsal hareketlerdir. Kurumlarda bulunan kişilere bir karşıt-iktidar oluşturacak toplumsal hareketler olmalıdır her zaman. Çünkü tarihsel deneyim, en özgürlük yanlısı kişilerin bile kurumlarda bulundukları vakit, ne kadar kurumları ele geçirmek isteseler de esasında kurumlar tarafından ele geçirildiklerini ve sonuçta bu kurumlara benzediklerini göstermiştir. Bunu engelleyebilmek için bir karşıt-iktidar konumunda bulunan toplumsal güçlere ihtiyaç vardır. Bunlar ya klasik sendika-dernek biçiminde, yahut özörgütlenme şeklinde olabilir. İktidarın fethi ise bunu hızlandırabilir çünkü küreselleşmeyle birlikte her ne kadar ulus-devletlerin rolü kısmen azalmışsa da hala güçlü olanaklar sağlamaktadırlar. Çünkü liberal söylem, küreselleşme sürecinin sanki sonuna varılmış gibi ulus-devletlerin tümüyle yok olduğuna inandırmak istiyor. Bu bir yanılsamadır, keza ulus-devletler hâlâ önemli bir hareket alanına sahiptir. Fakat "artık Avrupa var" veya "artık dünya var" diyen bu ideolojik söylem ulus-devletlerin bu hareket alanını daha da daraltmaya yarıyor. Zapatizm'deki önemli unsur da dünyayı değiştirmenin çeşitli biçimleri olduğunu, sendikal faaliyetin, dernek çalışmalarının hatta entelektüel mücadelenin toplumun dönüşümünde önemli roller oynadığını söylemektir. Örneğin 80'li yıllarda, Fransa'da liberal karşı-devrimin bu denli kolay biçimde gerçekleşmesini sağlayan, entelektüel elitlerin bu karşı-devrime hazır oluşuydu. Çünkü 75-81 yılları arasında gerçekleşen hazırlık dönemini yaşamıştık. Bu, eski solcuların marksizme diş bilediği, "mutlak kötülük olarak marksizm" söyleminin ortay çıktığı yıllardı. Entelektüel elitlerde hakim olan bu anti-totaliter düşünce, kolektif olana, sınıf mücadelesine vs. yapılan tüm referanslara totaliter bir anlam yüklüyordu. Böylece siyasal, teknokratik, medyatik elitlerin içinde bulunduğu entelek-

tüel iklim liberal karşı-reformları anlamaya hazırdı. Ve 95'ten itibaren Bourdieu gibi kişilerin yaptığı çalışmalar olayları kısmen tersine çevirmiştir. Bugün siyasal elitin üyeleri arasından, Chirac dahil, çok azı liberal olduklarını söylerler. Sosyalistler bile liberal politikalar yürütse de öyle bir entelektüel iklim söz konusu ki ekonomik liberalizme daha olumsuz bir anlam yükleniyor. Liberalizm kavramı bir takım aşırılıklara gönderme yapıyor. Entelektüel iklim üzerinde ağırlık sahibi olmak aynı zamanda toplumun dönüşümü üzerinde de ağırlık sahibi olmak anlamına gelir. Dolaysıyla devlet iktidarının ele geçirilmesi olayları hızlandırmak bakımında muhtemel bir kaldıraçtır fakat yegane araç değildir.

Tony Negri'nin Naif Antropolojisi

Yeniyol: Alternatif küreselleşme hareketinde önemli bir etkisi olan Tony Negri hakkındaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

Negri, Chomsky'yle, ve daha düşük oranda olmakla birlikte Wallerstein'la, neredeyse tüm dillere çevrilmiş olan nadir yazarlardan biridir. Negri alternatif küreselleşme hareketinin elitinin ortak dilini oluşturmuştur. Tabi burada sendika, NGO militanlarından değil, sosyal forumları vs. düzenleyen elitten söz ediyoruz. Negri gerçek bir sorundan yol çıkıyor. O da kolektif çerçeve boyutuyla bireyselliğin ihtiyaçları arasındaki gerilim üzerinde duruyor. Nietzsche'ci gelenekte, kendi deyimiyle Fransız Nietzscheizmi'nde (yani Deleuze veya Foucault gibi insanların düşüncesinde) Marksizmi yumuşatmanın bir şeklini arıyor. Böylece bireysel taleplere çok daha fazla yer veriyor. Bu, örneğin İmparatorluk'ta piercing yaptırmış kişilerin esasında küreselleşmeye karşı mücadele ettiğini, hatta bu yaptıklarının bir sendikacının faaliyeti, bir grev kadar önemli

olduğunu ileri sürmeye kadar varıyor. Ona göre bunların hepsi çokluğu oluşturuyor. Bence hata, yapmak istediğini becerememesinde. Tahakküm biçimlerini incelerken, İmparatorluğu incelerken, aşırı mekanik, işlevselci ve sistemik bir Marksizm anlayışına sahip. İmparatorluk sistemlerin sistemi, her şeyi kapsıyor ve dışarıda hiçbir şey bırakmıyor. Özgürleşimin öznesi üzerine düşündüğü vakit de her şey paramparça oluyor, çokluğun içinde hiçbir yöndeşme imkanı yok, hiçbir ortak çıkar, ortak kimlik yok. Aslında sistemin analizinde daha fazla çoğulluk gerekir çünkü bu kadar güçlü bir sistem kurduğunuz vakit başından kaybetmişsiniz demektir. Sistem çok daha çelişkilidir, egemen güçler düşündüğümüzden çok daha güçsüzdür ve çok daha fazla çelişki taşırlar. Özgürleşimci güçlerde ise, mesela en azından sınıf kavramıyla, deneyim içinde yöndeşme imkanı taşıyan ve her şeyin paramparça olmasını önleyen biçimler vardır. Dolayısıyla özgürleşimin öznesinde daha az dağılmışlık ve tahakküm biçimlerinin analizinde daha fazla çoğulluk gerekirdi. Fakat ele aldığı mesele gerçek bir meseledir. Yani hem bireyselliğin ihtiyaçlarını hem de küresel ve kolektif eleştiriyi ifade ediyor. Bu sistem basitçiliğiyle birlikte insanlar bir kere İmparatorluk'u okudular mı her şeyi anladıklarını sanıyorlar. Güç ilişkileri, çelişkiler vs. üzerine bir düşünsel faaliyette bulunmalarına gerek kalmadığını düşünüyorlar. Dolayısıyla bu aşırı sistemist vizyon bir şekilde, daha klasik Marksist analizlere göre bir gerileme teşkil eder. Örneğin, ben daha gençken çokça okunan Poulantzas'da bile çok daha çelişkili bir toplumsal gerçeklik söz konusuydu.

Negri'ye yaptığım bir diğer eleştiri var. İnsanlık durumuna dair Nietzscheizm'den kaynaklı yaklaşımında -ki bence bu konuda Negri Marx'a da çok yakın-, insanların sınırsız arzularla, tutkularla donanmış olduğunu ve bu arzuların içkin olarak

yaratıcı, özgürleştirici olduğunu düşünüyor. Ve özgürleşim de bu yaratıcı arzuların gelişmesini sağlayacak biçimde engelleri kaldırmak, özellikle de kapitalizmin oluşturduğu engelleri kaldırmaktır. Ben bir diğer sosyoloji geleneğine, Durkheim'in geleneğine başvurmayı tercih ediyorum. Bir haham çocuğu olan Durkheim yasa fikrinden oldukça etkilenmişti. Durkheim da arzuların sonsuz ve sınırsız olduğunu kabul ediyordu. Fakat bunların karşılanamaz, dindirilemez olduğunu ve insan için sonsuz bir ızdırap kaynağı olduğu düşünüyordu. Dolayısıyla sınırsız arzu yalnızca yaratıcı olmakla kalmıyor aynı zamanda bir mahrumiyete de yol açıyor. Bunu anomi teorisinde görebiliriz. Bu nedenle Durkheim'a göre arzuların çarpıp duracağı toplumsal normlar gerekir. Bu anlamda, bence Negri'de insanlık durumuna dair naif bir yaklaşım, naif bir antropoloji var. İnsanın arzularını serbest bırakma düşüncesi, bunlar arasında çelişkilerin olabileceğini, mahrumiyet duygusu yaratabileceğini gözardı ediyor. Toplumsal analizlere baktığımız vakit şunu görürüz ki, başkaldırı toplumun ekonomik bakımdan en zayıf kesimlerinde değil, tüketimin belirli oranda ulaşılabilir, fakat bu imkanların sınırlı olduğu kesimlerde gelişir. Burada sosyologların "göreli mahrumiyet" dediği olay yaşanır. Dolayısıyla çelişkilere daha fazla yer veren bir insanlık görüşüne sahip olmak gerekir. Belirli kurallar da gerekir. Yalnızca bireysel arzuların gelişimine dayanan bir toplum kaçınılmaz olarak belirli toplumsal çıkarlarla çelişecektir. İnsanlığa dair daha karmaşık bir bakışa sahip olmak gerekir.

Bence Negri'nin bu naif antropolojisi modern bireyci topluma oldukça tekabül ediyor. Çünkü bireysel arzuların gelişiminin sınırsız olduğu fikrinin, çağdaş bireyci toplumun olumlu yönlerini görüyor (bireyselliğin gelişimi gibi) fakat olumsuz yönlerini görmüyor. Benim "Ben'in zorbalıkları", "narsi-

sik zorbalıklar" dediğim şeydir bu. En bireyselleşmiş bireyler için temel tahakküm merkezi bireyin kendi ben'i, kendisiyle veya kendi imgesiyle olan ilişkisidir. Bu çağdaş toplumun yeni bir patolojisidir. Bunu hesaba katmıyor Negri.

Neoliberalizmin Bireyselci Bir Eleştirisi: Noam Chomsky

Chomsky'nin ünü ise yine çağdaş bireyci toplumla ve kültürüyle bağlantılıdır. Bireyci bir toplumda, insanlar, özgür birer birey olduklarını düşündükleri için bu kimi bireyci yanılsamalara sebep olur. Toplumu üretenin bireysel irade, bireysel bilinç olduğunu düşünürler. Bireyci toplum ve ürettiği kültür, toplumsal-tarihsel süreçlerin, toplumsal koşulların bireysel irade ve bilincin denetimi dışında olduğunu gözardı ediyor. Böylece, tüm bunların kökeninde yatanın bireysel bilinç olduğu konusunda direten tüm açıklamalar değer kazanacaktır. Chomsky'nin durumu buna tekabül eder. Chomsky'nin neoliberalizm eleştiri, bir hayli neoliberal önvarsayıma dayanmaktadır. Chomsky'nin analizleri homo œconomicus'a çok yakındır. Bu anlayışa göre toplumsal gerçeklik aktörlerin bilinçli-rasyonel hesaplarına dayanır. Chomsky bunu anlayışı egemenlere kaydırır. Ve bu konudaki takıntısı da Amerikan yönetimidir. Dünya bazı bireysel kararlarla, rasyonel hesaplarla üretilir, fakat Chomsky'nin bu dünyasında toplumsal güçler yoktur, kurumlar yoktur, siyaset yoktur, bilinçdışı yoktur, iradenin denetiminden kaçan durumlar yoktur. Bu, premarksist (Marksizm-öncesi) bir düşüncedir çünkü toplumsal güçler yoktur; hatta pre-makyavelci bir düşüncedir. Çünkü Makyavelli'nin katkısı tarihin üretiminin virtu ile fortuna'nın karşılaması olduğunu söylemesidir. Yani bize bağlı olmayan, bize hakim olan koşullar (fortuna) ile toplulukların ve kişile-

rin elverişli fırsatları değerlendirme veya elverişsiz olanları sınırlama kapasitesinin (virtunun) karşılaşmasıdır. Tarihin üretimi bireylerin sübjektif kapasitesiyle, büyük oranda denetimden kaçan objektif koşulların buluşmasından ileri gelir. Oysa Chomsky'de yalnızca virtu var, fortuna yok, objektif koşullar yok. Dolayısıyla hem uluslararası ilişkiler hem de medya bakımından çok zayıf bir analiz söz konusu. Ve bu analiz büyük oranda komplocu bir bakışa dayanır. Örneğin Fransa'da sol radikallere üye bir kişi, bir yıl kadar önce bir kitap yazdı. Yalnızca internet üzerinden yaptığı bir araştırmayla Pentagon'a uçak saldırısı olmadığını, bunun Amerikan propagandasının bir uydurması olduğunu söylüyordu. Kitabı Fransa'da yüz bin sattı. Arapça'ya çevrildi ve Arap ülkelerinde de önemli düzeyde satış yaptı. Kötülüklerin, sorunların, toplumsal süreçlerin kökeninde yatanın birkaç kişinin gizli bireysel iradesi olduğunu ileri süren bu tip açıklamalar, özellikle bireyci toplum içinde büyük bir başarıya ulaşıyor. Toplumsal sınıflardan, gruplardan söz etme ihtiyacı bile duymayan bu yaklaşım son derece zayıf geliyor bana. Hatta kurumlardan bile söz etmiyorlar. Örneğin Amerikan politikası söz konusuysa, CIA'yi, Pentagon'u, hükümeti, senatoyu birbirinden ayırmak gerekir. Bunlar birbirinden farklı erklerdir ve illa ki aynı görüşe sahip değillerdir. Hatta çoğunlukla birbirine karşıttırlar. Graham Alison'un çok önemli bir analizi vardır. Alison'un Küba Krizi konusunda yaptığı bu çalışma Amerikan uluslararası ilişkilerinin analizi bakımından bir klasiktir. Kennedy'nin danışmanlarıyla görüşme kayıtlarının incelendiği bu çalışmada, belirli anlarda tüm çözüm yollarının olası olduğunu görüyorsunuz. Küba'ya derhal füze yollamak niyetinde olan Pentagon ile örneğin, uzlaşma taraftarı olan BM elçileri arasında büyük bir çatışma var ve Kennedy çeşitli anlarda görüşlerini değiş-

tirecek gibi oluyor. Kararlarda yanlış bilgiler de etkili olabiliyor. Mesela bir ara Amerikalılar Kruşçev'in Rus askerlerince tutuklandığını zannediyor. Politika işte böyle inşa ediliyor, bu toplumsal güçlerin ve etkileşimlerin bir toplamı olarak. Chomsky'nin kitaplarında da hep bu mantık geçerlidir: Kararları veren birkaç kötü adam vardır ve dünyada olup bitenler bu kişilerin iradelerinin sonucudur. Bu kişilerin kötülüklerini teşhir ettiğimiz taktirde, ilksel, saf, ahlaki bir dünyaya geri dönebiliriz. Çünkü esasında Chomsky'nin analizi hem çok bireyselci hem de çok ahlakçıdır. Kötü olan yalnızca birkaç yöneticidir ve bir kez bunlardan kurtulduk mu dünya düzgün bir hale geri döner. Chomsky çok önemli bir dilbilimcidir. Büyük bir siyasi cesarete sahiptir, ve liberter sosyalist gelenek içerisinde yer alır. Fakat son yıllarda onun ününün sebebi olan uluslararası politika ve medya analizleri, bana göre siyasi düşüncenin sıfır derecesinde yer alır.

Çev. E. Öngün ve R. Hasret

Danimarka: Kızıl-Yeşil İttifak'ın Büyük Yükselişi

Nurcan Turan

8 Şubat 2005'de yapılan genel seçimlerde Kızıl-Yeşil İttifak, 114.123 (%3.4) oy alarak 1989'dan beri lik kez ulusal parlamentoya altı milletvekili gönderdi. Bu, aynı zamanda Danimarka'da 1984'den bu yana radikal solun aldığı en iyi seçim sonucu. Bu sonucun ardında Kızıl-Yeşil İttifak'ın bir eylem programı çerçevesinde başarılı bir çalışma yürütmesinin yanısıra ülkede reformist solun iyice sağa kayması da var. Parti seçimlerden sonraki görevini insanlara gerçek sol bir alternatifin olduğunu göstermek olarak tanımlıyor.

Seçim İttifakından Partiye

Kızıl-Yeşil İttifak 1989 yılında bir seçim ittifakı olarak dört parti tarafından "solun parlamentoda temsil edilmesi" amacıyla "Birleşik Liste" adıyla kuruldu. Dördüncü Enternasyonal'in Danimarka seksiyonu SAP, kendini 1990'ların sonunda fesheden Maoist parti KAP, Danimarka Komünist Partisi DKP ve Sol Sosyalist Parti VS kurucu partilerdi.

Tek başına 10 binden fazla imza toplayan SAP, İttifak'ın kuruluşunda çok önemli bir rol aldı (Danimarka'da seçimlere katılabilmek için belirli sayıda imza toplamak gerekiyor). Kızıl-Yeşil İttifak'ın kitlesel bir parti olma yolunda hız kazanmasıyla birlikte Dördüncü Enternasyonal'in Danimarka seksiyonu Sosyalist İşçi Partisi (SAP) için, "*partiyi devrimci bir partinin inşası için bir zemin olarak kullanma*" perspektifi ağırlık kazanmış durumda.

DKP, çeşitli ayrışmalardan sonra hâlâ parti içinde olmasına rağmen reel bir güce sahip değil. Bugün bir dergi çevresi olarak anılmasına rağmen, 1970 ve 1980'lerde aktif "anarşizan/hippi/marksist" bir parti olan VSP'nin ise yakında kendisini feshetmesi bekleniyor, keza parti içinde de ayrı bir grup olarak davranmıyorlar.

İttifak ilk kurulduğunda liderlik, dört partinin temsilcilerinden oluşuyordu ve her partinin veto hakkı vardı. Fakat bu yapılanma ittifakın ilk yıllarından itibaren adım adım değişerek yerini bireysel üyeliğe dayalı bir partiye bıraktı. 1990 yılında yapılan ikinci kongrede partiler veto haklarını kaybettiler ve parti temsilcilerinden oluşan liderlik yerini yılda bir seçilen genel kurula bıraktı. Bu sürecin motoru ise daha çok partide ikincil bir statüde olmaktan memnun olmayan "örgütsüz" üyelerdi. 1990'ların başında azınlıkta olan bağımsız üyeler bugün partinin çoğunluğunu oluşturmakta. SAP ve DKP sırasıyla 75 ve 300 üyeyle kurucu partilerden hâlâ varolanlar.

Genel Seçimler

8 Şubat'ta yapılan seçimler ardında sağın ve solun daha da kutuplaştığı bir tablo bıraktı. Kızıl-Yeşil İttifak kendini konsolide ederken aşırı sağ da iktidarını sürdürdü. Şu an İttifak için amaç yoksulluk, savaş ve yabancı düşmanlığı demek olan iktidara karşı güçlü bir hareket yaratmak.

2001 yılına kıyasla seçim sonuçları şöyle:

Liberal Parti:	52 (-4) hükümette
Sosyal Demokrat Parti:	47 (-5)
Danimarka Halk Partisi:	24 (+2) hükümeti destekliyor
Muhafazakar Parti:	18 (+2) hükümette
Sosyal Liberal Parti:	17 (+8)
Sosyalist Halk Partisi:	11 (-1)
Kızıl-Yeşil İttifak:	6 (+2)

Merkez Demokrat Parti:	0 (-)
Azınlık Partisi:	0 (-)
Hıristiyan Demokrat Parti:	0 (-4)

Dört sandalye kaybına karşın Liberal Parti, Muhafazakar Parti'yle koalisyon kurarak tekrar iktidara gelmeyi başardı. Göçmen karşıtı Danimarka Halk Partisi (Danish Peoples Party) ise iktidar ortağı olmamasına rağmen mecliste hükümetin büyük destekçisi konumunda.

Sosyal demokratlar beş sandalye daha kaybederek 2001 seçimlerindeki tarihsel yenilgilerini pekiştirdiler. 2001 seçimlerinde sadece iktidarı değil bir asırdır en büyük parti olma konumlarını da yitirmişlerdi. Liberal Parti, seçim kampanyasında 2001 seçimlerinden sonra uygulamaya koydukları ve en çok yüksek gelir grubunun ve büyük mülk sahiplerinin işine gelen "vergi indirimi" politikalarını ve yabancı göçüne karşı sıkı önlemlerini sürdüreceklerini ilan etti. Göçmenlere karşı uygulanan aşırı kısıtlayıcı politikalar uluslararası ortamda birçok eleştiri almasına rağmen sosyal demokratlar bu politikaları değiştireceklerine ilişkin hiçbir şey söylemediler. Hükümetin en zayıf noktası olan artan işsizlik konusunda bile muhalefet yapmayarak ülkede özelleştirme ve kemer sıkma politikalarını başlatmış, Irak'a birlik gönderilmesini desteklemiş ve yeni bir Avrupa Anayasası önerilmesi için ortaya konulmuş "*ulusal anlaşma*"ya imza atmış bir parti olarak gayet açık sözlü davrandılar.

Milletvekili sayısını dokuzdan onyediye çıkaran Sosyal Liberaller ise hükümetin göçmen karşıtı politikalarına şiddetle karşı çıktı. "*Sorumlu, insancıl ve adil bir alternatif*" imajları nedeniyle öğrenciler ve iyi eğitimli şehirliler arasında destekçileri hızla arttı. Kopenhag'ın bazı işçi semtlerinde bile en büyük parti haline geldi. Seçimlerden önce en az vurguladıkları

yönleri ise sendikalaşma karşıtı oldukları ve hükümetin ekonomi politikalarını destekledikleriydi.

Kızıl-Yeşil İttifak'ın seçim başarısı için bir dizi neden sıralanabilir: Neredeyse bütün üyelerin katıldığı ve iyi koordine edilmiş bir seçim kampanyası, eleştirilerin ve önerilerin net olması, Sosyalist Halk Partisi'nin hızla sağa kayması (parti içinde AB Anayasası'na destek için yapılan referandumda üyelerin %36'sı "*hayır*" oyu vermişti), genç milletvekili Pernille Rosenkrantz-Theil'ın göz dolduran medya performansı (medya tarafında "*seçim prensesi*" ilan edildi) ve Danimarka'nın Irak işgalinde yer almasına karşı açık ve net bir muhalefet. Seçimlerden üç gün önce Kopenhag'da Irak işgaline karşı Sosyalist Halk Partisi'yle birlikte düzenlenen ve 5000 kişinin katıldığı gösteri, son yılların en önemli savaş karşıtı eylemiydi.

Seçim kampanyası sırasında İttifak'ın tartışma konusu yaptığı konulardan biri de şu an %6 civarında olan ve giderek artan işsizlik idi. Diğer partiler hiçbir somut öneri sunmadan sadece daha fazla iş vaadinde bulunurken, İttifak, kamu sektöründe iş saatlerini azaltarak daha fazla iş yaratmanın zararlarının ve yararlarının eşit olacağını, kamu hizmetlerinin kalitesinin artmasının sağlık sorunlarını savundu. Ayrıca, ekolojik üretime dayalı yeni işlerin de kolaylıkla yaratılabileceği İttifak'ın diğer bir argümanıydı.

Bunların yanısıra, radikalleşen gençlik hareketinin desteği de İttifak'ın başarısında önemli bir neden olarak görülüyor. Gençlik hareketinin başını çeken de 500 militan üyeye sahip olan ve 2001 yılında İttifak'ın gençlik komitesinin REBEL adlı gençlik örgütüyle birleşmesiyle kurulan Sosyalist Gençlik Cephesi (SUF). SUF, özellikle liseli gençlik arasında örgütlü ve yabancı düşmanlığına, eğitime ayrılan kaynağın azaltılmasına ve Irak Savaşı'na karşı radikal bir mücadele yürütüyor.

Kızıl Yeşil İttifak, üç haftalık seçim kampanyası sırasında 800 yeni üye kazandı. Ocak 2005'te 2600 olan üye sayısı Nisan ayında 3600 civarına ulaştı.

Avrupa Anayasası

22-24 Nisan günlerinde yapılan Kızıl-Yeşil İttifak kongresinin en önemli siyasal meselesi başından beri Danimarka'nın AB'ye üyeliğine şiddetle karşı olmuş bir parti olarak Avrupa Anayası'ydı. Irak'tan işgalden derhal vazgeçilmesi, Filistin halkıyla dayanışma, İsrail'in boykot edilmesi kararlarının yinelenmesinden sonra 27 Eylül'de yapılacak AB Anayasası'na ilişkin referandumda "hayır" oylarının nasıl arttırılabileceği tartışıldı. Danimarka gibi 5 milyon nüfusa sahip küçük bir ülkenin AB Anayasası'na "hayır" demesi AB'nin en azından mevcut varlığını sarsmasa da ülkedeki politik gündemi ciddi bir şekilde değiştireceği, hükümetten istifa edip yeniden seçimlerin yapılabileceği vurgulandı.

Kızıl-Yeşil İttifak, Avrupalı benzer sol partilerden farklı olarak, AB'nin politikalarına karşı siyaset yapmaktan daha ziyade bu konudaki temel amacını "Danimarka'nın AB'den derhal ayrılmasını sağlamak" olarak koyarak bir anlamda "*siyasetsizliği*" seçmiş bir parti olarak nitelenebilir. Bu tercihin ardında "*ulusal egemenlik*"in önemli olduğunu düşünen çok sayıda üye olması olduğu söylenebilir. Fakat son yıllarda parti içinde konu üzerine yürütülen yoğun tartışmalarla birlikte bu durum epeyce değişmiş, genel "*birlikten ayrılma*" amacının yanısıra AB içinde olan bitene karşı soldan yanıtlar vermenin ve sosyal bir Avrupa için mücadele etmenin gerekliliği konusunda partide anlayış birliği oluşmuş durumda. AB Anayasası da bu anlayış çerçevesinde tartışılarak Avrupa'daki diğer sol partiler gibi böyle bir anayasanın "*sosyal haklara daha fazla*

saldırı, daha fazla özelleştirme, kamu hizmetlerinin ortadan kaldırılması, zenginler ve güçlüler lehinde daha fazla yasa, daha çok askeri harcama ve az demokrasi" demek olduğu için karşı olunduğu deklare edildi.

Avrupa Birliği'nin getirip götürdükleri konusunda Danimarka'da yıllardır çok canlı bir tartışma yaşanıyor. 1970 ve 80'lerde daha çok ulusalcı nedenlerle karşı çıkan halk bugün AB'yi refah devletinin tasfiye edilmesinin baş sorumlusu olarak görüyor. Birliğe karşı olan sağın ise en çok üzerinde durduğu nokta, sınırların açılmasıyla güneyden ve doğudan yabancıların gelip refah sistemlerinden faydalanmaları. Birliğe üyeliği savunan reformist solun (özellikle Sosyalist Halk Partisi ile sosyal demokratlar ve bir kısım sosyal liberaller) ise önemli argümanlarından biri, hunhar ABD'ye karşı güçlü bir Avrupa kurmak gerektiği.

Kızıl-Yeşil İttifak, 2004 Haziran'ında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmadı. Bunun yerine, AB'nin devletler arasında bir işbirliğinden öte gitmemesini savunan *Haziran Hareketi* ve Danimarka'nın AB'den ayrılmasını savunan ve bu yönüyle İttifak'ın kendini daha yakın bulduğu *Halk Hareketi* listelerinden aday gösterdi. *Halk Hareketi*, Danimarka'nın Avrupa Birliği'ne üye olduğu 1973 yılında, dönemin güçlü komünist partisi tarafından salt üyeliğe karşı bir halk cephesi olarak kuruldu. Avrupa Birliği karşıtlığını liberalleşmeyle ilişkilendirmeyip yalnızca ulusalcı bir noktadan kuran *Halk Hareketi*'nin 1992'de bölünmesiyle *Haziran Hareketi* ortaya çıktı. Bugün Kızıl-Yeşil İttifak üyeleri, Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilen her iki hareket içinde de aktif çalışma yürütüyor. *Haziran Hareketi*'nin Avrupa Parlamentosu'nda üç, *Halk Hareketi*'nin ise bir milletvekili bulunuyor.

Feminist bir alternatife doğru

Bu metin IV. Enternasyonal Fransa Seksiyonu Devrimci Komünist Birlik'in (LCR) manifesto taslağının bir bölümüdür.

Feminist olmak erkeklerden nefret etmek değildir; fakat kadınlar için sistematik olarak ayrımcılık, erkekler içinse ayrıcalık doğuran erkek egemenliği üzerine kurulmuş bir sosyal ilişkinin –ki bu ilişki biçiminin kollektif bir mücadeleyle ve özellikle kadınlarınkiyle değiştirilmesi gerekir- varlığının farkında olmaktır.

Kapitalist ve Ataerkil bir toplum

Kadınlara uygulanan baskı kapitalizmden önce varolmuştur; bu baskının sınıfsız ve devletsiz toplumlarda çok şiddetli biçimlerde tezahür ettiği kanıtlanmıştır. Antik Çağ'dan beri sınıflı toplumlar sürekliliklerini sağlamak için bu baskıyı tekrar tekrar içselleştirmişlerdir. Bununla birlikte kapitalizmin gelişmesi bu baskı üzerinde çelişkili sonuçlara yol açtı ve hala da açıyor. 18. yüzyılın başlarından itibaren ve 19. yüzyıl boyunca kadın ve erkek rollerinin ayrımı Avrupa burjuvazisi tarafından kuramsallaştırıldı. Erkeklere ailenin ihtiyaçlarının karşılanmasındaki temel rol atfedilirken, kadınlar ev işleriyle ilgili ve çocukların "doğal" eğitmeni olarak kabul edildiler. Fakat burjuva kadınların aileye kapatılması üzerine kurulmuş bu model tüm topluma yayıldı, şehirdeki ya da kırdaki halktan kadınların yaşamlarını sürdürmek için çalışmaya devam etmelerine rağmen. Kadınların öncelikli olarak ev işlerine tahsis edilmesi yan gelir anlayışını ve kadınların siyasi hayattan soyutlanmasını meşrulaştırdı. Fakat kapitalist düzenin

dönüşümü varolan egemenlik ilişkilerini de değiştirdi: İşçi sıralarını daha az örgütlü ve daha ucuz bir işgücü olarak kalabalıklaştırdıktan sonra, ücretli statüsüyle eşleri karşısında yeni bir özerklik kazanarak, kadınlar ekonomik hayatın yeni alanlarına özellikle de hizmet sektörüne giderek artan bir oranda girmeye başladılar. Bununla birlikte Fransa'da, oy hakkına sahip olmaları için 1944'ü, eşlerinin iznini almadan çalışma hakkını kazanmak için de 1965'i beklemeleri gerekti! 60'lı yıllarda orta öğretimin kitleselleştirilmesi ve kadınların ücretlendirilmesinin yaygınlaştırılması batı dünyasında 70'li yıllarda kürtaj ve doğum kontrol haklarından yana yeni bir feminist akımın gelişmesine katkıda bulundu. Bu feminist akım, cinsiyetçi biçimde, heteroseksüel ilkelere ve kadının öncelikli olarak ev işlerine tahsis edilmesine göre tanımlanan bir değerler düzeni üstüne yapılan tutkulu tartışlamalara vesile oldu. Bu mücadeleler kadınların omzuna çökmüş demir yükten kurtulmalarına ve dünyada ataerkil toplumun farklı derecelerde sarsıntıya uğramasına yol açtı. Bu görüşe göre, kadınlara yeni haklar tanımaya yönelmiş batı toplumlarıyla, despotik rejimlerin hüküm sürdüğü ve dinin şiddetli ataerkil egemenliğe bir tedbir oluşturduğu diğer toplumları aynı eşitlik çizgisinde değerlendiremeyiz. Fakat Avrupa'da dahi, Portekiz, İrlanda, Polonya gibi ülkelerde Katolik kilisesinin ağırlığı yüzünden, kadınlar hâlâ kürtaj hakkından mahrumlar ve erkek egemenliğinin ikinci temel direği, cinsel ve cinsiyetçi işbölümü hep yerli yerinde duruyor.

Hâlâ güncel bir mücadele

Batılı ülkelerde liberal politikalar belirli kazanımların yeniden sorgulanmasıyla kendini açığa vuruyor. Kadınlar belli miktarda bir özerklik kazandılar. Fakat devletin yükümlülük-

lerinden uzaklaştırılması, kadın-erkek arasındaki ve kadınların kendi aralarındaki eşitsizlikleri güçlendirdi: erkeklerden daha sık işsiz kalan kadınlar daha fazla tazminat sorunu yaşıyorlar. Erkeklerden daha fazla eğretileştirilmiş ve yoksullaştırılmışlardır, ve bu özellikle genç kadınlar için geçerlidir. Dayatılan kısmi zamanlı çalışma uygulaması nedeniyle kadınlar yoksul işçilerin yüzde 80'ini oluşturuyorlar; eşit düzeydeki işlerde hep erkeklerden daha az ücret alıyorlar; sorumluluk gerektiren mevkilerde ise sayıca azlar. Son on yılın sosyal hizmetlere ve emekliliğe yönelik saldırıları, Fransa'daki gibi ayrımcı "aile" politikaları, 1985-2003 yılları arasında sol ya da sağ tarafından kabul edilen, ebeveynlere 3., 2. ve ilk çocuklarının eğitimi için verilen ödenek, aynı zamanda kadınların istihdam ve eşitlik haklarına da zarar vermiştir. Öte yandan yasal değişimler ne olursa olsun dünyanın her yerinde kadınlar karşılığı ödenmeyen bir iş fazlası üretiyorlar. Fransa'da ev içi emeğin esas kısmının yüzde 80'ini oluşturuyorlar. İkili anlaşmalar kapsamında artık Fransa'da da uygulanan kişisel konum yasaları ya da dahası onları hukuki ve ekonomik bakımdan eşlerine bağımlı kılan aileyi yeniden düzenleyen kanunlar sebebiyle yabancı uyruklu kadınlar çok daha fazla cezalandırılıyorlar. "Tam eşitlik" talebinden doğan tartışma, kadınların düşük siyasal temsili skandalının açığa çıkmasına (2004'te kadınlar milletvekillerinin yüzde 12'sini oluşturuyordu) ve mücadelenin siyasi alandaki bu eşitsizliğe karşı yürütülmesine imkân verdi. Bu yüzleşme, dışlanmışlığın sebeplerinin kısmen aydınlanmasını sağladı. Fakat bazıları tarafından –erkek veya kadın olsun- geliştirilen argümanlar ("yumuşaklık" veya somut düşünme gibi sözümona "kadına ait" özelliklerin ön plana çıkarılması) siyasal hayatın gerçek anlamda karmalığını sağlamaktan çok, cinslerden birine ya da diğerine "doğal

olarak" ayrılmış alanların varolabileceği düşüncesini güçlendirmeye yarıyorlardı. 2000 yılında oylanan yasa belediye kurullarındaki kadınların sayısını artırmak için yapılan olumlu bir çabanın göstergesiydi. Ulusal mecliste ise, karşılarında herhangi bir dayatma bulunmadığından, büyük partilerin erkekleri listelerine daha fazla kadın almaktansa ceza ödemeyi tercih ettiler.

Ailenin işlevleri ve dönüşümü

Cinsel ve toplumsal işbölümünün ve farklılaşmış toplumsal rollerin temsilinin temel direği olan aile, aynı zamanda toplumsal düzenin tüm boyutlarıyla ve özellikle çocukların sosyalleştirilmesi konusunda, yeniden üretilmesini sağlayan temel unsurlardan biridir. Bu süreç, büyük ölçüde cinsiyetçi bir ailevi eğitim sayesinde farklılaştırılmış rollerinin erken intikaliyle ve bunun sonucunda heteroseksüel ilkelerin ve cinsel kimliklerin normatif temsilinin aktarılmasıyla işlemektedir. Bununla beraber, aile tarihte hep varolmuş, değişen bir kurumdur. 40 yıldır önemli oranda feminist mücadelelerin, kadınların ücretli çalışmasının yaygınlaştırılmasının, homoseksüel karşı çıkışın baskısıyla, aile kimi zaman daha eşitlikçi ve bireylerin özerkliklerine daha çok yer veren bir yapı, kimi zaman da işsizliğin, eğretileşmenin ve toplumsal güvensizliğin artmasıyla bir sığınak gibi görünüyor. Bu, aileye (ve ataerkil boyutuna) yapılan göndermenin "değerlerin kaybedilmesine" ve suçun artmasına karşı bir çare olarak sunulduğu yeni gerici söylemlerden muaf değil: Tek ebeveynli ailelerin kınanması, baba otoritesinin kıymete bindirilmesi vs. Hiç bir aile modelini diğerine göre ayrıcalık tanımıyoruz, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğe saygı duyulması ve yetişkinlerle çocuklar ya da yetişkinler arasındaki tüm şiddet ilişkilerinin or-

tadan kaldırılması şartıyla. Heteroseksüellerle homoseksüeller arasındaki eşitliği kuracak yasal önlemlerden yanayız. Bu sebeple de homoseksüel çiftler evlenebilmeli ve eğer isterlerse bir çocuk evlat edinebilmelidirler. Her bireyin (yetişkin ya da çocuk) ve her çiftin mahremiyete ihtiyacı vardır. Fakat aileye kapanmayı önlemek için, gençlerin dilediklerinde kolektif, samimi ve özyönetimsel yaşam biçimlerini deneyimleyebilecekleri özgürlük alanları olmalıdır. Bu, gençlere ve yetişkinlere özel ikametten ortak yakınlaşma alanlarına zorluk çekmeden geçmelerini sağlayacak farklı bir şehirciliği gerektirir: kreşler, eğlence ve buluşma salonları, sağlık merkezleri, bir araya gelinmesini sağlayan restoranlar vs. Bu, kolektif donanım için başka finansal araçları ve kadınla erkek arasındaki geleneksel iş bölümünün nedenlerinin sorgulanmasını içerir.

Şiddet: Bir tahakküm aracı

Dünyanın her yerinde kadınlar aile içinde olduğu kadar iş yerlerinde ya da sokakta da korkunç bir şiddete maruz kalıyorlar: Savaş tecavüzleri, "namus" cinayeti, cinsel sakatlama, cinsel ve fiziksel şiddet, cinsiyetçi ve lezbiyen karşıtı hakaretler, fahişelik... Bu cinsiyetçi şiddet biçimleri "kötü" bir erkek doğasının ifadesi değil. Fakat ırkçı şiddet ve sınıfsal şiddet gibi (ki bunların hepsi bir arada olabilir) bir tahakküm düzenine eşlik ederler. "Namus" cinayetlerinin hafifletici sebepleri olduğunun yasal olarak tanındığı ülkelerde bir kadını öldürmek daha kolay olsa da, erkeğin kadına uyguladığı şiddet evrenseldir. Fransa'da ENVEFF'in araştırması (2000) her yıl 10 kadından birinin aile içi şiddet kurbanı olduğunu, 20-59 yaş arası 48 bin kadının tecavüze uğradığını ortaya çıkardı. Bu şiddet her sosyal ortamda var. Cinnet geçirmekle uzaktan yakında ilgisi olmayan bu şiddet biçimleri bastırılamamış arzu-

ların değil, ötekinin yaşamını kontrol etme isteğinin bir ifadesidir: çünkü bu öteki (kadın) isteklerinde ve hareketlerinde özgür bir varlık olarak görülmemektedir.

Yeni gerici akımlar

Uluslararası ortam, gerek kadınların öncelikli olarak çocuk doğurmak görevine ve ailevi alana vakfedildiği fundamentalist dinci (genellikle Yahudi-Hıristiyan ya da Müslüman) akımlar olsun, gerek her şeyi satın alınabilir ve satılabilir kabul eden neoliberal akımlar olsun, gerici yeni ideolojik akımların ortaya çıkmasına elverişlidir. Her ikisi de daima bireysel özgürlüklerin güçlenmesi için mücadele ettiğini iddia etmekle birlikte (bir yandan örtünme özgürlüğü, diğer yandan fahişelik ya da karnını kiralama hakları) kadınları ve tüm bireyleri ancak yanıltıp çıkmaza sokabilir. Cinsiyetçilik içeren tabularla mücadele etmek tecimsel alanın tüm insani eylemlere yayılmasına özdeşleştirilemez. Aynı şekilde, insanlık onurunun saygınlığı için mücadele etmek, hiçbir şekilde cinsiyeçi tabuların ve kadının öncelikli olarak ailevi alana vakfedilmesinin yeniden tesis edilmesi zorunluluğunu içermez.

Tasarımız

Bu alanda son zamanlardaki değişimler ne olursa olsun, baskı geçmiş toplumsal ilişkilerin arkaik bir kalıntısı gibi değil de modern toplumların temel bir verisi olarak varlığını koruyor.

Bu egemenlik ilişkileri temsillerimize ve pratiklerimize derinden işlemiş durumda. İşte bu yüzden hiçbir köklü toplumsal dönüşüm erkek egemenliğinin temellerini (tüm toplumsal alanlarda erkek ve kadın arasındaki cinsel ve toplumsal iş bölümünü ya da kişiler arası ilişkilerimizi biçimlendiren

heteroseksüel ilkeleri) sorgulayan bilinçli bir mücadele olmaksızın gün yüzü göremez.

Özerk bir kadın hareketi için

Uzun süre kadınların kendi haklarını elde etmek için yürüttüğü mücadele ikincil ya da işçileri bölen bir hareket olarak görüldü. En olumlu haliyle, kadınların özgürlüğüne kavuşturulması sınıflı toplumun ortadan kalkmasıyla "kendiliğinden" tezahür etmeliydi. Bu bakış açısı hiçbir yönüyle bizimkine uymaz. Sadece erkek egemenliğine karşı bilinçli bir mücadele onu geriletebilir hatta kökünden kazıyabilir. Kadınlar, konunun birincil ilgilileri, bir güç dengesi yaratmak için örgütlenmeliler. Eğer kadınlar örgütlenmemiş olsaydılar asla kürtaj ya da doğum kontrol hakkını elde edemezlerdi. Fakat kadınların mücadelesinden sadece birkaç ayrıcalıklı kadının yararlanmasını istemiyorsak, sadece mali olanakları (tedavi olma, çocukların bakıcılara bırakma yani serbest zamana sahip olma imkanlarını) elinde tutan kişilere hak tanımaya eğilimli ticari mantığı sorgulamak gerekmektedir. İşte bu yüzden bu mücadeleyi ezilen ve sömürülenlerin kapitalist tecimselleştirmeye karşı yürüttüğü diğer toplumsal mücadelelere bağlamak gerekiyor. Fakat sendikal örgütlerin, derneklerin ve siyasi örgütlerin feminist mücadeleye etkin destek vermeleri de bir o kadar vazgeçilmezdir. Sonuçta, eğer erkekler egemenlik ilişkilerinde bir ayrıcalık elde ediyorlarsa (zaman ve iktidar anlamında) cinsler arasında eşitliğe dayalı yeni toplumsal ilişkilerin ve çocukların eğitiminde sorumluluk paylaşımının düzenlenmesinden de kazanacakları çok şey vardır.

Çev: Ece Baykal

Asya Kalkınma Bankası'nın İstanbul'daki Toplantısı

Toplumsal Hareketler "Halkı Soyduğunuz Yeter!" Dedi

Barış Alp Özden

Asya Kalkınma Bankası'nın (AKB) 38. Yıllık Guvernörler Toplantısı 4-6 Mayıs 2005 tarihleri arasında İstanbul Lütfi Kırdar Kongre Merkezinde düzenlendi. Bankanın 62 üyesi bulunmaktadır. Üyeleri arasında 42 Asya ülkesinin dışında ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre ve Avrupa Birliği'nin 13 üyesi de bulunuyor. Türkiye, AKB'nin üyesi olmakla birlikte ulusal düzeyde borç alan ülkeler statüsünde yer almıyor.

Asya Kalkınma Bankası,1966 yılında Asya-Pasifik ülkelerinin "gelişmekte olan ülkelerine" kredi ve teknik hizmet sunmak amacıyla kuruldu. Geçtiğimiz on-on beş yılda IMF ve Dünya Bankası gibi etkinlik ve müdahale alanlarını hızla genişleten AKB, bugün Asya kıtasının kredi veren en büyük kuruluşlarından bir tanesi. Yine diğer uluslararası finans kurumları (UFK) gibi AKB de etkinlik alanını ve sağladığı kredi olanaklarını genişlettikçe üye ülkelerin makro-ekonomik ve sektörel politikalarının oluşturulmasındaki rolünü de arttırdı. Bazı durumlarda üye ülkelerin bütçe ve kalkınma hedeflerinin oluşturulmasında Banka'nın üye ülkenin seçilmiş hükümetlerinden dahi daha fazla etkin olabildiği görülüyor. Banka, üye ülkeler üzerindeki gücünü arttırdıkça bu ülkelerin

kendilerine has kalkınma modellerinden uzaklaşmalarının ve neoliberal ortodoksiye teslim olmalarının da önünü açıyor. Bugün AKB, özel sektör yatırımlarının faaliyetlerinin finansmanında, IMF tarafından dayatılan yapısal uyum programlarının uygulanması ve denetlenmesinde ve küresel ticaret kurallarının uygulanmasında önemli görevler üstleniyor.

Banka'nın yürüttüğü kredi politikası üye ülkelere eşitsizlik ve yoksulluğun büyümesi, yerel halkın yaşam koşullarının ortadan kaldırılması ve ekolojik tahribat pahasına hızlı ekonomik büyüme ve serbest pazar reformlarını dayatıyor.

AKB verdiği kredi miktarını gittikçe arttırırken kredi alma koşullarını da neoliberal yeniden yapılanmanın ihtiyaçları doğrultusunda düzenliyor. Borç alan ülkelerden kamu sektörünü küçültmeleri, kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirmeleri, temel hizmetleri piyasalaştırmaları, emek piyasalarını esnekleştirmeleri, kamuda çalışanların ücretlerinin asgari düzeyde tutulması, emeklilik ve sağlık reformları aracılığıyla sosyal güvenceleri azaltmaları isteniyor. Diğer taraftan üye ülkeler açısından kredilere ulaşmak giderek daha pahalı hale getirildiğinden bu ülkelerin borç sarmalından kurtulmaları neredeyse imkansız hale geliyor.

AKB'nin en önemli faaliyet alanını doğal kaynakların kullanımına ve altyapının geliştirilmesine ilişkin projelerin finansmanı oluşturuyor. Özellikle çatışma, iç savaş ve savaş yaşamış ve ya doğal felaketlere uğrayan ülkelerin (Orta Asya, Afganistan, Kamboçya, Doğu Timor, Tsunami felaketinin etkilediği ülkeler gibi) "yeniden inşalarına" yardımcı olmak amacıyla başlatılan projeler yukarıda belirtildiği gibi neoliberal politikaların uygulanmasının araçları haline getirilerek toplumsal ve doğal tahribatın büyümesine, yerel halkın daha da yoksullaşıp yeni krizler karşısında korumasız bırakılmasına

neden oluyor. Banka'nın desteklediği serbest pazar reformları, bölge ülkelerini borç batağına sokan kredi politikaları, özelleştirmeler ve milyonları yaşadıkları topraklardan koparan altyapı projeleri işsizlik ve yoksulluğun hızla büyümesine sebep olurken, halklara "yoksulluğu azaltma programları" adı altında sus payı öneriliyor.

Asyalı Toplumsal Hareketler İstanbul'da

Küresel adalet hareketinin son yıllarda büyümesiyle birlikte ulularararası ve bölgesel finans kurumlarının faaliyetleri de giderek teknik meseleler olarak görülmekten çıktı ve toplumsal mücadelenin ve politikanın konusu haline geldi. Bugün bütün dünyada kapitalist küreselleşme mağdurları, sendikalar ve toplumsal hareket temsilcileri IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kuruluşların faaliyetlerini takip ediyor ve bu kurumların yarattıkları toplumsal yıkıma ve çevre tahribatına karşı uluslararası kamuoyunu bilgilendirmeye ve duyarlı kılmaya çalışıyorlar. Asya ülkelerinde bankanın politikalarına karşı yıllardır faaliyet sürdürmekte olan toplumsal hareketler de AKB'nin yıllık toplantılarının düzenlendiği ülkelerde, özellikle toplantılar sırasında kitlesel eylemler, sokak gösterileri, kapalı salon toplantıları düzenliyor ya da AKB tarafından düzenlenen panellere katılarak toplantıları engellemeye ve diğer eylem çeşitleri ile bankayı teşhir etmeye ve halkları bilgilendirmeye çalışıyorlar.

AKB'nin 38. yıllık toplantısı vesilesiyle başta Asya-Pasifik ülkelerinden olmak üzere yirmiye yakın toplumsal hareket ve dayanışma grubunun temsilcisi İstanbul'da biraraya geldi. İstanbul'a gelen grup içerisinde Filipinler'den Borçların İptali için Koalisyon, Sri Lanka'dan Ticaret ve Uluslararası Finans Kurumları Çalışma Grubu, Nepal'den Su ve Enerji Kullanıcı-

ları Federasyonu gibi kendi ülkelerinde etkin kampanyalar yürüten toplumsal muhalefet örgütlerinin yanında Focus on the Global South ve Asya Kalkınma Bankası'na Karşı STK Forumu gibi bölgesel ölçekte faaliyet yürüten ve Dünya Sosyal Forumu'nun Asya'da örgütlenmesine omuz vermiş kurumlar da bulunuyordu.

İstanbul'da 3-6 Mayıs tarihleri arasında örgütlenen etkinlikler Asya Kalkınma Bankası Karşı Etkinlikler Çalışma Grubu adıyla biraraya gelen kapitalist küreselleşme ve savaş karşıtlarının inisiyatifiyle gerçekleştirildi. Çalışma grubunun hazırladığı program çerçevesinde 3 Mayıs'ta bir basın toplantısıyla başlayan etkinlikler, Boğaziçi ve İstanbul Üniversitesi'nde iki toplantı ve Taxim Hill Otel'de düzenlenen bir sempozyumla devam etti; Guvernörler toplantısının son günü olan 6 Mayıs'ta yapılan bir basın açıklamasıyla da sona erdi. Etkinliklerin Asya halklarıyla dayanışmanın ötesinde bir anlama kavuşabilmesi için toplantılarda savaş ve işgal dönemlerinde UFK'ların rolü, neoliberal politikalar karşısında mücadele deneyimleri gibi iki bölgenin yaşadığı ortak sorunları öne çıkaran temalar seçildi.

İstanbul Çalışma Grubu'nun bir ayı aşkın sürede yürüttüğü hazırlık çalışmasına rağmen, kısmen etkinlikliklerin 1 Mayıs'ın hemen sonrasına denk gelmesi, kısmen de Türkiyeli toplumsal muhalefet örgütlerinin Asya'daki muadilleriyle ilişkilerinin zayıflığından dolayı toplantıların yeterli bir ilgi ve merakla takip edildiğini söylemek zor. Ancak yine de Focus on the Global South'dan Shalmali Guttal'in değerlendirme toplantısında dillendirdiği gibi yaşanan sorunların ne kadar benzeştiğini göstermesi ve mücadele deneyimlerinin paylaşılması açısından mütavazi bir başlangıç yapılmış oldu. Örneğin, Pakistan'daki Chasma Sulama Projesi dolayısıyla yerlerinden

edilen toplulukların temsilcisinin, Munzur projesi nedeniyle aynı tehditle karşı karsıya kalan Tuncelilere mücadele stratejilerini aktarma fırsatı bulması ve onları Pakistan'a davet etmesi bu açıdan önemliydi.

Etkinlik programının son günü yapılan ve yaklaşık yüz kişinin katıldığı basın açıklamasıyla kamuoyuna duyurulan "*Halkı Soyduğunuz Yeter! AKB Karşı Bildirisi*"nde de Asya Kalkınma Bankası ve diğer uluslararası mali kurumların yıkıcı faaliyetlerine direnen halklarla dayanışma içinde, bu kurumlara karşı ortak mücadelenin yoğunlaşlaştırılması kararı bildiriye imza veren Türkiyeli ve Asyalı toplumsal muhalefet hareketleri ve partilerce tekrarlanmış oldu.

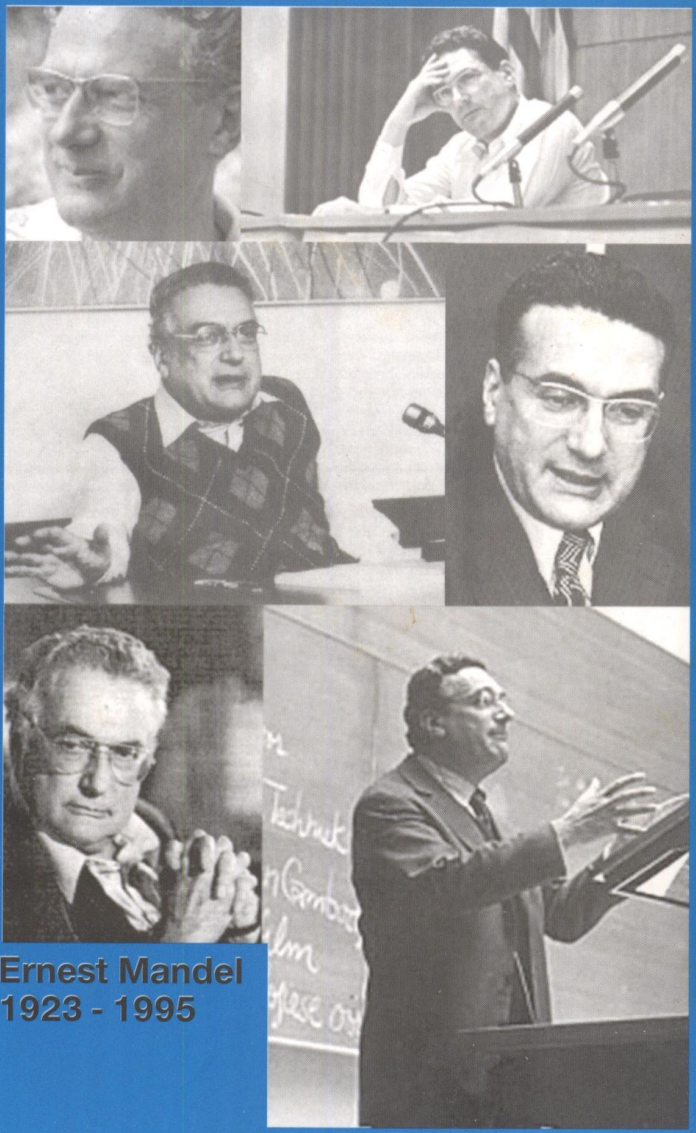

Ernest Mandel
1923 - 1995